

Arhimandrit Mihail Stanciu

**CONTRIBUȚIA SFÂNTULUI ANTIM IVIREANUL
LA ÎNTĂRIREA ORTODOXIEI
ȘI A CONȘTIINȚEI NAȚIONALE ROMÂNEȘTI**

Păstor duhovnicesc exemplar, Sfântul Ierarh Martir Antim Ivireanul, mitropolitul Țării Românești (1708-1716) a strălucit în vremea sa și continuă să strălucească de peste trei secole în poporul lui Dumnezeu ca un om de rugăciune, de acțiune și de comuniune, care a îmbinat filocalia, filantropia și politia, chemându-ne și pe noi să-l urmăm spre propășirea neamului nostru în demnitate, libertate și unitate. Căci „unitatea Duhului întru legătura păcii” (Efeseni 4, 3) este nu doar un ideal vrednic de dorit, ci și binecuvântarea cerească în care putem înainta duhovnicește la nesfârșit ca popor creștin și aici vremelnic pe pământ și veșnic în Împărăția lui Dumnezeu.

Arhimandrit Mihail Stanciu

**CONTRIBUȚIA SFÂNTULUI ANTIM IVIREANUL
LA ÎNTĂRIREA ORTODOXIEI
ȘI A CONȘTIINȚEI NAȚIONALE ROMÂNEȘTI**

Prefață de Conf. univ. dr. G. D. Iscru

București
2018

Coperta I – *Mitropolitul Antim Ivireanul*, reprezentare din
manuscrisul 881 al *Didahiilor* de la Mănăstirea Antim

ISBN 978-606-8212-10-4

© Arhimandrit Mihail Stanciu, 2018

Descrierea CIP a Bibliotecii Naționale a României
MIHAIL STANCIU, arhimandrit

**Contribuția Sfântului Antim Ivireanul la întărirea
ortodoxiei și a conștiinței naționale românești /**

Arhimandrit Mihail Stanciu ; pref.: conf. univ. dr. G.D.

Iscru. - București : Casa de Editură și Librărie Nicolae
Bălcescu, 2018

ISBN 978-606-8212-10-4

I. Iscru, G.D. (pref.)

Propovăduitor prealuminat al dogmelor de Dumnezeu insuflate și neînfricat apărător al Ortodoxiei te-ai arătat, Ierarhe înțelepte. Că, prin lumina cuvintelor tale, ai biruit întunericul eresurilor și ai împodobit graiul românesc și inimile credincioșilor. Că întru tine Duhul Sfânt grăia tainele împărăției lui Dumnezeu, pe care, ca pe niște bunătăți nepieritoare, tuturor le vestești.

(Stihiră din Slujba Vecerniei Sfântului Antim Ivireanul)

PREFAȚĂ

Cu prima restaurare a Daciei – *pe direcția planului dacic autohton care ne-a traversat istoria*, mesaj și plan avându-l în frunte pe marele voievod, erou și martir Mihai Viteazul –, în pofida unor noi greutăți, începe în Țările Române etapa renașterii naționale moderne (etapă renaștivist revoluționară¹) cu efortul, perseverent, de a găsi căi și metode, în continuare (adecvate, înțelepte), pentru unitatea națională, pentru realizarea unității de concepție și practică juridică în plan național, pentru apărarea *legii strămoșești (Ortodoxia)* în fața presiunii calvinismului și a catolicismului, cu biruința scrisului în limba română (biruință apreciată ca fiind *prima revoluție culturală românească*), cu preocupări stăruitoare pentru fundamentarea științifică a originii Neamului întreg, cu începutul modernizării în structura societății românești.

Privitor la religia și Biserica noastră strămoșească, de sorginte apostolică, veacul al XVII-lea a fost numit, ca efort și permanență, „*veacul nostru ortodox*” (Al. Elian). Edificatoare în acest sens sunt evenimentele de mai jos. Sinodul Ortodox de la Iași (15 septembrie – 27 octombrie 1642) a aprobat *Mărturisirea ortodoxă* elaborată de

¹ G. D. Iscru, *Începutul renașterii naționale moderne în istoria României (opinii și argumente)*, Casa de Editură și Librărie „Nicolae Bălcescu”, București, 2007.

românul Petru Movilă (recunoscut ca Sfânt al Bisericii Ortodoxe) ajuns Mitropolit al Kievului, *Mărturisire* amplu mediatizată și apreciată ca fiind o „prețioasă cristalizare de doctrină” și un „*dar românesc făcut Ortodoxiei*”, ocupând locul 3 în dogmatica ortodoxă, iar amintitul mitropolit fiind numit „*părintele teologiei moderne*” și „*un fel de conștiință a unității românilor*”. A fost tradusă și tipărită cartea doctrinară a Ortodoxiei *Noul Testament de la Bălgrad* (Alba Iulia, 1648), apoi monumentul de doctrină ortodoxă și de limbă națională română – *Biblia de la București* (1688), Antim Ivireanul retipărind în anul 1703 *Noul Testament*.

Pe acest efort de evoluție și împliniri – repetăm: în pofida unor greutăți venite din plan extern (suzeranitatea otomană și provocările multiple ale Occidentului politic imperial și confesional – a ajuns în Țara Românească gruzinul (din Iveria / Georgia), învățat și multiplu talentat, Antim Ivireanul, care s-a *integrat exemplar* în destinul și aspirațiile românilor, alături de unul dintre cei mai reprezentativi lideri politici naționali, un alt Sfânt al Bisericii noastre strămoșești – Voievodul Martir Constantin Brâncoveanu Basaraba. A fost una dintre *îngemănările* model în istoria noastră. Și a fost și este o împlinire fericită că asupra vieții și operei, asupra acestei personalități împlinite în toate (Antim Ivireanul), și-a consacrat efortul de cercetare și înțelegere, de acribie științifică și (i-am zice) de iubire filială, viețuitor al Sfintei Mănăstiri ce poartă numele ilustrului înaintaș al sfinției sale – Sfânta Mănăstire Antim din București –, părintele arhimandrit Mihail

Stanciu, consacrat și devotat Bisericii noastre strămoșești. A studiat cu pricepere și muncă exemplară epoca, omul și opera, care i-au fost în atenție permanentă la doctorat și nu numai, exigent cu sine și stăruitor până la detaliu, pentru a ni-l putea oferi cât mai corect, mai complet, drept *etalon* spre care poți aspira ca Om devotat unei cauze nobile.

Și remarcăm faptul că în *efortul de unitate națională* care a traversat veacul al XVII-lea, efort stimulat de amintita primă „*restaurare a Daciei*”, înțelegându-l perfect, s-a integrat de la început Antim Ivireanul prin întreaga sa activitate, urcând treptele ierarhiei bisericești până la aceea de Mitropolit, conlucrând rodnic, în acest sens, cu înțeleptul Voievod Martir Constantin Brâncoveanu, cu perseverență și bună credință de la început, dar mai ales în calitatea de întâistătător al Bisericii – Înalt îndrumătoare și ocrotitoare a Neamului întreg. Iar autorul, arhimandritul Mihail Stanciu, stăruie asupra acestei componente majore a activității Sfântului Mitropolit Antim Ivireanul de cultivare a *unității naționale* a românilor.

Am parcurs cu atenție acest studiu și am gândit că el trebuie editat, mediatizat, eventual reluat ulterior într-o lucrare mai cuprinzătoare, stăruind mai mult, încă mai concret (fără a fi excesiv!) asupra implicării în social a acestui Sfânt Ierarh devotat Lui Dumnezeu Cel în Treime Lăudat, oamenilor, Credinței și Bisericii Creștine Ortodoxe care, la rândul ei, l-a consacrat pentru eternitate.

Personal, adaug că în Sfânta Mănăstire ce poartă numele Sfântului Antim Ivireanul, a fost pictat de către un

călugăr, David, al acestei Mănăstiri, steagul Revoluției române din 1821 condusă de un alt erou martir al națiunii române, Tudor Vladimirescu, sub ochii Apostolului Neamului, Gheorghe Lazăr, ai episcopului Ilarion al Argeșului și ai altor părinți ai Mănăstirii ce poartă numele Sfântului Antim Ivireanul. Iar pe crucea de la mormântul episcopului Ilarion, situat lângă zidul bisericii Sfintei Mănăstiri Antim – de reținut! –, nu apare acuzația nedreaptă sub care a fost răstignit Mântuitorul Iisus Hristos, cum încă apare, frecvent, pe cruci ale românilor creștini în cimitirele noastre.

Deoarece Anul 2018 a fost declarat în Patriarhia Română *Anul omagial al unității de credință și de neam și Anul comemorativ al făuritorilor Marii Uniri din 1918*, tipărirea acestui studiu reprezintă un eveniment mai mult decât potrivit, cei doi mari Români Martiri amintiți Constantin Vodă Brâncoveanu și Mitropolitul Antim Ivireanul fiind cu adevărat precursori ai Marii Uniri (prin credință și cultură) și modele de personalități publice românești. Drept aceea, recomand cu multă căldură citirea acestui studiu nu doar cercetătorilor pasionați de istoria medievală și modernă, ci tuturor românilor spre întărire în credința creștin-ortodoxă, în valorile tradiționale și în conștiința națională strămoșească.

Conf. univ. dr. G. D. Iscru
25 septembrie 2018

INTRODUCERE

De-a lungul istoriei noastre bimilenare, numeroase sunt personalitățile care au împodobit neamul românesc cu viața, cuvintele și realizările lor care, înlănțuite într-un șirag neîntrerupt, au sporit patrimoniul istoric și cultural național, îmbogățind astfel atât moștenirea noastră văzută (materială și spirituală), cât și identitatea noastră națională – moștenirea nevăzută și neștersă a românilor din toate vremurile și din toate locurile².

„Floare cu străluciri de aur a toată arta cea bună”³, Sfântul Ierarh Martir Antim Ivireanul, mitropolitul Țării Românești (1708-1716), și-a pus întreaga pricepere și energie pentru sporirea Bisericii și luminarea credincioșilor creștini ortodocși (nu doar români), integrând credința, știința și arta dimpreună cu filantropia și politica (din gr. πολιτεία) într-un demers unitar, simfonic și sintetic, pentru slăvirea lui Dumnezeu și slujirea semenilor. Bucurându-se și de sprijinul Binecredinciosului Voievod Martir Constantin Brâncoveanu (1688-1714) precum și de îndrumarea patriarhului Ierusalimului Dositheï Notara

² Selectiv, acest studiu a fost prezentat în ziua de 17 septembrie 2018 la Sesiunea de comunicări „Patrimoniul cultural național scris în capitala României mari” organizată la Biblioteca Centrală Universitară din București.

³ Cum îl numea patriarhul Hrisant Notara al Ierusalimului în scrisoarea din 3 octombrie 1700 adresată ieromonahului tipograf Antim Ivireanul, pe atunci egumen al Mănăstirii Snagov. Manuscrisul se găsește copiat la Bibliothèqne Nationale de France, *Suppl. Grec. 1248*, f. 127r.

(1669-1707) și a mitropolitului Ungrovlahiei Teodosie Veștemeanu (1668-1672 și 1679-1708), eruditul ierarh ivireano-român a luminat poporul român cu frumusețile spirituale ale iubirii de Dumnezeu, de țară și de neam.

Sfântul Antim a înțeles foarte bine că pentru creștinul ortodox **conștiința eclezială și conștiința națională se împletesc și se susțin reciproc**, întrucât iubirea de Dumnezeu cel Veșnic sporește și se dovedește în răspunderea față de neamul propriu (în care ne-am născut și am primit credința) și față de comunitatea în care trăim vremelnic. Pentru că doar în exersarea iubirii față de semenii (mai întâi față de cei de aproape, din patria și neamul nostru⁴, dar nu excluzându-i pe cei de departe) ne dezvoltăm în mod deplin după chipul și asemănarea lui Dumnezeu cel personal și iubitor și prin aceasta participăm la viața Lui veșnică de comuniune și bucurie. Adică, pe de o parte, trăim și ne lucrăm mântuirea în neamuri diferite, dar, pe de altă parte, toate nemurile suntem unificate armonios întreolaltă prin Duhul Sfânt (precum mădularele într-un trup) în Biserica cea Sfântă a Mântuitorului Iisus Hristos, bucurându-ne de frumusețile spirituale diversificate ale Ortodoxiei universale⁵. Prin viața de

⁴ Dumnezeu a rânduit ca prin această iubire responsabilă și euharistică față de „pământ” să dobândim „cerul” și veșnicia iubirii Lui.

⁵ Pentru că statornicia în adevărul dogmatic și-n tradiția națională precum și deschiderea spre dialog și conlucrare sunt valori netrecătoare ale credinței ortodoxe universale (catolice sau sobornicești). Astfel, colaborarea dintre Bisericile Ortodoxe Naționale (Locale) are menirea clară de a îmbogăți credința, evlavia și experiența creștinilor ortodocși de pretutindeni întru slăvirea multinaunțată a lui Dumnezeu.

rugăciune și prin activitatea sa misionară care au depășit, precum se știe, granițele Bisericii Țării Românești, Sfântul Antim Ivireanul a dovedit înalta sa conștiință creștină și eclezială, panortodoxă și ecumenică⁶, potrivit căreia în Biserică nu mai este nici iudeu, nici elin, nici barbar, ci „în Hristos sântem toți una”⁷, mădulare ale aceluiași trup mistic al Mântuitorului, fără să înceteze vreodată a-și mărturisi identitatea neamului propriu și devotamentul pentru neamul său adoptiv.

Trebuie să precizăm de la bun început că în perioada anilor 1650-1720, deși în întreg Răsăritul creștin Imperiul Otoman căuta să suprimă orice mișcare de afirmare

⁶ Ortodoxia este ecumenică prin definiție, calea mântuirii fiind una și deschisă tuturor oamenilor. A nu se confunda termenii „ecumenic” (a toată lumea) cu „ecumenist” (care se referă la relativismul dogmatic, liturgic, moral și eclezial în vederea unei „uniri” a tuturor confesiunilor creștine într-o „mișcare” religioasă globalistă).

Departa de a fi filetist, Sfântul Antim căuta să unească limbile și inimile tuturor credincioșilor într-o doxologie comună a lui Dumnezeu și o conlucrare misionar-culturală benefică tuturor creștinilor. De aceea putem spune că, după harul Duhului Sfânt agonisit întru sine el aparține Împărăției cerurilor, după sânge el aparține neamului georgian, după patria sa adoptivă în care și-a jertfit viața sa plină de roade (duhovnicești și culturale) el aparține neamului românesc pe care l-a slujit și păstorit cu râvnă neîntreruptă un sfert de veac (ca ieromonah, episcop și mitropolit), iar prin lucrarea sa misionară în întreaga lume ortodoxă, Sfântul Antim aparține tuturor neamurilor creștine cărora le-a vestit cuvântul Adevărului, în Hristos nemaifiind diferențe care să conducă pe creștini la exclusivism etnic (filetism și xenofobie).

⁷ Sfântul Antim Ivireanul, *Didahii*, Editura Basilica, București, 2010, p. 217.

național-creștină, totuși, în Țările Române a avut loc o adevărată înflorire a culturii române prin înființarea de mănăstiri, școli și tipografii în limba română⁸ care deveneau, astfel, și centre de iradiere ale identității, unității și conștiinței naționale românești⁹. Introducerea și folosirea limbii poporului în Biserică reprezintă expresia înaltei conștiințe naționale și a identității românești (inclusiv a Sfântului Mitropolit Antim) care s-a afirmat în mod deosebit în epoca brâncovenească mai ales în plan cultural și eclezial, unde se pot observa câteva gesturi curajoase de independență, autonomie și autocefalie bisericească (tipărirea *Bibliei* în 1688 și a cărților liturgice fără aprobarea Patriarhiei Ecumenice, sfințirea Mirului în 1702, disputa¹⁰

⁸ Recunoscută ca „limba vechilor cazanii” accesibilă și țaranilor, limba bisericească nu era accesibilă doar unei elite intelectuale, ci era limba poporului; această limbă a fost îmbogățită treptat de-a lungul veacurilor cu vocabularul teologic, unele cuvinte simple dilatându-și conținutul semantic prin această inserare a teologiei în viața cotidiană și în cultura vernaculară. Prin cărțile tipărite și prin jertfelnicia clericilor ei care pe lângă slujbe făceau și lecții, Biserica Ortodoxă a rămas mereu aproape de popor, cultivând dragostea pentru neam și pentru limba română printre valorile spirituale fundamentale ale creștinului.

⁹ Nu trebuie uitat faptul că originea comună (istorică și geografică), limba, credința și legăturile neîntrerupte (de rudenie, economice, politice și culturale) ale românilor din toate provinciile istorice sunt dovezile incontestabile ale unității și continuității neamului nostru din cele mai vechi timpuri. Vezi și Nicolae Stoicescu, *Unitatea românilor în Evul Mediu*, Editura Academiei RSR, București, 1983, pp. 3-12.

¹⁰ Patriarhii de Ierusalim (Dosithei și Hrisant Notara mai ales) doreau să acapareze cât mai multe mănăstiri și biserici din Țările Române, abuzând de generozitatea domnitorilor și dregătorilor care le-au ctitorit, eliminând și pomenirea mitropolitului locului la slujbele bisericești.

între mitropolitul Antim și patriarhul Hrisant Notara din anii 1709-1711). Iar contribuția¹¹ Sfântului Mitropolit Antim Ivireanul în această privință este impresionantă atât din punct de vedere cultural-bisericesc, cât și din punct de vedere social-politic.

Asumându-și idealurile poporului român care l-a primit ca pe un om „de Dumnezeu trimis”¹², Sfântul Antim

Sfântul Antim Ivireanul s-a opus cu demnitate și fermitate acestei intervenții necanonice, atrăgând asupra sa mânia lui Hrisant care a încercat să-l discrediteze prin calomni de tot felul.

¹¹ Sfântul Antim a influențat în mod pozitiv pe români atât la nivel micro, adică prin exemplu personal de viețuire creștină și sfaturi în calitate de duhovnic, cât și la nivel macro prin predici, tipărire de cărți și acțiuni politice.

¹² Cum era numit mitropolitul Antim în pagina de titlu a *Psaltikiei rumânești* din anul 1713 (*Manuscrisul românesc nr. 61*, din colecția Bibliotecii Academiei Române).

Ivireanul a împlinit și în „faptă culturală idealul și năzuințele nobile”¹³ ale românilor de afirmare a demnității naționale și a neatarnării țării, precum și de păstrare a credinței ortodoxe strămoșești. Ierarhul cărturar s-a integrat adânc și responsabil în țara adoptivă, împrăștiindu-și valorile neamului românesc și străduindu-se să păstreze și să îmbogățească patrimoniul cultural al Țării Românești, într-o uimitoare și **roditoare sinergie cu Sfântul Domnitor Martir Constantin Brâncoveanu**. Pe de o parte, putem spune că cei doi oameni providențiali au avut oarecum destine paralele, unul pe calea căsătoriei, iar celălalt pe cea a călugăriei, încununându-și viața și mărturisirea lor prin mucenicie. Și, de asemenea, considerăm noi, nici unul n-ar fi reușit să strălucească cu aceeași lumină în Biserica Ortodoxă Universală și în cultura românească fără ajutorul celuilalt. Iar pe de altă parte, **conlucrarea după model bizantin dintre Biserică și Stat a căpătat în epoca brâncovenească strălucirea celei mai prestigioase „monarhii culturale”¹⁴ din Evul Mediu târziu românesc**, acreditată și prin toată „floarea cea vestită” a intelectualității grecești din Răsărit prezentă la București care a generat **curentul umanist creștin**¹⁵ din

¹³ Dan-Horia Mazilu, *Studii de literatură română veche*, Editura Academiei Române, București, 2005, p. 43.

¹⁴ N. Iorga, *Istoria românilor*, vol. VI, București, 1938, p. 389.

¹⁵ În Răsăritul creștin-ortodox, intelectualii umaniști nu erau profani și autonomi (neutri religios sau ateï), ci erau integrați în Biserică, în general erau clerici și călugări, preocupările lor culturale de copiere și tipărire a cunoștințelor urmărind sfințirea (transfigurarea) integrală a ființei umane, adică aveau conotații strict morale și spirituale (Vezi

secolele XVII-XVIII. Prezența ilustrațiilor cărțurari și a manierelor grecești la Curtea Domnească și în societatea românească din epoca brâncovenească l-a făcut pe profesorul Sevastos Kyminitis (conducătorul Academiei Domnești de la mănăstirea Sfântul Sava) să exclame într-un distih: „Odinioară lăcașul muzelor și floarea gloriei era Atena,/ Iar acum a întrecut-o vestita capitală a Munteniei”¹⁶. Avându-i alături de mitropoliții Teodosie Veștemeanul și Antim Ivireanul, Sfântul Voievod Constantin Brâncoveanu s-a dovedit principalul susținător financiar al programului de tipărire și răspândire a cărților bisericești (imprimare la București, Buzău, Snagov, Râmnic și Târgoviște) în toate provinciile românești, ele fiind destinate luminării, după cum spunea însuși patriarhul Dosithei Notara, tuturor „rumânilor, moldovenilor și ungrovlahilor”¹⁷.

În studiul de față facem o expunere succintă dar cuprinzătoare a implicării uriașe a Sfântului Antim în consolidarea credinței creștin-ortodoxe și a conștiinței naționale – elemente fundamentale pentru realizarea

Virgil Cândea, *Rațiunea dominantă. Contribuții la istoria umanismului românesc*, Editura Dacia, Cluj Napoca, 1979, pp. 14-23, 231-141, 266-302).

¹⁶ Colecția *Hurmuzaki*, vol. XIII, partea II, p. 369.

¹⁷ Patriarhul Dosithei Notara, „Dedicația către Șerban Vodă Cantacuzino” din Prefața *Bibliei de la 1688*, în vol. *Bibliografia Românească Veche*, vol. I, p. 289. Trebuie amintit aici faptul că în anul 1688, Constantin Brâncoveanu era vel vornic, direct implicat în supravegherea tipăririi *Bibliei* lui Șerban Cantacuzino.

ulterioară (și ca organizare politică) a unirii¹⁸ României Mari. Astfel, în prima parte a lucrării noastre ne referim la activitatea sa (pastoral-culturală și misionar-filantropică) în calitate de păstor al Bisericii și tipograf (prin „românizarea” cărților și a slujbelor bisericești), iar în partea a doua prezentăm activitatea sa social-politică prin care ilustrul Ierarh Martir s-a arătat mai român decât românii de sânge și „a dat un exemplu rar de patriotism românesc”¹⁹ și de jertfelnicie pentru marile idealuri (incipient vădite) de unitate, libertate și independență ale poporului român.

Arhimandrit Mihail Stanciu

La ziua Sfântului Antim Ivireanul

27 septembrie 2018

¹⁸ Prima manifestare vizibilă a acestei uniri a tuturor românilor a fost, de fapt, în vremea domnitorului Mihai Viteazul (la anul 1600), când despre românii din toate provinciile istorice se știa că sunt „de o lege și de o limbă” (Șt. Ștefănescu, „Știri noi cu privire la domnia lui Mihai Viteazul”, în *Studii și materiale de istorie medie*, vol. V, București, 1962, p. 188).

¹⁹ Émile Picot, „Notice biographique sur l’imprimeur Anthime d’Ivir, métropolitain de Valachie”, în vol. *Nouveaux Mélanges Orientaux. Mémoires, textes et traductions publiés par les professeurs de l’Ecole spéciale des langues orientales vivantes, à l’occasion du VIIe Congrès international des orientalistes réunis à Vienne (septembre 1886)*, Paris, 1886; articol reeditat separat în Colecția *Βιβλιοθήκη Ιστορικών Μελετών*, τόμος 54, Editura Βιβλιοπωλείον Νότη Καραβία, Αθήναι, 1972, p. 515.

SFÂNTUL ANTIM IVIREANUL – IERARH MISIONAR ȘI OM DE CULTURĂ

Mai întâi de toate, trebuie să spunem că temelia sporirii sale duhovnicești, artistice și ierarhice pe treptele slujirii pastoral-misionare, a fost **fidelitatea Sfântului Antim față de Dumnezeu și față de Biserica Lui în dreapta înțelegere și slăvire**²⁰. La hirotonia sa ca episcop de Râmnicu Vâlcea, Sfântul Antim, după rostirea crezului ortodox, a adăugat: „sufer și priimesc și ceale 7 Sfinte Săboare care se-au adunat și se-au făcut pentru întărirea tocmealelor creștinești. Mărturisesc cu sufletul, cu inima să sufer și să păzesc câte canoane și câte tocmeale au întărit acei Sfinți Părinți ce se-au aflat atunce la aceale șapte Săboare și toate sfintele tocmeale și învățături, câte după

²⁰ Căci numai iubirea lui Dumnezeu (manifestată în grija pentru om) este vrednică de credință și de aceea învățătura de credință se cuvine să fie întreagă și nealterată, conformă cu descoperirea făcută de Dumnezeu omului, păstrată cu fidelitate (scumpătate) în Sfânta Tradiție (care include și Sfânta Scriptură) a Bisericii. Astfel, dreapta credință în Dumnezeu este răspunsul iubitor al omului la iubirea infinită a lui Dumnezeu față de el.

Primită în casa părintească, lucrată apoi cu răbdare și smerenie, mai întâi în taină în vremea robiei, apoi și la arătare după eliberarea sa, dreapta credință (ortodoxia) în Mântuitorul Iisus Hristos i-a fost Sfântului Ierarh Antim Ivireanul lumină, hrană și armură a sufletului în multele încercări prin care a trecut în viață din pronia lui Dumnezeu. Ca un melc, răbdător și stăruitor, prudent și tăcut, Sfântul Antim și-a împlinit chemarea apostolică având mare nădejde în Dumnezeu, a Cărui ocrotire a simțit-o mereu de-a lungul vieții sale.

pacea Bisericii și întru toată vremea vieții mele să nu gândesc asupra ei niscare lucruri împotriva nici într-un chip, ci cu totul să urmez și să mă plec învățăturilor celor bune ale Preasfințitului meu Stăpân și biruitoriu a toată Țara Ungrovlahiei Mitropolit chir Teodosie. Și mă fângăduiesc cu mintea, cu dragostea dumnezeiască și cu frica lui Dumnezeu, pre sfintele canoane și învățături să pasc cuvântătoarea turmă carea mi să dă pre mâna mea. Și cu câtu-mi va fi puterea să mă păzesc curat de toate răutățile nedrepte și hicleane. După aceastea încă mai mărturisesc și de câte tocmeale ce are scaunul acesta al Ungrovlahiei să le păzesc neschimbat întru toată eparhia mea.”²¹.

Drept confirmare a credinței sale statornice, Sfântul Antim Ivireanul, mărturisitorul și apărătorul Ortodoxiei prin viață și prin tipar, a fost întronizat, din rânduială dumnezeiască, mitropolit al Țării Românești în Duminica Ortodoxiei, la 22 februarie 1708, tot de un Sfânt Ierarh - Gherasim Palladas, patriarhul Alexandriei. Dobândind și dovedind o luminată conștiință dogmatică și eclezială prin asceză personală neîncetată și prin studiul învățaturii Sfinților Părinți, Sfântul Antim susține că numai în Biserica Ortodoxă există mântuire²², de aceea și poruncește cu

²¹ „Mărturisirea de credință a noului ales episcop al Râmnicului, Antim Ivireanul – 1705, 17 martie”, în vol. Sfântul Antim Ivireanul, *Scrisori*, Editura Basilica, București, 2014, pp. 27-28.

²² În primul „Cuvânt de învățătură la Dumineca Lăsutului de brânză”, Sfântul Antim este categoric, arătând că Biserica Ortodoxă este singura care păstrează neschimbate adevărurile de credință revelate de Dumnezeu și hrănitore spre viața veșnică, pe care le aseamănă cu o hrană ce poate potoli căutările sufletești ale oamenilor: „toată învățătura

fermitate: 1. „Să nu să cetească cărțile ereticilor, nici dascăliile și învățătura lor cea hulitoare, să nu să asculte de cei ce nu-s învățați, nici știu Sfânta Scriptură, nici să se amestece cu ei, nici să se întrebe cu ei.”²³; 2. „Să nu îndrăznească tipograful să tipărească vreo carte împotriva bisericii și a legii noastre măcar de i-ar da pe coală câte 100 de galbeni de aur. Iar de va călca porunca, să fie al anathemii! Și de să va înțelege că au făcut una ca aceasta, să se dea de știre domnului să-l pedepsească cum va ști mai rău.”²⁴.

Este remarcabilă la Sfântul Antim Ivireanul **marea lui dorință de a folosi și pe alții în cunoașterea lui Dumnezeu celui Viu prin dreapta credință**, dorință care l-a însuflețit în toate etapele evoluției sale cultural-eccleziiale și social-politice.²⁵ Principala lucrare prin care Sfântul

cea dreaptă și (...) toate cuvintele lui Dumnezeu, ce sânt în grădina Sfintei Biserică a răsăritului, ca o hrană sufletească” – în vol. Sfântul Antim Ivireanul, *Didahii*, p. 118.

²³ „Învățătură bisericească”, în vol. Sfântul Antim Ivireanul, *Scrieri*, Editura Basilica, București, 2011, p. 119.

²⁴ „Așezământul mănăstirii Tuturor Sfinților”, în vol. *Scrieri*, p. 91.

²⁵ Această râvnă de a sluji pe Dumnezeu și Biserica l-a mobilizat încă din copilărie în a-și lucra talanții dați lui de Dumnezeu spre a-i înmulți prin dăruire/jertfă de sine. Traversând apoi perioada maturizării sale (nu fără întristări și suferințe) și a cultivării (în răbdare și smerenie a) minții și a deprinderilor artistice, din dumnezeiasca pronie cea atotcuprinzătoare, monahul Antim a fost ridicat pe rând în rândul clericilor, fiind instalat de Dumnezeu întâi ca egumen de obște monahală, apoi ca episcop și mitropolit, răspunderi pe care și le-a îndeplinit ca nimeni altul în vremea sa. Astfel, Ierarhul Antim Ivireanul a avut ocazia și timpul să-și pună în lucrare chemarea apostolică și

Antim a adus roade bogate în ogrorul Bisericii și al poporului încă de la începutul venirii sale în Țara Românească a fost **tipărirea de carte**. Acest meșteșug al tiparului l-a ajutat în mod esențial la îndeplinirea misiunii sale de păstorire duhovnicească și de propovăduire a Evangheliei lui Hristos și a învățăturilor Bisericii. În Prefața *Eortologhionului* tipărit la Snagov în 1701, ieromonahul Antim Ivireanul scria cu smerenie despre vocația sa dominantă: „Deci eu, fiindcă **nu am și altă putere spre ajutorul aproapelui decât ocupațiunea tipografiei**, n-am lipsit și nu voi lipsi vreodată ca să folosesc, după puțința mea, pe frații în Hristos ai mei, tipărind deosebite cărți de suflet folositoare și mântuitoare”²⁶. Dar în jurul tipografiilor sale, ieromonahul și mai apoi ierarhul Antim a înființat școli, unde ucenicii deprindeau atât meșteșugul tiparului, cât și cititul, scrisul, rugăciunea și viața virtuoasă, cunoașterea lui Dumnezeu și a lumii create, cărțile bisericești fiind folosite și ca manuale școlare²⁷. Mai mult

râvna proprie spre a fi păstor și ocrotitor de suflete, ctitor de biserici și de comunități.

²⁶ Sfântul Antim Ivireanul, *Scrieri*, ed. 2011, pp. 151-152. Observăm că în acest text, „umilitul rugător și serv, ieromonahul Antim, tipograf din Iviria” îi numește pe credincioșii creștin-ortodocși „frații mei în Hristos”, numărându-se astfel printre ei, în rând cu ei. Mai târziu, primind răspunderea de părinte și învățător al întregii obști creștine a Țării Românești, mitropolitul Antim avea să-i numească pe credincioșii români în predicile lui „feții mei” (fii mei), asumându-i ca un tată ce se jertfește pentru binele și propășirea lor spirituală și culturală.

²⁷ Odată cu deprinderea citirii, copiii își însușeau și primele cunoștințe sistematizate de credință ortodoxă și de practică a rugăciunii, elemente

decât atât, afirmând importanța tipografiei în dezvoltarea culturii personale și sociale, Antim considera că „slăvitul meșteșug al tipografiei”²⁸ este meșteșugul esențial, demn de laudă, de vreme ce este pus spre slava lui Dumnezeu și în slujba Bisericii Lui Dreptslăvitoare. De aceea, mitropolitul Antim a rânduit ca acest meșteșug să fie predat mai departe pentru propovăduirea Adevărului dumnezeiesc mântuitor și a legii celei bine rânduitoare în familie și în societate²⁹: „Las cu blestem și aceasta: să aibă datorie tipograful să învețe meșteșugul tipografiei unul după altul, pentru ca să nu piară acest meșteșug din țară, nici să se părăsească lucrul cărților, pentru folosul țării și pentru ajutorul casei”³⁰. Evident că activitatea sa cultural-misionară a sporit în intensitate odată cu instalarea sa ca mitropolit al Țării Românești, adică odată cu creșterea puterii și a autorității sale în viața Bisericii și a societății românești.

fundamentale în edificarea sufletului, a conștiinței, a responsabilității și a iubirii de Dumnezeu și de semenii.

²⁸ Prefața *Molitfelnicului* din 1706, în vol. *Scrieri*, p. 162.

²⁹ În acea vreme, „dintre toate meșteșugurile născocite de mintea omenească, tiparul s-a dovedit a fi cel mai eficient din punct de vedere al impactului social” (Doru Bădără, *Tiparul românesc la sfârșitul secolului al XVII-lea și începutul secolului al XVIII-lea*, Editura Istros, Brăila, 1998, p. 3), de aceea și Sfântul Antim a înțeles utilitatea și importanța răspândirii acestui mijloc de comunicare în popor pentru educația morală și spirituală a oamenilor.

³⁰ În Cap. 17 din „Așezământul mănăstirii Tuturor Sfinților”, în vol. *Scrieri*, p. 91.

În cei peste 30 de ani cât a viețuit în țara noastră, Sfântul Antim Ivireanul a lucrat și supravegheat editarea a 68 de tipărituri (67 de cărți și un hrisov domnesc), 39 dintre ele fiind apărute cu osteneala lui personală. Aceste cărți au fost tipărite astfel: la București – 23 (astfel, între anii 1691-1694: 5, 1701-1705: 15, 1715-1716: 3), la mănăstirea Snagov – 15 (1694-1701), la Râmnic – 11 cărți (1705-1707), la Târgoviște – 19 (1709-1715). Cărțile au fost imprimate în mai multe limbi: 32 în limba greacă, 25 în limba română, una în slavonă, 9 în câte două limbi dintre care 6 slavo-române, 2 greco-arabe și una greco-română, iar o carte în trei limbi, greco-slavo-română. Din titlurile celor 67 de cărți, reiese că 17 dintre ele s-au tipărit în forma dată de Antim pentru prima oară, iar alte 8 s-au retipărit chiar în vremea sa, aceasta mărturisind cât de necesare și de folositoare erau aceste cărți pentru creștinii români.

Cu alte cuvinte, **râvna pentru Dumnezeu și Biserică, pentru Ortodoxie și pentru folosul creștinilor** (dovedită mai întâi prin intermediul tiparului) a fost calitatea primordială a Sfântului Antim Ivireanul pentru care Dumnezeu l-a chemat și l-a pus la loc înalt să fie „lumină a lumii”, „sare a pământului” și „pescar de oameni”, adică preot, egumen și ierarh, păstor și îndrumător pentru monahi, clerici și mireni deopotrivă. Sfântul Mitropolit nu doar că și-a întreținut această râvnă pentru Hristos și pentru Biserica Lui ca un rug aprins în sufletul său, ci s-a străduit din răputeri, la rândul-i, s-o cultive în sufletele fiilor săi duhovnicești, a ucenicilor – tipografi, a monahilor, clericilor și mirenilor, atât prin exemplul

personal, cât și prin sfaturile directe și prin învățăturile sale rostite și scrise. Sfântul Antim lumina și înfrumuseța sufletele oamenilor nu doar ca „iconom al tainelor lui Dumnezeu” (1 Corinteni 4, 1) prin slujbele liturgice și predicile rostite, ci și ca om de cultură prin cărțile tipărite în limba română (spre întărirea conștiinței ecleziale și naționale din întreg spațiul românesc), precum și prin tipografiile, școlile și bibliotecile întemeiate de el.

Trebuie să precizăm că ierarhul-tipograf Antim, care a înțeles că poporul român este același din punct de vedere spiritual și cultural, chiar dacă locuiește temporar în teritorii separate politic și administrativ, a folosit selectiv și sintetic, ajutat evident și de ucenici pământenți, texte românești deja tipărite, împrumându-și particularități lingvistice (fonetice, morfologice, sintactice, stilistice, retorice și de vocabular) din mai toate provinciile românești³¹, dar fructificându-le în construcții noi, uniformizate într-o variantă muntenească îmbogățită ce a devenit normativă pentru limba română liturgică și literară³².

³¹ Nu trebuie să uităm faptul că Antim a învățat limba română la Iași, la mănăstirea Cetățuia, unde a asimilat cuvinte și expresii la care avea să renunțe mai târziu (regionalisme precum Dumnezău, Dumnezăire, dumnezăesc, dumnezăești, singuri, puțină). Vezi Gianina Picioruș, *Antim Ivireanul, avangarda literară a paradiselui*, Editura Teologie pentru azi, București, 2010, p. 30.

³² Prin tipărirea de cărți într-o limbă comună și unitară, Sfântul Antim a întărit conștiința românilor din cele trei principate că sunt un singur popor, cu o singură credință și o singură limbă. Foarte important este studiul cercetătoarei Adina Chirilă, *Limba scrierilor lui Antim*

Așadar, contribuția Sfântului Antim Ivireanul la românizarea cărților de cult și la răspândirea lor pe întreg teritoriul românesc este esențială. Lucrarea sa tipografică începută în anii 1690-1691 avea să-și arate imediat roadele în cultura română. Cărțile bisericești tipărite de el circulau din Țara Românească, în Moldova și Transilvania³³, aducând credincioșilor de rând nu numai cunoașterea lui Dumnezeu, ci și norma lingvistică munteană care se impunea, încet – încet, în fața tuturor regionalismelor folosite în vorbirea populară românească din acea vreme³⁴.

Ivireanul. Partea I. Fonetica. Morfologia, Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza”, Iași, 2013.

³³ În jurul anilor 1700, în Moldova, ca și în Țara Românească, principele era creștin-ortodox și conlucra cu Biserica strămoșească la promovarea credinței ortodoxe, a limbii și a culturii românești. În Transilvania, însă, din cauza conducerii imperiale străine (austriece, romano-catolice), românii ardeleni erau defavorizați în ceea ce privește drepturile cetățenești și schimburile culturale cu muntenii și moldovenii. Este binecunoscut faptul că maghiarii, sașii și secuii (catolici, calvini, luterani și unitarieni) aveau mari privilegii și exercitau o presiune propagandistică uriașă asupra comunităților românești ortodoxe (vezi și N. Iorga, *Istoria Bisericii Românești și a vieții religioase a românilor*, vol. I, Tipografia Neamul Românesc, Văleni de Munte, 1908, pp. 382-386, 403-422 și vol. II, ed. 1909, pp. 3-36).

³⁴ Vezi Prof. univ. dr. Eugen Munteanu, „Rolul Bisericii și al textelor cu conținut bisericesc în procesul de formare a vechii limbi române literare. Un punct de vedere filologic”, în vol. *Șerban Cantacuzino, Antim Ivireanul și Neofit Cretanul – Promotori ai limbii române în cult*, Editura Cuvântul Vieții, București, pp. 72-73, Prof. univ. dr. Gheorghe Chivu, „Liturghierul lui Antim Ivireanul și impunerea modelului muntenesc în scrisul liturgic românesc”, în vol. *Șerban Cantacuzino...*, pp. 185-194, Prof. univ. dr. Zamfira Mihail, „Scrierile Sfântului Antim

Pentru că, odată cu cărțile imprimate în tiparnițele muntești, „moldovenii și ardelenii au primit, integral, și normele lingvistice care stăteau la baza lor”³⁵. În felul acesta, „cartea munteană a avut un rol de seamă, de sudură, în viața spirituală a poporului nostru [românesc], ea fiind de cele mai multe ori adresată nu numai românilor din Țara Românească, ci și celor din Moldova și Transilvania”³⁶. „Cărțile tipărite de Antim cu stema Țării Românești pe ele și cu cuprinsul în mlădiosul grai românesc, propriu lui, au împânzit tot pământul Ardealului și chiar al Moldovei, contribuind la cimentarea conștiinței de neam și de credință a românilor de pretutindeni. În împrejurările din acel timp, aceasta era singura formă de luptă posibilă pentru apărarea Ortodoxiei de peste munți și mitropolitul Antim a folosit-o din plin.”³⁷

Din prezentarea³⁸ cărților tipărite sau supravegheate de el în aproape un sfert de veac, putem trage concluzia că

în unificarea limbii române literare”, în vol. *Șerban Cantacuzino...*, pp. 195-222.

³⁵ I. Gheție, *Baza dialectală a românei literare*, Editura Academiei, București, 1975, p. 426.

³⁶ Oct. Șchiau, *Cărturari și cărți în spațiul românesc medieval*, Editura Dacia, Cluj-Napoca, 1978, p. 80.

³⁷ *Cuvântarea Preafericitului Patriarh Iustinian din septembrie 1966*, în articolul Pr. dr. Olimp Căciulă, „Solemnitățile comemorării a 250 de ani de la moartea martirică a mitropolitului Antim Ivireanul”, în rev. *BOR*, nr. 9-10 / 1966, p. 947.

³⁸ *Vezi Antim Ivireanul. Opera tipografică*, Ediție îngrijită de Arhim. Policarp Chițulescu și alți cercetători, Editura Institutului Cultural Român, București 2016.

Sfântul Antim Ivireanul a tradus din limba greacă sau mai precis a reformulat³⁹ și a imprimat în românește 8 cărți:

1. *Psaltirea* (1694) – rugăciunile și tipicul traduse de Antim, textul psalmilor fiind cel din *Biblia* lui Șerban;
2. *Carte sau lumină* (1699) – tradusă de Antim din limba greacă⁴⁰
3. *Acatistul Maicii Domnului și alte rugăciuni* (1703) – traduse de Antim din limbile greacă și slavonă
4. *Anthologhionul* (1705) – tradus de Antim din grecește
5. *Evhologhionul (Liturghierul și Molitvenicul, 1706)*⁴¹ – tradus integral de Antim „după rânduiala celui grecesc”

³⁹ Unii cercetători susțin că mai degrabă a făcut mici corecturi și sinteze din traduceri existente deja, dar și acest lucru merită apreciat, mai ales că Antim era străin de neamul nostru.

⁴⁰ Asta sugerează că Antim a lucrat și la tipărirea în 1690 a cărții originale grecești (*Βιβλίον ἡ φῶς*), pe când era ucenic al lui Mitrofan.

⁴¹ După această ediție, ele au fost reeditate separat în 1713. Și totuși, trebuie să menționăm că pentru *Liturghier* Sfântul Antim nu face o traducere complet nouă, ci folosește ca reper *Dumnăzâiasca Liturghie* (1679 și 1683) a Sfântului Dosoftei din Moldova, *Svânta și Dumnezâiasca Liturghie* (1680, ediție slavo-română) a mitropolitului Teodosie de la București, *Liturghierul* (1702) lui Mitrofan de la Buzău și *Rânduiala diaconstvelor și a văzglășeniilor care să dzic la Liturghie și cu Rânduiala Vecerniei și a Utreniei scoase și tocmite de pe limba slavonească pe limba românească* (1687) tipărită la Alba Iulia de Protopopul Ioan Zoba din Vinț. Față de această ultimă carte menționată, formulele liturgice din *Liturghierul* lui Antim au o formă mai mult decât asemănătoare, pasaje întregi suprapunându-se perfect. Vezi Cătălina

6. *Octoihul* (1712) – tradus integral de Antim din greacă și slavonă
7. *Pilde filosofești* (1713) – carte tradusă de Antim din limba greacă aplá
8. *Ceasoslovul* (1715) – tradus de Antim din grecește.

Este de apreciat încă o dată smerenia Sfântului Antim, care nu afirmă clar, în pagina de titlu a fiecărei cărți, că el a tradus textul în românește, ci inserează în epilog, la fiecare carte, o rugămintă către cititori de iertare a greșelilor care s-au putut strecura la tipărire. Trebuie să remarcăm că, folosindu-se și de alte traduceri românești mai vechi deja recunoscute și apreciate chiar de patriarhii greci, eruditul

Velculescu, „*Diaconstvele* de la Alba Iulia și *Liturghierul* lui Antim Ivireanul”, în vol. *Anuarul Institutului de Istorie A. D. Xenopol*, Iași, 2010, p. 25. Pe de altă parte, *Liturghierul* din 1713 reprezintă o ediție îmbunătățită a celui din 1706 „în ceea ce privește cursivitatea discursului liturgic și claritatea exprimării”, cu îndrumările tipiconale „într-o formă vizibil reconstruită” (Antim Ivireanul, *Dumnezeieștile și Sfintele Liturghii, Târgoviște, 1713*, Ediție îngrijită de Alina Camil, Editura Basilica, București, 2015, pp. 67, 69).

Și în ce privește *Molitvenicul*, cercetătorii mai noi susțin că Sfântul Antim a folosit tipăriturile mai vechi (din 1689 a lui Ioan Zoba din Vinț și din 1694 a lui Mitrofan de Buzău), pe care le-a diortosit și completat, conform originalului grecesc. Vezi Nicolae Stoicescu, *Unitatea românilor în Evul Mediu*, Editura Academiei RSR, București, 1983, p. 83, n. 48, Iuliana Eni Țugui, *Η σλαβική γλώσσα στη ζωή της Ρουμανικής Εκκλησίας - Ιστορική προσέγγιση (Limba slavonă în viața Bisericii Române. Abordare istorică)*. Teză de doctorat, Universitatea Aristotel, Thessalonik, 2012, pp. 263-268 și Dumitru A. Vanca, *Paradigme liturgice în sec. 17. Ioan Zoba din Vinț și evoluția liturghiei românești*, Editura Reîntregirea, Alba Iulia, 2016, pp. 92-106.

Antim a tradus și tipărit eșalonat cărțile de cult în limba română, începând întâi cu *Evanghelia, Apostolul, Psaltirea* (care reprezintă extrase din *Biblia* lui Șerban din 1688), apoi continuând cu *Liturghierul* și *Molitfelnicul* (cărți absolut esențiale preoților), *Octoihul* și *Ceaslovul* (cărțile de strană)⁴².

Așadar, alături de viața mistică și de lucrarea lui liturgică și pastorală în calitate de cleric, **românizarea⁴³ slujbelor și a cărților bisericești reprezintă lucrarea fundamentală prin care Sfântul Antim Ivireanul a îmbogățit viața Bisericii Ortodoxe Române**, noi folosind astăzi în mare parte aceleași expresii liturgice precum le-a formulat el acum 300 de ani. Deși aveam deja și alte traduceri în limba română ale *Liturghierului*, de exemplu cea a mitropolitului Dosoftei al Moldovei (care era român) din 1679, în liturgica românească s-au păstrat formulările liturgice și literare ale Sfântului Antim. De exemplu, rugăciunile *Împărate ceresc, Tatăl nostru, Dumnezeuul duhurilor și a tot trupul* (pentru cei adormiți) și *Crezul*, ca și alte rânduieli din *Liturghier* și din *Molitfelnic*, păstrează și astăzi expresiile eruditului mitropolit Antim. Astfel,

⁴² *Triodul, Penticostarul* și *Mineiele* aveau să fie tipărite în paralel și ulterior de alți tipografi români (Mitrofan și Damaschin, episcopi de Buzău), completând astfel seria cărților liturgice românești.

⁴³ Traducerea din limba greacă și comparația cu textele românești mai vechi, alegerea formulărilor optime și tipărirea cărților într-o limbă curată și acceptată de românii de pretutindeni au fost marea realizare a Sfântului Antim în plan tipografic și bisericesc, aceasta stârnind nemulțumirea ierarhilor greci care-și vedeau amenințate poziția și influența lor în viața societății și a Bisericii Românești.

Sfântul Antim a reușit, precum spuneam mai înainte, o unificare a limbii române prin generalizarea și răspândirea în toate provinciile românești a cărților absolut necesare în cultul liturgic și în școlile din tinda bisericilor, susținând prin aceasta identitatea și unitatea națională și culturală românească.

Profesorul Constantin Erbiceanu afirmă că, pe lângă cărțile de cult, mitropolitul Antim Ivireanul a tradus din limba greacă în românește și cartea *Mântuirea păcătoșilor* scrisă de Agapie Landos Cretanul (monahul athonit) la începutul secolului al XVIII-lea⁴⁴, carte pe care profesorul o avea în „manuscript”⁴⁵, dar alți cercetători nu fac nici o referire la aceasta.

Această limbă a neamului, pe care mitropolitul Teodosie (predecesorul lui Antim) o considera „proastă și săracă”, Sfântul Antim (care nu era român de sânge) a introdus-o în slujbele liturgice, căutând să facă accesibile oamenilor tainele cunoașterii și slujirii lui Dumnezeu, taine care până la el erau rostite preponderent în limbile slavonă și greacă. Înțeleptul mitropolit a reușit valorificarea supremă a cuvintelor românești prin articularea lor în

⁴⁴ Asta ar arăta importanța și circulația acestei cărți în manuscris, pe de o parte, dar și implicarea Sfântului Antim în lucrarea de a face accesibile românilor cărți fundamentale de spiritualitate ortodoxă, pe de altă parte.

⁴⁵ Constantin Erbiceanu, *Cronicari greci care au scris despre români în epoca fanariotă*, Tipografia Cărților Bisericești, București, 1888, p. II, n. 64 (capitolul „Note explicative la Chesarie Dapontes, *Catalog al oamenilor însemnați din secolul al XVIII-lea*”).

construcții literare originale, pline de expresivitate teologică și strălucire literară. *Didahiile* sale reprezintă un adevărat tezaur teologic și lingvistic în acest sens. Cercetătorii care au studiat îndeaproape calitățile limbii utilizate de „genialul Antim al Ungrovlahiei”⁴⁶ au ajuns la concluzia comună potrivit căreia Sfântul Antim poate fi numit pe drept cuvânt *ctitor al limbii liturgice românești și totodată al limbii române literare*, alături de alți mari ierarhi și cărturari români.

Ca un adevărat păstor bisericesc, **Sfântul Antim dorea întâi de toate ca preoții (al căror întâistătător jertfelnic era) să fie oameni de mare ținută morală și culturală**⁴⁷, cu mintea și viața luminate de credință, cu experiență duhovnicească, liturgică și filantropică, „destoinici să învețe și pe alții” (2 Tim. 2, 2). De aceea le-a și dedicat câteva cărți și cuvinte de învățătură, dintre care ne-au rămas: *Învățătura pe scurt pentru Taina Pocăinței* (1705), *Didahiile* (1708-1716), *Învățătură bisericească la cele mai trebuincioase și mai de folos pentru învățatura preoților* (1710), *Capete de poruncă la toată ceata bisericească* (1714), *Așezământul* (1713) și *Hrisovul arhieresc* (1715) privind Mănăstirea Tuturor Sfinților,

⁴⁶ *Condica sfântă a Mitropoliei Ungrovlahiei*, publicată după original de Arhiepiscopul Ghenadie Craioveanul, Tipo-litografia Cărților Bisericești, București, 1886, p. 104, n. 166.

⁴⁷ Sfântul Antim a înțeles că „sufletul culturii este cultura sufletului”, deci o „cultură” ce nu îndumnezeiește pe om este o diversiune diavolească care mai mult îl sălbăticește și-l degenerază pe om spre urâțenie și moartea veșnică.

precum și câteva scrisori pastorale (către preoții și credincioșii din Brașov și nu numai), prefete și postfete la unele cărți lucrate sau coordonate de el spre tipărire. Aceste cărți vin să acopere lipsa culturii, lenevia și neștiința aproape generală din popor la adăpostul cărora cresc necredința și toate patimile, pentru existența cărora (spune Sfântul Antim) „nu aflu altă pricină decât numai neînvățătura și neslovenirea⁴⁸ pentru că nu iubim să cetim și să învățăm carte, nici să auzim măcar pe dascălii cari ne învață cuvântul lui Dumnezeu, dumnezeieștile Lui porunci, credința și calea mântuirii noastre. Că *omul carele nu știe carte ca să citească Sfânta Scriptură și cărțile bisericii noastre și sfintele pravile, au de nu se va învăța de la alții care le știu, să asamănă cu dobitoacele cele necuvântărețe carele nu știu ce fac, de vréme ce n-au minte, să asamănă orbilor, pentru că precum orbul nevăzând lumina soarelui nu știe unde méрге, nici ce iaste înaintea lui, ce de multe ori în gropi și în surpături căzând, să omoară; într-acesta chip și mintea omului neavând învățătură și dascălie a cuvântului celui drept, care îi iaste lumina, iaste orb și nu simte ce pricepe, piiarde cuvântăreasca lui blagorodnie⁴⁹ și stăpânirea și să face rob necuvântărețelor patimi”⁵⁰.*

Iată ce spune în anul 1712 unul dintre ucenicii – tipografi ai Sfântului Antim, Gheorghe Radovici, despre

⁴⁸ Derivat de la substantivul „slovă”, însemnând „analfabetismul”.

⁴⁹ Însemnând „noblețe”. Darul cuvântului reprezintă o binecuvântare dată exclusiv omului de Dumnezeu-Cuvântul.

⁵⁰ „Învățătura pe scurt pentru Taina Pocăinței”, în vol. *Scrieri*, pp. 127-128.

implicarea Sfântului Antim în păstorirea clericilor și a credincioșilor români: „Tuturor celor ce să află și țin de eparhiia Țării Rumânești, cucearnicilor și cinstiților preoți, Gheorghie tipograful plecată închinăciune. Cine cunoaște *dumnezeiasca ravnă și multa grijă ce are preasfințitul și de Dumnezeu trimisul Mitropolit al aceștii de Dumnezeu mântuite eparhii a Ungrovlahiei, kir Antim Ivireanul, pentru toată creștineasca lui turmă și, mai ales, pentru cinstita ceată a cucearnicii voastre preoții*, nu trebuiaște să cearce pricina pentru ce, acum întâi, au vrut să dea în tipar, cu a sa cheltuială, această carte a *Octoihului*, tălmăcită de pre vorba cea grecească și slovenească, pre limba noastră rumânească. *Sfinția Sa, ca un bun păstoriu și neadormit, carele nu încetează a osteni în toate zilele, cu lucrul, cu cuvântul și cu învățătura, pentru mântuirea cea de obște a oilor lui celor cuvântătoare și să nevoiaște, și în zi și în noapte, pentru ca să facă ceata a lui cea preoțească să fie împodobită cu de tot fealiul de bunătate și iscusenie, cunoscând folosul cel sufletesc care voi, cucearnicii preoți și cealalți creștini, puteți să luați dintr-această carte, întru carea să află atâtea cunoștințe ale blagosloviei și tainile ceale mai înalte ale dreapteii credinței noastre, n-au cruțat cheltuiala ci, după obicinuita, lăudata și vitejasca lui osârdie și dragoste părintească*, au dat-o în tipariu, pentru ca să poată și ceata bisericească și copiii creștinilor carii să nevoiesc la învățătura Sfintei Scripturi să o câștige pre lesne și să o citească, nu numai în școale și în casele sale, ce și în sfintele biseareci, spre lauda Preaslăvitului Dumnezeu, dintru a căruia dar iau credincioșii lumina cunoștinței și a înțelepciunii. Priimiți-o drept aceea, cu dragoste și cu bun

cuget, și o cetiți cu mulțămită, rugând neîncetat pe Preainălțatul Dumnezeu, atâta pentru întemeierea și buna norocire a prealuminatului Domn Ioan Constandin B<asarab> Voievod, întru ale căruia norocite zile vă bucurați și cucernicia voastră și toți creștinii de acest dar și facere de bine, cât și pentru sănătatea și îndelungata viață a Preasfințitului Mitropolitului nostru Antim, carele, *cu dăscăliceștile lui vorbe și cu îmbunătățatele lui osteneli și cu a sa vreadnică de laudă pildă*, vă face totdeauna iscușiți la fieștecare faptă și învățătură biserecească și vă bucurați în Domnul. Amin.”⁵¹.

Cuvintele lui Gheorghe Radovici adeveresc mărturisirea Sfântului Antim însuși, care-și susține cu tărie asumarea răspunderii sufletelor celor păstoriți de el astfel: „De n-ați știut până acum și de n-au fost nimeni să vă învețe, iată că acum veți ști că am treabă cu toți oamenii câți sânt în Țara Rumânească, de la mic până la mare și până la un copil de țâță afară din păgâni și din ceia ce nu sunt de o lege cu noi; căci *în seama mea v-au dat Stăpânul Hristos să vă pasc sufletéște, ca pre niște oi cuvântătoare și de gâtul mieu spânzură sufletele voastre și de la mine va să vă ceară pre toți, iar nu de la alții, până când vă voi fi păstoriu.*”⁵².

Instruirea clerului, așadar, are o importanță deosebită pentru întărirea credinței în popor, întrucât, în

⁵¹ Prefață la *Octoiul* românesc (1712), în vol. Sfântul Antim Ivireanul, *Scrieri*, ed. 2016, p. 255.

⁵² „Cuvânt de învățătură la Duminica Vameșului”, în vol. *Didahii*, ed. 2010, p. 113.

concepția Sfântului Antim, **ierarhul trebuie să conlucreze cu preoții la îndeplinirii misiunii pastorale de luminare, sfințire și mântuire a credincioșilor:** „acastă bună chiverniseală [de ierarh n.n.] nu putem noi înșine să o săvârșim după cum să cade de nu vom avea dinpreună lucrători și slujitori, carii să poată ajuta la acest lucru mare, pentru căci fiind secerișul mult, trebuie și lucrători mulți; și pentru căci iaste turma mare, un păstor singur, măcar că iaste mare în vrednicie, și de ar fi cât de procopsit întru politie și iscusit întru învățatură, iară nu poate să le vază toate, nici să le știe toate; și pentru acéia dar, are pre preoți și pre părinții cei duhovnicești carii slujesc sfințitului păstoriu ca niște ochi să vază toate, ca niște mâini să lucreze céle trebuincioase și ca niște picioare să alérge cu mijlocul lor la trebuința tuturor. Drept acéia, ajutorii la acest lucru mare al vostru sânteți voi, *cucernicilor preoți*, carii *aveți datorie neîncetată, și cu cuvântul și cu fapta, să lucrați și să vă nevoiți zioa și noaptea împreună cu păstoriul nostru pentru spăseniia aceștii turme cuvântătoare, carea au dato Dumnezeu în mâinile noastre.*”⁵³. Prin această învățatură, mitropolitul Antim le arată preoților că se cuvine ca ei să dovedească mereu ascultare fiască de episcopul lor și râvnă „pentru dragostea lui Hristos, pentru întemeierea biséricii, pentru folosul creștinilor, și pentru cinstea voastră și mai vârtos pentru plata ce vi s-ar da de la Dumnezeu pentru osteneala ce ați face”⁵⁴.

⁵³ „Învățătură bisericească”, în vol. *Scrieri*, p. 109.

⁵⁴ *Scrieri*, p. 110.

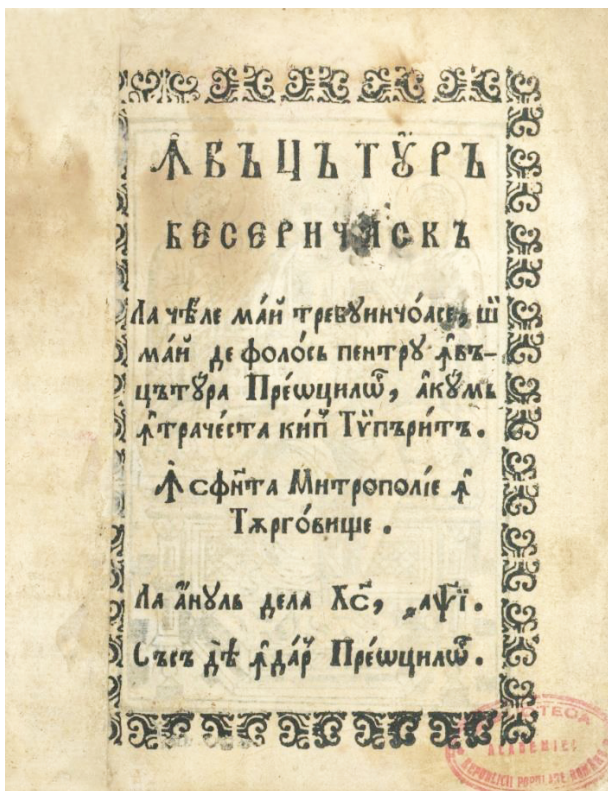
În cartea *Capete de poruncă la toată ceata bisericească*, ca părinte și dascăl al clericilor din eparhia sa, **Sfântul Antim Ivireanul îi îndeamnă pe preoți și diaconi, cu prioritate, să slujească și se roage cu evlavie** cât mai des pentru binele lor, al dregătorilor creștini și al poporului: „Să lăcuiți, după cum zice David, în casa Domnului, în toate zilele vieții voastre și să cercetați biserică cea sfântă a Lui, cântând rânduitele slujbe cu toată socotința și nevoința și făcând jărtva cea fără de sânge cu frică și cu inimă umilită, pentru ca să Se arate îndurătorul Dumnezeu milostiv și politiei și tot nărodului.”⁵⁵. De asemenea, clericii au datoria să se ocupe de cele duhovnicești și să evite încurcăturile cu lucrurile pământești: „Poruncim voao, preoților și diaconilor, să nu vă amestecați în lucruri mirenești, adecă în mărturiseli mincinoase, ficlene și cu voi veghiate, în jurământuri, în chieșășii și într-altele asemenea ca acestia, carele aduc scandală la norod și bănuială; iar mai vârtos să vă feriți de neguțătorii, că apoi veți cădea în grea pedeapsă.”⁵⁶.

În lucrarea *Învățătură bisericească la céle mai trebuincioase și mai de folos pentru învățatura preoților* (Târgoviște, 1710)⁵⁷, **Sfântul Mitropolit Antim Ivireanul**

⁵⁵ Idem, p. 103.

⁵⁶ Idem, pp. 103-104. Totodată, Sfântul Antim îi învață pe preoți cum să întocmească testamentele și foile de zestre așa încât actele să aibă putere legală în fața rudelor și a străinilor (pp. 105-108).

⁵⁷ „Că între célélalte scârbe ce am, de mă rănesc la inimă, iaste aceasta cea mai grea de mă întristez și mă mâhnesc mai mult, că văz între preoții miei atâta prostie, atâta neînvățătură și atâta nedumireală, cât cunosc că

face cea mai sistematică și limpede prezentare (de nivel catehetic) a credinței creștin-ortodoxe, credință care trebuie cunoscută, înțeleasă, trăită și propovăduită atât de

nu puteți face vreun ajutoriu sau vreun folos ticăloasei turme. Și pentru acea multă prostie a voastră și neștiința la sfânta carte, m-am îndemnat, fiind cuprins de frica dumnezeiască, a vă înștiința cu această mică cărticea... Care o puiu înaintea cucernicieii voastre ca o masă duhovnicescă fără de plată, în loc de blagoslovenie; socotind cum că cu aceste puține învățături veți putea să vă săturați de lumina cunoștinții și să ajutați și pre creștinii cei lipsiți.” - *Scrieri*, ed. 2011, p. 110.

clerici⁵⁸, cât și de credincioși: 1. înțelesul, puterea și semnul Sfintei Cruci, 2. rugăciunea domnească „Tatăl nostru” și explicația ei, 3. mărturisirea (simbolul) credinței și înțelegerea ei, 4. cele 7 Sfinte Taine ale Bisericii (cu puterea și darurile lor), 5. cele 9 porunci bisericești, 6. cele 10 porunci dumnezeiești, 7. cele 7 daruri ale Duhului Sfânt, 8. cele 3 bunătăți ale teologiei, 9. cele 4 virtuți ale sufletului, 10. cele 4 bunătăți ale trupului, 11. cele 7 păcate de moarte, 12. cele 12 roade ale milosteniei, 13. învățatură despre spovedanie, 14. alte învățături trebuincioase⁵⁹.

După cum vedem, în acest catehism, Sfântul Antim face o adevărată mărturisire dogmatico-liturgică și canonică a Ortodoxiei (temele principale fiind: Sfânta Treime, cele două firi ale Mântuitorului Iisus Hristos, pururea fecioria Maicii Domnului, Biserica – „maica dulce și iubitoare de fii” și Sfintele Taine, învierea morților, sărbătorile și folosul lor, reguli și excepții când un preot poate sluji în enoria altuia); de asemenea, prezintă și învățăturile morale pentru îndreptarea și sfințirea vieții omului în ascultare de Dumnezeu și de Biserică: pocăința, cultivarea virtuților și vindecarea de patimi (iertarea, postul, rugăciunea și milostenia care alungă răutatea din om), ierarhul predicator nesfiindu-se să certe cu asprime, dar și cu mâhnire, pe ascultătorii predicilor sale, înfierând păcate destul de

⁵⁸ De aceea a și rânduit ca cei ce vor să devină preoți să stea un an pe lângă ierarhul său „să învețe toată rânduiala preoției, după cum o pohtêște dreptatea și poruncêște Sfânta Biserică” – Cap. 4 din „Capete de poruncă”, în vol. *Scrieri*, p. 103.

⁵⁹ Vezi *Scrieri*, pp. 109-126.

răspândite în popor precum: nedreptățirea altora, beția, curvia și înjurăturile (inclusiv de cele sfinte), pâra și bârfa. După ce îi învață părintește cele de folos în activitatea lor pastoral-misionară, Sfântul Antim Ivireanul nu ezită să-i îndemne și să-i avertizeze cu autoritate chiar și pe preoți, apărând, totodată, preoția⁶⁰ ca instituție divină și misiune sfântă: *„Iată dară că v-am făcut înștiințare de câte am socotit că sunt trebuincioase și de folos, ca să vă luminați și voi și să învățați și pre alții și de câte au venit și s-au judecat înaintea noastră și de câte am înțeles prin oameni cinstiți și credincioși că să fac între voi și vi le trimitem tuturor, tipărite, ca să știți carele să faceți și carele să învățați și de carele să vă feriți! Iară cine dintru voi va face împotriva vreunui lucru dintre acéstea ce scriem, sau va lenevi și nu le va învăța acéstia toate câte să cuprind într-această cărticea ca să știe în ce chip să le săvârșească, pentru ca să poată îndrepta pre creștini și să le folosească la céle sufletești, pre unul ca acela bine să știe că-l vom caterisi desăvârșit, precum sfintele canoane ale sfinților apostoli și ale săboarălor poruncesc; și de-acia nu mai iaste cu puțință a i să erta, să fie preot, pentru ca să nu-și mai răpue sufletul cu neștiința lui și să pue în osândă și pre alții. Iară de veți păzi acéstea ce vă poruncim, atuncea cu*

⁶⁰ „Preoția iaste rânduială dumnezeiască a tainei cei simțitoare, având putere duhovnicească pentru mântuirea și ajutoriul oamenilor, rânduită de Mântuitorul nostru Hristos.” – *Scrieri*, p. 117. De asemenea în *Capetele de poruncă*, Sfântul Antim le spune cu fermitate preoților că nu se cuvine să umble în beții, negustorii (mai ales de vin) și alte neorânduieli, pentru care cel vinovat „să va lipsi de tot darul preoției și să va pune în rândul țaranilor” – *Scrieri*, p. 104.

adevărat veți fi preoți adevărați ai lui Dumnezeu celui adevărat și vă va dărui pentru paza poruncilor Lui și într-această lume bunătățile Lui și în viața cea viitoare, împărăția Lui cea cerească.”⁶¹.

Model de preot al Dumnezeului celui Viu cu viața și cu învățătura, Sfântul Antim Ivireanul arăta care sunt **calitățile păstorului bun de suflete**, calități pe care le dorea cultivate și de preoții din eparhia sa: „păstoriului celui bun i să cuvine să aibă trei lucruri: una, *credință curată*, a dooa, *înțelepciune întreagă* și a treia, *să aibă toiag în mână*. Cu credința cea curată [ortodoxă n.n.] să caute și să pohtească pururea binele și folosul oilor lui, nu numai celor sănătoase și zdravene, ci și celor bolnave și struncinate. Cu înțelepciunea să păstorească pre oameni, dând învățatură fieștecăruia după vârsta și rânduiala lui, că precum sânt boale de multe féliuri și nu să pot vindeca tot cu un feliu de doftorii, așa nici cu un feliu de învățatură nu să pot odihni, nici să pot îndrepta toate firile omenești, ci unii cu un féliu, alții cu alt féli; că altă învățatură trebuie bărbatului și alta muerii; altă îndreptare trebuie bătrânului și alta tânărului; altă povățuire trebuie bogatului și alta săracului; altă mângâiare trebuie celui vésel și alta celui trist; altă vindecare trebuie celui sănătos și alta celui bolnav; altă înfruntare trebuie stăpânului și alta slugii; altă îndemnare trebuie celui îndrăzneți și alta celui fricos; altă îmbunare trebuie celui blând și alta celui mânios; altă vorbă trebuie celui învățat și alta celui neînvățat. Și în scurte cuvinte, pre

⁶¹ Sfântul Antim Ivireanul, *Scrieri*, pp. 125-126.

fieștecarele, după vârsta sa și după rânduiala sa, precum am și mai zis, trebuia să-l odihnească cu învățătura, cu toiagul ce ține în mână adecă cu stăpânirea și cu darul Duhului Sfânt să pedepsească atâta pre oi, cât pre lupii cei de gând și pre hiarăle céle sălbatece ce vin asupra oilor. Pentru căci adevărat că de ce rămân oile <ne> pedepsite, de atâta cad în mai multe și nenumărate patemi. Așijderea și lupii, când nu văd toiag în mâna păstoriului, răpesc oile fără de nici o frică și le mănâncă.”⁶².

Măhnit de starea morală și spirituală căzută a unora dintre români, **Sfântul Antim îi certa cu tărie pe contemporanii săi care trăiau în delăsare morală și huleau cele sfinte:** „*Ce neam înjură ca noi, de lege, de cruce, de cuminecătură, de morți, de comândare, de lumânare, de suflet, de mormânt, de colivă, de prescuri, de ispovedanie, de botez, de cununie și de toate tainele sfintei bisérici și ne ocărâm și ne batjocorim noi înșine légia?! Cine din păgâni face aceasta, sau cine-ș măscărăște légia ca noi? Oare, nu înjurăm cu acéstia toate pre Dumnezeu? Oare, nu ocărâm cu acéstia poruncile Lui? (...) Încăș, pe lângă acéstia toate, mai adaogem cu răutatea că pre părinții noștri îi ocărâm și-i batem; pre bătrâni îi necinstim, pre domni și pre boieri îi blestemăm, pre arhieriei nu-i ținem într-o nimica, pre călugări îi clevetim, pe preoți îi ocărâm, biséricile le ținem ca niște grajduri și când mérgem la dânsle, în loc de a asculta slujbele și a ne ruga lui Dumnezeu, să ne iarte păcatele, iar noi vorbim și râdem și*

⁶² A doua „Învățătură la Sfântul Părintele nostru Nicolae”, în vol. *Didahii*, pp. 87-88.

facem cu ochiul, unul altuia mai rău decât pe la cârciume.”⁶³.

De asemenea, **Sfântul Antim demasca și condamnă fățărnicia și superficialitatea creștinilor și a boierilor din vremea lui:** „Și, în scurte cuvinte, nici unul din noi nu vom să ne ispoveduim de bună voe, pentru evlavie și cu gând desăvârșit, ca să ne părăsim de păcate, ci numai în vedéria oamenilor, pentru pricinile ce am zis, până ne vom cumineca, apoi iară ne întoarcem, să mă ertați, ca câinele la borăturile sale și ca scroafa la tăvăliturile de împuțiciune. (...) Acii, [la biserică,] în pripă ne ispoveduim și ne cuminecăm și acii în pripă, iarăș ne apucăm de păcatele cele obicinuite și atâta ne bucurăm de iale și ne pare bine, căci le facem ca când am câștiga mare bogăție și mare bunătate și ne lăudăm într-însele (...). Și când mērgem să ne ispoveduim nu spunem duhovnicului că mâncăm carnea și munca fratelui nostru, creștinului, și-i bem sângele și sudoarea fēței lui cu lăcomiile și cu nesațiul ce avem, ci spunem cum c-am mâncat la masa domnească, miercurea și vinerea, pēște și în post raci și untdelemn, și am băut vin.”⁶⁴.

Ca un adevărat părinte și păstor duhovnicesc, neavând pată ori prihană care să-l compromită, **Sfântul Ierarh Antim Ivireanul avea curajul și cuvântul cu**

⁶³ „Cuvânt de învățătură la Dumineca Vameșului”, în vol. *Didahii*, p. 111-112.

⁶⁴ Primul „Cuvânt de învățătură la Dumineca Florilor”, în vol. *Didahii*, p. 132.

putere multă să se revolte împotriva nedreptăților sociale și a păcatelor dregătorilor, muștrând cu asprime pe cei vinovați. „Nu putea scrie astfel de pagini decât un suflet neprihănit și adânc pătruns de sfințenia și sublimul rost al preoției.”⁶⁵ Credincioșii români au putut descoperi, dincolo de viața lui conformă cu învățătura evanghelică pe care o predica, „un temperament vulcanic, un spirit total potrivit oricărui compromis, un arhiereu deplin răspunzător de felul cum își călăuzește turma, care n-a abdicat nici o clipă de la promisiunile pe care le-a făcut în primul ceas al păstoririi”⁶⁶. Prin cuvinte ferme, Antim atrăgea atenția tuturor de rostul pe care-l au în societate, fiecare în treapta lui, de la domnitor, dregători, boieri, cărturari, negustori, meșteșugari, oameni simpli sau țigani, căutând să hrănească sufletele tuturor cu hrana cea duhovnicească spre dobândirea pocăinței și a iubirii. Această atitudine demnă (gr. φρόνημα ἀδοῦλωτον = cuget neslugarnic) și îndrăzneala de a vesti Adevărul și de a demasca abuzurile dregătorilor și nedreptățile sociale reprezentau nu doar trăsături morale constante la Sfântul Antim, ci și parte din datoria păstorului celui bun care „își pune sufletul pentru oile sale” (Ioan 10, 11), asumându-și riscul de a fi invidiat, criticat și calomniat chiar și de unele „obrazе mari bisericești și mirenești” nemulțumite de implicarea lui activă și constantă în viața cetății. Muștrând

⁶⁵ Pr. Conf. Al. I. Ciurea, „Antim Ivireanul predicator și orator”, în rev. *BOR*, nr. 8-9 / 1956, p. 790.

⁶⁶ Gabriel Ștrempel, *Antim Ivireanul*, București, Editura Academiei Române, 1997, p. 173.

în primul rând viclenia, lăcomia, „jafurile, strâmbătățile, curviile, clevetirile, zavistia și vrajba”⁶⁷ boierilor, de a căror degradare (și dezbinare) sufereau săracii și profitau mai ales turcii (firește, și alți străini infiltrați în cercurile puterii⁶⁸), „mitropolitul Antim însuși s-a făcut trâmbiță a poporului asuprit și a luptat cu toate mijloacele de care dispunea pentru afirmarea demnității și pentru îmbunătățirea soartei celor asupriți”⁶⁹.

Ierarhul Martir nu s-a preocupat numai de educarea morală și spirituală a credincioșilor ortodocși români în lupta contra păcatelor, inclusiv de modelarea cuviincioasă a clasei politice (domnitori, boieri și dregători) după dreptarul Evangheliei, ci **s-a implicat în procesul social-politic al emancipării poporului creștin român de sub asuprirea nedreaptă a conducătorilor abuzatori (români și fanarioți) și a otomanilor, dovedind prin cuvintele și faptele sale vocația și răspunderea profetică a Bisericii**, el arătându-se „atât arhieru al lui Hristos, cât și părinte al cetății (pater civitatis)”⁷⁰, precum marii păstori ai Bisericii din veacul al IV-lea.

⁶⁷ „Învățătură asupra pocăinții”, în vol. *Didahii*, p. 209.

⁶⁸ Este vorba de boierii fanarioți și de clericii greci care începuseră să căpușeze Curtea Domnească și să alimenteze intrigi mai vechi între familiile boierești băștinașe, spre folosul lor.

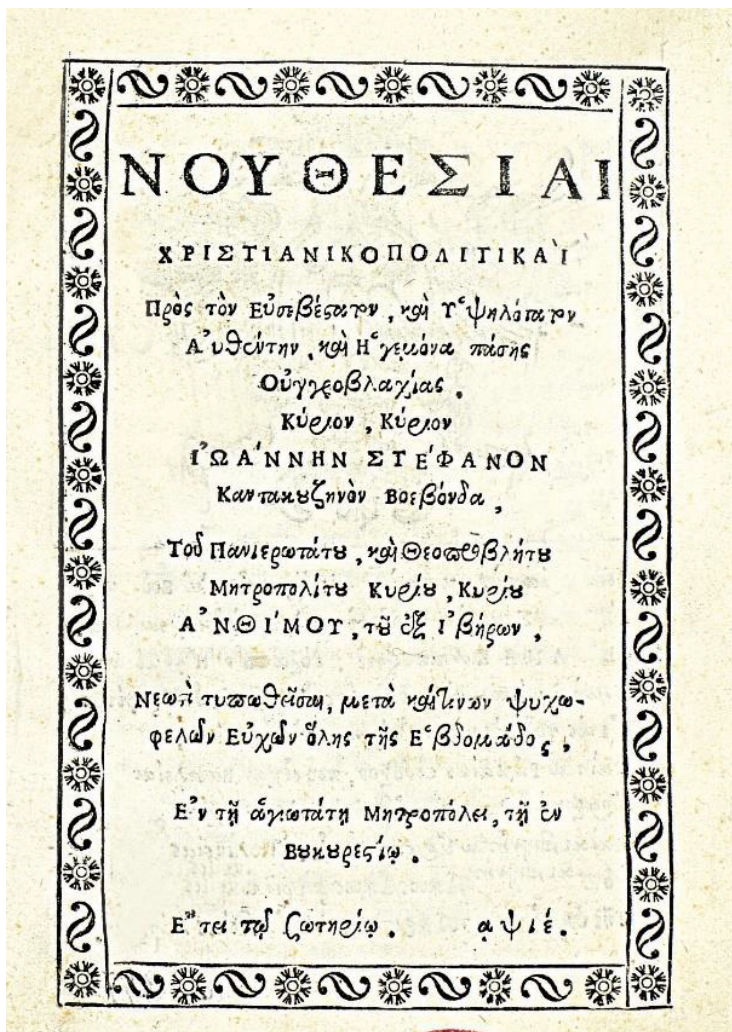
⁶⁹ Mihail Gabriel Popescu, *Mitropolitul Ungrovlahiei Antim Ivireanul, cârmuitor bisericesc și propovăduitor al Evangheliei*. Teză de doctorat, București, [s.n.], 1969, p. 60.

⁷⁰ „et sacerdos Christi, et pater nostrae fieret civitatis” - (Pseudo-) Maxim de Turin, *Sermo XXII*, *Patrologia Latina* 57, col. 890.

Conștientizând răspunderea de păstor inclusiv al domnitorilor, eruditul mitropolit al Ungrovlahiei și-a permis în anul 1715 să-i ofere lui Ștefan Vodă Cantacuzino o carte de *Sfătuirii creștino-politice* (*Νουθεσίαι χριστιανικοπολιτικάι*), pe baza căroră să-și consolideze moral și civic autoritatea⁷¹ de domnitor al Țării Românești. Sfântul Antim face cunoscută concepția sa despre conducătorul creștin înțelept, bazată pe învățătura evanghelică și bisericească: „După cum spun filosofii, *este un bun conducător acela care: este demn de încredere; are dragoste părintească; este aspru în judecățile pe care le face; se gândește permanent la supușii săi, adică se îngrijește foarte mult de ei.* (...) În timpul în care ești pe tron să nu rezolvi fără să cugeți vreuna din problemele pe care le ai; mai înainte să te sfătuești cu cei care au frică de Dumnezeu. (...) Să fii soare pentru toți, răspândește-ți razele și luminează cu faptele și cu binefacerile pe toți supușii tăi și pe străini.”⁷². Astfel, având un temei hristologic și eclezial, *teologia politică* a Sfântului Antim ne arată că, pe de o parte, **arhiereul trebuie să conlucreze cu domnitorul creștin pentru binele social de care sunt responsabili amândoi** și, pe de altă parte, fiind păstor sufletesc al tuturor,

⁷¹ Ștefan Cantacuzino era recunoscut ca un om arogant, viclean, crud, neserios și lacom.

⁷² „Sfătuirii creștino-politice către Domnitorul Ioan Ștefan Cantacuzino”, în volumul *Conducătorul creștin înțelept*, Editura Basilica, București, 2010, pp. 86, 87, 94. Și totuși, față de acest ideal al domnitorului creștin, cât de departe erau Ștefan Cantacuzino și Nicolae Mavrocordat! Purtarea lor dictatorială și criminală a și atras asupra lor, în timp, pedepsele pedagogice divine.

arhiereul trebuie să-l mustre și să-l sancționeze pe domnitor⁷³ când acesta iese din ascultarea de Dumnezeu și, prin exemplul său rău, creează sminteală în popor.

⁷³ Și ca păstor, dar și în calitate de conducător al Divanului.

Dar implicarea Sfântului Mitropolit al Ungrovlahiei Antim Ivireanul în viața societății românești nu s-a rezumat la activitățile sale de învățător prin cuvânt al poporului român creștin. El a vrut ca râvna și lucrarea lui cultural-misionară și filantropică să se continue și după moartea lui

într-o mănăstire citadină, a cărei obște ostentivă (alcătuită din monahi și mireni deopotrivă) să fie dedicată slujirii lui Dumnezeu și semenilor. „Pe lângă monumentele literare, Antim a lăsat posterității și monumente de zid și fundațiuni. În București a ridicat șase edificii⁷⁴, între care este mănăstirea Antim, pe care a înzestrat-o cu bogate fonduri și la care a servit el însuși ca arhitect⁷⁵ [pictor,

⁷⁴ Nu știm care sunt celelalte cinci lăcașuri de cult, autorul nu ne lămurește.

⁷⁵ Ierarhul și ctitorul mănăstirii a întocmit cu mâna lui planurile de execuție ale mănăstirii, două dintre schițele bisericii rămânând până în zilele noastre, și anume: una realizată pe hârtie (1713) în cuprinsul *Așezământului mănăstirii* și alta pe pergament (1715), desenată în frontispiciul colorat al *Hrisovului arhieresc*. Menționăm acum și faptul că la finalul *Hrisovului arhieresc*, se găsește cea mai frumos executată (din punct de vedere caligrafic) și mai sugestivă semnătură a eruditului

- n.n.] și sculptor.”⁷⁶ Deci mitropolitul Antim Ivireanul s-a afirmat în cultura română nu doar ca unul dintre ctitorii limbii liturgice și literare românești, ca un mare ctitor de tipografii și școli, ci și ca **ctitor al mănăstirii Tuturor Sfinților din centrul Bucureștiului**, „unde spera să fie chiar înmormântat”⁷⁷, monumental locaș de cult și de cultură, de slujire liturgică și filantropică. Făcută în urma unei descoperiri dumnezeiești și organizată pe un set de rânduieli stabilite⁷⁸ de însuși Antim, mănăstirea este o sinteză a artei brâncovenești⁷⁹, purtând și acum, după trei

și truditului ierarh ivireano-român: „Smeritul mitropolit al Ungrovlahiei, Antim”. Blazonul / simbolul său este melcul, cea mai inofensivă dintre vietățile pământului, care nu are avere exterioară, nici nu caută să prăduiască pe alții, ci viețuiește cu smerenie și răbdare, mersul său lăsând o urmă luminoasă... În deschiderea *Așezământului mănăstirii Tuturor Sfinților*, Sfântul Antim scrie sub blazonul său: „*Toată suflarea, zice prorocul,/ Cântă pre Domnul peste tot locul./ Și melciul încă coarne înalță,/ Ca să-L lăudăm, pre toți ne-nvață.*” – în vol. *Scrieri*, p. 79.

⁷⁶ Preot George I. Gibescu, *Istoricul Mitropoliei Ungrovlahiei și mitropoliții Țării Românești*, Tipografia Cărților Bisericești, București, 1907, p. 76.

⁷⁷ Anton Maria Del Chiaro, *Revoluțiile Valahiei*, tradusă în românește de S. Cris. - Cristian, cu o introducere de N. Iorga, Editura Viața Românească, Iași, 1929, p. 142.

⁷⁸ Vezi „Învățături pentru Așezământul mănăstirii Tuturor Sfinților”, în vol. Sfântul Antim Ivireanul, *Scrieri*, p. 79-101 și „Hrisovul arhieresc”, în vol. *Scrieri*, pp. 74-78.

⁷⁹ Vezi Prof. dr. Ion Nanu, „Un monument istoric de artă religioasă: Ctitoria Mitropolitului Antim Ivireanul”, în rev. *BOR*. nr. 3-4 / 1961, p. 228 și Gabriel Ștrempel, *Antim Ivireanul*, p. 324.

secole de încercări ale vremii și ale vremurilor, pecetea duhovnicească a jertfei și a culturii ctitorului ei.

Bucuros să dea capitalei una din cele mai frumoase podoabe de arhitectură, sculptură, pictură și odoare bisericești, **Sfântul Antim Ivireanul a întocmit primul și cel mai sistematic regulament (intern) mănăstiresc din Țara Românească.** *Așezământul mănăstirii Tuturor Sfinților* a fost redactat odată cu începerea construirii mănăstirii, la 24 aprilie 1713, apoi a fost recapitulat și confirmat prin *Hrisovul arhieresc* din 20 iulie 1715, când toate lucrările „cu ajutorul Dătătorului de bine, Dumnezeu, s-au lucrat și la săvârșire bună au venit”⁸⁰, și completat la 15 martie 1716⁸¹. De asemenea, Sfântul Antim a obținut de la cei patru patriarhi răsăriteni gramate de confirmare⁸² a acestui *Așezământ*, dorința expresă a ctitorului fiind ca mănăstirea să fie autonomă, adică „să nu fie sub stăpânire patriarhală, nici sub vreo vrednicie domnească, nici sub stăpânirea arhierelui țării, nici vreunui boier, nici vreunei mănăstiri veri mari, veri mică, ci numai numele cel canonic al preasfințitului mitropolit să se pomenească întru ea, după rânduiala cea bisericească”⁸³. Așadar, și prin această

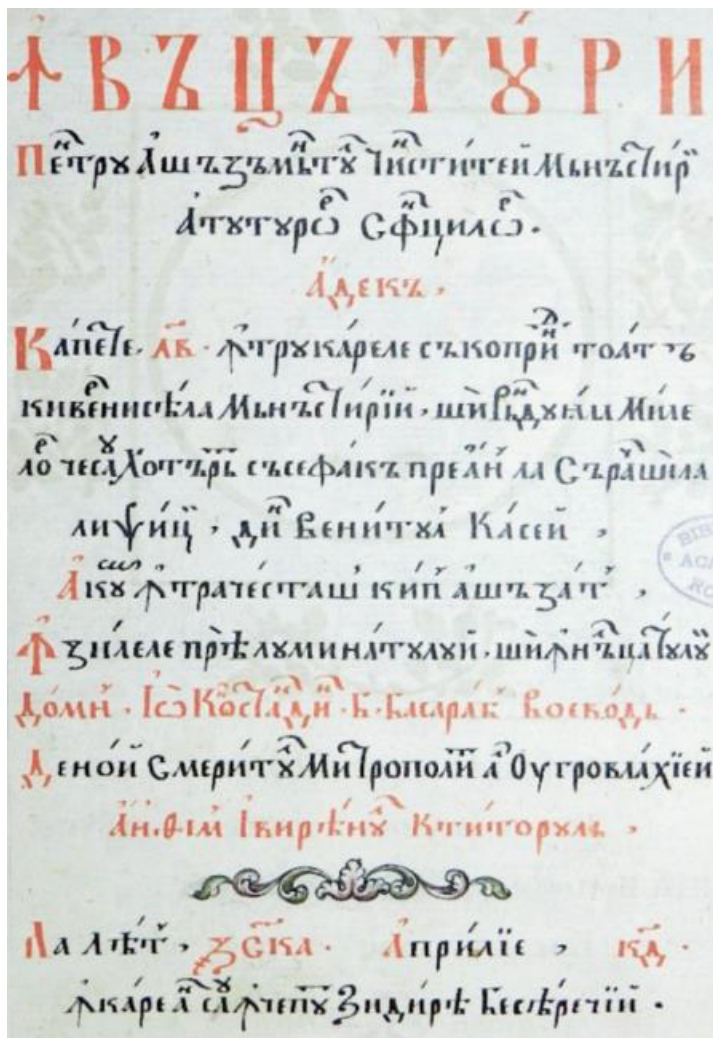
⁸⁰ În vol. *Scrieri*, p. 75.

⁸¹ Când noul domnitor, „fanariotul Nicolae Mavrocordat dăruiește ctitoriei lui Antim (la 4 martie 1716) substanțiale sume de bani ce permit dublarea milelor incluse în *Așezământ*” – Gabriel Ștrempel, „Cronologia vieții și a operei Sfântului Antim”, studiu introductiv la vol. *Didahii*, p. 48.

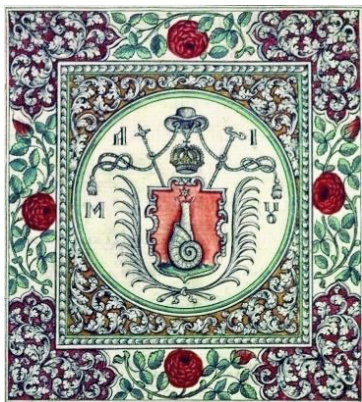
⁸² Sfântul Antim avea nevoie de garanții că ierarhii greci nu vor dori să acapareze cu lăcomie proprietățile mănăstirii.

⁸³ „Hrisovul arhieresc”, în vol. *Scrieri*, p. 77.

dorință testamentară (întărită cu blestem) ca mănăstirea să nu poată fi acaparată de străini, Sfântul Mitropolit a afirmat demnitatea sa și a neamului românesc, precum și identitatea românilor și independența în treburile interne ale Bisericii din țara lor.

Trebuie să remarcăm, de asemenea, că și prin *Așezământul mănăstirii Tuturor Sfinților*, alături de faptele, predicile și scrierile sale, Sfântul Mitropolit Antim Ivireanul și-a dovedit calitățile sale sufletești, vocația și munca sistematică și neobosită de păstor duhovnicesc și ocrotitor al celor necăjiți de patimi, de boli și de sărăcie. De fapt, în întreaga sa viață și învățatură, prioritatea lui a fost vestirea Evangheliei și luminarea oamenilor în dreapta credință și-n viață curată, precum și ajutorarea celor suferinzi (bolnavi, singuri și săraci). Milostenia sufletească și trupească, pe care a făcut-o personal și pe care a lăsat-o ca rânduială testamentară în mănăstirea ctitorită de el, ne arată nu doar mărinimia și sensibilitatea sufletului său, ci reprezintă și un rod al „credinței celei lucrătoare prin iubire” (Gal. 5, 6), credință pe care Sfântul Antim a cultivat-o (prin rugăciune și osteneală în toată viața lui plină de încercări și suferințe⁸⁴) și pe care el dorea s-o insuflă în viețuitorii mănăstirii sale ca

⁸⁴ Lucrarea sa de păstor, ctitor și filantrop s-a manifestat și în afara granițelor Țării Românești, întrucât prin cărțile și tipografiile trimise în Siria și în Iveria, precum și ortodocșilor din comunitățile creștine aflate pe teritoriul Imperiului Otoman (Ierusalim, Grecia, Trapezunt, Muntele Athos, Muntele Sinai), Sfântul Antim a mărturisit că i-a asumat pe creștinii ortodocși aflați la strâmtorare ca pe niște frați ai lui în Hristos care aveau nevoie de ajutorul lui.

și un mod de manifestare vizibilă a iubirii de neam și de semeni.

Mitropolitul Antim, ca un iubitor de cultură, preocupat și de luminarea prin carte a credincioșilor creștini români, a înființat și o **tipografie bilingvă (greacă și română)** în mănăstire, prin care a dorit să continue educarea spirituală, morală și intelectuală a poporului în lumina învățaturii creștin-ortodoxe. De aceea Sfântul Antim a lăsat scris ca „să aibă datorie tipograful să învețe meșteșugul tipografiei unul după altul, pentru ca să nu piară acest meșteșug din țară”, interzicând, sub pedeapsa anatemei, tipărirea de cărți „împotriva bisericii și a legii noastre”⁸⁵ [ortodoxe].

De asemenea, la mănăstirea Antim ctitorul a înființat **prima bibliotecă publică de împrumut din Țara**

⁸⁵ Vol. *Scrieri*, Cap. 17, p. 91.

Românească⁸⁶, menționând că „de va trebui cumva cineva să ia vreo carte sau să citească sau să o scrie, sau să caute ceva într-însa, să se ceară răvaș, iscălit de cel ce o cere, cu făgăduiala că o va trimite înapoi cu termen hotărât, altfel să nu se dea, și să poarte grijă să fie restituită”⁸⁷, cărțile teologice și liturgice fiind folosite și ca manuale școlare în acea vreme, precum spuneam. Tipăriturile bisericești asigurau astfel, în viziunea Sfântului Antim Ivireanul, un mijloc prin care creștinii își întăreau atât credința în Dumnezeu cel Viu și conștiința eclezială, cât și cunoștințele de limbă română și identitatea etnică.

Nu trebuie să uităm că **mitropolitul cărturar hirotonea preoți care slujeau nu doar în Țara Românească, ci și în Ardealul aflat sub propaganda catolică, greco-catolică și protestantă care avea și un puternic caracter antiromânesc.** *Bucoavna* și *Chiriadromionul* tipărite în anul 1699 la Alba Iulia de ucenicul său Mihail Iștvanovici, precum și toate cărțile de cult și de învățătură creștin-ortodoxă trimise ulterior gratuit preoților și comunităților din Șcheii Brașovului (mai ales), dar și din alte localități transilvănene⁸⁸, completează

⁸⁶ Prof. dr. Ion Nanu, „Un monument istoric de artă religioasă: Ctitoria Mitropolitului Antim Ivireanul”, p. 230. În cadrul școlilor întemeiate de Antim ca episcop al Râmnicului și ca mitropolit al Ungovlahiei exista și un fond de carte (o mică bibliotecă) folosit în cadrul procesului de învățământ.

⁸⁷ *Scrieri*, Cap. 18, pp. 91-92.

⁸⁸ La finalul secolului al XVII-lea fenomenul „uniației” se răspândise în întreg Răsăritul creștin, nu doar în Transilvania. Dar unirea cu Roma nu avea doar un scop religios, prozelitist, de convertire a românilor la

lucrarea pastorală a Sfântului Mitropolit Antim Ivireanul, care, în calitate și de „Exarh al plaiurilor”, hirotonea și trimitea clerici români ortodocși peste munți⁸⁹, spre întărirea credinței ortodoxe și a identității românești.

Odată cu instalarea sa ca episcop la Râmnicu Vâlcea în luna martie 1705, după caterisirea lui Ilarion care arăta mari simpatii catolicilor, Sfântul Antim Ivireanul, asumându-și mai responsabil sarcina de mărturisitor și apărător al Ortodoxiei, a completat seria grecească de lucrări apologetice anticatolice⁹⁰ coordonate de patriarhul Dosithei Notara cu *Tomul bucuriei* (*Τόμος χαρᾶς*, Râmnic, 1705). Trebuie să amintim că tot în anul 1705, eruditul ierarh Antim a publicat cărticica în limba română *Învățătură pre scurt pentru taina Pocăinței*, unde face două

catolicism, ci și unul politic: dezbinarea românilor pe teme religioase și ruperea de frații lor din Țara Românească și Moldova, ca, astfel, să poată fi stăpâniți mai ușor. Încă o dată se poate observa cum catolicii au aplicat dictonul antic „divide et impera”.

⁸⁹ A se vedea cele șase scrisori trimise de mitropolitul Antim al Ungrovlahiei către „preoții, gocimanii și jurații din Șchei” – în vol. *Scrisori*, pp. 39-42, 66-67, 94-95, 99-101 și Sterie Stinghe, *Istoria bisericii Șcheilor Brașovului*, Tipografia Ciurecu & Comp, Brașov, 1899, pp. 44-45, 56-60.

⁹⁰ Seria aceasta cuprindea următoarele cărți: *Manual contra schismei rapistașilor* (*Ἐγχειρίδιον κατὰ τοῦ σχίσματος τῶν παπιστῶν*, București, 1690), *Cuvânt de combatere a nelegiuitei și mincinoasei hotărâri compuse în Florența la sinodul cel ținut de latini* (*Λόγος ἀντιρρητικὸς τοῦ βλασφήμου καὶ ψευδοῦς ὄρου τοῦ ἐν Φλωρεντίᾳ συντεθέντος κατὰ τὴν πρὸς Λατίνους σύνοδον*, Iași, 1694), *Tomul împăcării* (*Τόμος καταλλαγῆς*, Iași, 1694) și *Tomul iubirii. Contra latinilor* (*Τόμος ἀγάπης. Κατὰ Λατίνων*, Iași, 1698).

referiri precise la „dogmele Sfintei Bisericii noastre a Răsăritului și cele 12 alcătuirii ce cuprinde în sine Sfântul Simbol”⁹¹ pe care orice creștin, de vrea să se mântuiască, trebuie să le primească (creadă), alături de respectarea poruncilor lui Dumnezeu și ale Bisericii. Totodată, dăruirea și distribuția cărților de cult esențiale tipărite aici (*Antologhion*, *Octoih* și *Evhologhion*)⁹² reprezintă o altă cale prin care Sfântul Antim a susținut pe românii ortodocși din de peste munți⁹³. Amintim aici și colaborarea episcopului Antim cu **dascălul Ivan Făgărășanul** (fiul unui negustor din Făgăraș, Stâncă Cristea) pe care l-a adus la școala gratuită din Râmnic ca profesor. „La această școală de pomană erau acceptați și elevi transilvăneni, care erau pregătiți pentru a rezista vremurilor tulburi ale uniției”⁹⁴, învățând atât rânduiala slujbelor, cât și noțiunile de cultură elementară. Dascălul Ivan avea să învețe tiparul de la Antim și să devină preot mai târziu, primind spre folosință de la mitropolitul Antim (după anul 1710) și o

⁹¹ Sfântul Antim Ivireanul, *Scrieri*, pp. 133 și 136.

⁹² Enumerăm acum următoarele cărți liturgice tipărite la Râmnic: *Antologhion* (1705), *Slujba Adormirii Născătoarei de Dumnezeu, cu Paraclisul de obște* (1706), *Octoihul* (1706), *Evhologhionul* (1706).

⁹³ Vezi detalii la Virgil Molin, „Tiparnița de la Râmnic, mijloc de luptă ortodoxă împotriva catolicismului din Transilvania. 1705-1800”, în rev. *Mitropolia Olteniei*, nr. 7-8 / 1960, pp. 458-471.

⁹⁴ Preot Vasile Oltean, „Antim Ivireanul și românii ortodocși din Șcheii Brașovului – Mărturii inedite”, în vol. *Sfântul Ierarh Martir Antim Ivireanul ctitor de limbă și cultură românească. Vol. II – Promotor al scrisului și artelor bisericești*, Editura Basilica, București, 2016, p. 326 (integral pp. 321-331).

tipografie⁹⁵ pe care o va lua cu sine în localitatea natală. Această tiparniță a slujit ortodocșilor din sudul Ardealului, grupați în jurul Brașovului și Făgărașului într-o puternică mișcare de rezistență împotriva propagandei catolice și antiromânești. Așadar, prin tipografia rodnică și școala (cuprinzând și ucenicii crescuți aici) întemeiate de Antim Ivireanul în anul 1705, „Râmnicul va deveni un puternic centru pentru răspândirea cărții românești și, în anumite momente istorice, reazem providențial pentru rezistența în dreapta credință a poporului român din Ardeal și Banat”⁹⁶ atât în vremea lui Antim, dar mai ales după anul 1724, când Țara Bârsei a intrat sub omoforul episcopului de Râmnicu Vâlcea⁹⁷.

⁹⁵ În scrisoarea din 1 septembrie 1722, mitropolitul Daniil al Ungrovlahiei face referire la această tipografie, care „n-au fost nici a lui Antim, nici a lui Dionisie, ci au fost a Domnului și a țării și a mitropoliei”, adică avea utilajul vechi folosit de Antim la București. Vezi Sterie Stinghe, *Documente privitoare la trecutul românilor din Șchei (1700-1783)*, vol. I, Tipografia Ciurcu, Brașov, 1901, pp. 64-66. Informații suplimentare despre dascălul și preotul Ivan Făgărășanul se găsesc în *Ms. 462* din Arhiva Muzeului Bisericii Sfântul Nicolae din Șcheii Brașovului și la Vasile Oltean, *Școala românească din Șcheii Brașovului*, Editura Științifică și Enciclopedică, București, 1989, pp. 80-81 și Preot Vasile Oltean, „Antim Ivireanul și românii ortodocși...”, pp. 327-328.

⁹⁶ Virgil Molin, „Antim Ivireanul – editor și tipograf la Râmnic (1705-1708)” în rev. *Mitropolia Olteniei*, nr. 9-10 / 1966, p. 834 (integral pp. 825-834).

⁹⁷ Vezi „Cronica lui Radu Tempea”, în vol. Sterie Stinghe, *Istoria bisericeii Șcheilor Brașovului*, Tipografia Ciurcu & Comp, Brașov, 1899, pp. 79-84.

După ridicarea episcopului Antim Ivireanul pe tronul mitropolitan al Țării Românești, în februarie 1708, și preotul Ivan Făgărășanul dascălul s-a mutat „în orașul Câmpulungului, în Școala domnească, să învețe de pomană copii, cu purtarea de grije și cheltuiala părintelui kyr Antim mitropolitul Ungrovlasiu”⁹⁸, venind mai aproape de Brașov și înlesnind, astfel, prezența tinerilor ardeleni pe băncile școlii și întărirea lor în dreapta credință. Pomenim aici pe **Radu Tempea** (1691-1742), viitorul protopop, autorul cronicii *Istoriia sfintei besericei a Șcheilor Brașovului*, care a fost hirotonit de Sfântul Antim Ivireanul la 6 ani după ce absolvise școala de pomană din Câmpulung și predase ca dascăl 4 ani tot acolo și pe **Teodor Baran**, autorul *Manuscrisului 462* din Arhiva Muzeului bisericii Sfântul Nicolae, coleg de bancă și de catedră apoi în Șcheii Brașovului cu Radu Tempea, hirotonit și el de Sfântul Antim Ivireanul⁹⁹. Acești trei cărturari pomeniți, ucenici ai Sfântului Antim Ivireanul, au format la rândul lor ucenici (dascăli, grămătici și copiști) în școala din Șcheii Brașovului, continuând la nivel local lucrarea de luminare și întărire a ardelenilor prin credința ortodoxă și limba română.

Așadar, ca mitropolit al Țării Românești și exarh al Plaiurilor, cunoscător de multă vreme al suferinței românilor ortodocși din Ardeal, „adevăratul lor păstor

⁹⁸ Ms. 462 din Arhiva Muzeului Bisericii Sfântul Nicolae din Șcheii Brașovului.

⁹⁹ Vezi la Preot Vasile Oltean, „Antim Ivireanul și românii ortodocși...”, p. 326.

sufletesc”¹⁰⁰, Sfântul Antim Ivireanul s-a angajat cu toată râvna în apărarea dreptcredincioșilor din Transilvania (precum vom arăta în continuare), hirotonindu-le preoți și diaconi, trimițându-le Sfântul Mir și cărți, și încurajându-i prin scrisori să rămână statornici și fideli „creдинței celei date sfinților odată pentru totdeauna” (Iuda 1, 3). A mai tipărit o carte de apologetică ortodoxă în grecește – *Panoplia dogmatică (Πανοπλία Δογματική*, Târgoviște, 1710) care, alături de cărțile pastorale – *Învățătura bisericească* (Târgoviște, 1710), *Capete de poruncă* (Târgoviște, 1714) și de cărțile liturgice esențiale retipărite (*Litughierul, Molitvenicul, Octoihul, Catavasierul, Ceaslovul, Psaltirea*), a contribuit la întărirea conștiinței ecleziale și naționale a românilor ortodocși de pretutindeni.

Din toată corespondența sa cu brașovenii, mult mai vastă, de altfel, s-au păstrat până astăzi doar **6 scrisori olografe** (originale) ale mitropolitului Antim al Ungrovlahiei către „preoții, gocimanii (epitropii) și jurații (consilieri parohiali) din Șchei” prin care le răspundea la unele întrebări și-i îmbărbăta în rezistența lor în fața propagandei catolice. Aceste manuscrise catalogate ca *Documentele 39/1709, 41/1709, 43/1710, 50/1713, 51/1713, 55/1716* din Arhiva Muzeului bisericii Sfântul Nicolae din Șcheii Brașovului, au mai fost tipărite parțial de PS Gherasim Timuș¹⁰¹ în anul 1888 și integral de dr.

¹⁰⁰ Gherasim Timuș, „Acte relative la istoria Bisericii Române”, în rev. *BOR*, nr. 11 / 1887-1888, p. 1036 (integral pp. 1031-1037).

¹⁰¹ Gherasim Timuș, „Acte relative la istoria Bisericii Române”, în rev. *BOR*, nr. 11 / 1887-1888, pp. 1033-1034.

Sterie Stinghe¹⁰² în anul 1901, precum și de ÎPS dr. Laurențiu Streza și Preot prof. Vasile Oltean¹⁰³ în anul 2014. Le-am tipărit și noi în volumul *Sfântul Antim Ivireanul*, *Scrisori*, ed. 2014, p. 39-42, 66-67, 94-95, 99-101. Ne vom opri și noi asupra câtorva detalii importante din cuprinsul acestor scrisori¹⁰⁴.

Astfel, la 2 decembrie 1708¹⁰⁵, mitropolitul Țării Românești le scrie prima oară preoților și episcopilor

¹⁰² *Documente referitoare la trecutul românilor din Șchei*, vol. I, Tipografia Ciurcu & Comp., Brașov, 1901, pp. 41-52.

¹⁰³ *Sfântul Constantin Brâncoveanu și brașovenii*, Editura Andreiana, Sibiu, 2014, pp. 381-384, 388-389 și 393.

¹⁰⁴ Scurte interpretări (unele greșite) la aceste scrisori avem la Diac. prof. I. Rămureanu, „Antim Ivireanul, luptător pentru Ortodoxie”, în rev. *BOR*, nr. 8-9 / 1956, pp. 837-839 (integral la pp. 831-853) și Pr. prof. Mircea Păcurariu, „Importanța Sfântului Antim Ivireanul pentru Biserica și cultura românească”, în rev. *Mitropolia Banatului*, nr. 7-9 / 1066, integral la pp. 493-515 și în republicat în vol. *Sfântul Ierarh Martir Antim Ivireanul ctitor de limbă și cultură românească. Vol. I – Mărturisitor al credinței prin predică și tipar*, Editura Basilica, București, 2016, pp. 32-33 (integral la p. 9-35).

¹⁰⁵ Data aceasta este transcrisă greșit de Sterie Stinghe în vol. *Documente referitoare la trecutul românilor din Șchei*, pp. 43-45, ca fiind „dec. 2, 7217” (adică 1709), anul corect fiind, însă, 1708, după cum semnalează Prof. Aurelian Sacerdoțeanu (în articolul „Un autograf al lui Antim Ivireanul” din rev. *BOR*, nr. 9-10 / 1966, p. 985, integral fiind la pp. 982-986) și Pr. prof. Mircea Păcurariu, *Legăturile Bisericii Ortodoxe Române din Transilvania cu Țara Românească și Moldova în secolele XVI-XVIII* (teză de doctorat), Tipografia Episcopiei Ortodoxe, Sibiu, 1968, p. 49). Datarea greșită 2 dec. 1709 o regăsim și la Diac. prof. I. Rămureanu, „Antim Ivireanul, luptător pentru Ortodoxie”, în rev. *BOR*, nr. 8-9 / 1956, p. 838, la Preot Vasile Oltean, „Antim

brașoveni, urându-le „de la atotputernicul Dumnezeu pace, sănătate, viață îndelungată și spăsenie sufletească, iar de la smereniia noastră molitvă și blagoslovenie”, scuzându-se că „de când s-au întâmplat prestăvirea răposatului părintelui kyr Theodosie, mitropolitului, și rămăind noi în locul sfinții sale, de multele valuri și turburări lumești, carele neîncetat ne împresoară, n-am avut vreme ca să scriem *vreodată*¹⁰⁶ către dragostea voastră, una pentru ca să vă cercetăm de săn(ă)tate și alta în chip de blagoslovenie să vă trimitem și ceva învățătură după datoriia ce avem, de vreme ce și acea sfântă biserecă să află supt purtarea noastră de grij(ă) (mai vârtos de la anul 1701, de când s-au făcut unie în țara Ardealului și v-ați legat și cu zapis stăpânitorilor țării aceștia)”. În mod cert, mitropolitul primea înștiințări despre situația comunității ortodoxe din Șcheii Brașovului, probabil prin negustorul Apostol Manu¹⁰⁷ (Ἀπόστολος Μάνος, Manul a lui Apostoli)

Ivireanul și românii ortodocși...”, p. 323 și în ediția Sfântul Antim Ivireanul, *Scrisori*, ediția îngrijită de noi, 2014, pp. 41-42. Facem acum și noi, cu scuzele de rigoare, cuvenita rectificare și precizare.

¹⁰⁶ Acesta este cuvântul cheie („vreodată”) care subliniază că aceasta este prima scrisoare trimisă de Antim către preoții și episcopii din Șcheii Brașovului, ca expresie a grijii sale de exarh al Plaiurilor față de creștinii brașoveni pe care-i cunoștea în mod sigur de mai înainte, mai ales că face referire la făgăduința oficială (scrisă pe un zapis) a brașovenilor față de domnitorul Constantin Brâncoveanu și vlădica Teodosie din vara lui 1701 de a păstra Ortodoxia și apartenența față de mitropolia Ungrovlahiei.

¹⁰⁷ Apostol Manu era nu doar un apropiat al lui Constantin Vodă Brâncoveanu și Antim Ivireanul, dar era cunoscut ca „staroste de negustori” și ctitor/restaurator al vechiului paraclis și al școlii din Șcheii Brașovului.

care îi era foarte apropiat și care călătorea adesea la Sibiu, trecând prin Brașov. Avertizându-i de păcatul delăsării și lenevicii preoților („din neevlavia ce au”) care este aspru condamnat de Dumnezeu și de Biserică, mitropolitul îi îndeamnă „ca să veniți în toți anii câte unul sau câte doi după legătura ce ați făcut, ca să vă învățăm ceale ce să cuvin”, să facă „alegere de obște” pentru un nou episcop, în locul răposatului Gheorghe Vătafu¹⁰⁸, precum și să țină evidența strictă a cheltuielilor și a rânduielilor „cu căldură pentru dragostea bisearecei și pentru folosul vostru cel sufletescu”¹⁰⁹.

Cu tot îndemnul lui Antim, brașovenii nu au ajuns la București, probabil din cauza disputelor confesionale cu greco-catolicii (uniații) care le urmăreau orice mișcare. Printr-o nouă scrisoare, din 3 august 1709, mitropolitul îi încredințează (din nou) pe preoții și episcopii din Șcheii Brașovului de a sa „moltivă și blagoslovenie”, dar îi și dojenește, amintindu-le că a trecut aproape un an de la prima lui scrisoare, la care nu a primit încă răspuns. Antim le cere explicația „pentru atâta tăcere și nebăgare a lor de seamă, pricina ce au fost și ce iaste, care pohtim cum mai

Brașovului (Pr. Vasile Oltean, „Antim Ivireanul și românii ortodocși...”, p. 330).

¹⁰⁸ Conform Scrisorii lui din 9 dec. 1708 adresate preoților din Șcheii Brașovului, spătarul Mihai Catacuzino și-a trimis un delegat ca să asiste la alegerea noului episcop (Sterie Stinghe, *Documente...*, pp. 46-47 și Pr. prof. Mircea Păcurariu, *Legăturile Bisericii Ortodoxe Române din Transilvania cu Țara Românească și Moldova în secolele XVI-XVIII*, p. 49).

¹⁰⁹ Sfântul Antim Ivireanul, *Scrisori*, pp. 41-42.

fără zăbavă să avem de la dumneavoastră știre, să știm cum va trebui a îndrepta treaba și ocârmuirea datoriei noastre cei duhovnicești și cu aceasta iar vă lăsăm în paza și mila celui prea înalt și mare Dumnezeu”¹¹⁰.

Primind în cele din urmă vești¹¹¹ aduse de popa Cârstea și gocimanul (consilier, episcop) Dumitru Albeț, Sfântul Antim s-a întristat, dar i-a iertat pe preoții din Șchei pentru „zăbava ce au făcut de n-au venit nimeni din voi după legătura ce aveți, spre cercetarea noastră”, rugându-i din nou, prin scrisoarea din 20 octombrie 1709¹¹², „să cercetați mai adesea pre maica voastră cea sufletească, pre sfânta bisearecă de la carea ni să dă și noao și voao mântuire și viață, căci că aveți datorie să o faceți aceasta nepărăsit, de sântei fii ascultători și mădulări cinstite a sfintei lui Hristos biseareci ai răsăritului”. Deși îi și mustră și-i amenință cu caterisirea (potrivit canoanelor) pentru că unii preoți umblă prin cârciumi și se îmbată, în final, mitropolitul le urează ca „nepsua milă a lui Dumnezău, să fie pururea cu voi și să vă povățuiască pre calea cea dreaptă și mântuitoare”¹¹³.

¹¹⁰ Idem, pp. 39-40.

¹¹¹ Din nefericire, nu s-a păstrat această scrisoare (menționată de mitropolitul Antim) a preoților brașoveni în nici o arhivă.

¹¹² Prof. Aurelian Sacerdoțeanu (în articolul „Un autograf al lui Antim Ivireanul”, p. 986) și Pr. prof. Mircea Păcurariu (în *Legăturile Bisericii Ortodoxe Române din Transilvania cu Țara Românească și Moldova în secolele XVI-XVIII*, p. 49) susțin că anul datării scrisorii este 1709, nu 1710 cum susțin alți cercetători.

¹¹³ Sfântul Antim Ivireanul, *Scrisori*, pp. 66-67.

Evident că relațiile Sfântului Antim cu brașovenii au continuat, chiar dacă nu mai avem alte mărturii istorice în anii imediat următori. Putem deduce că mitropolitul cărturar supraveghea îndeaproape comunitatea ortodoxă din Brașov, dorind ca preoții să fie oameni morali și bine pregătiți, pentru care motiv a și tipărit *Învățătura bisericască pentru preoți* (Târgoviște, 8 noiembrie 1710) ca să fie dată în dar clericilor.

Rezultatul acestor osteneli ale ierarhului ivireano-român au dus la statornicia în Ortodoxie a brașovenilor, „legătura de sânge și de dragoste” a lor cu neamul românesc ortodox rămânând la fel de vie și de stabilă. Iar despre prezența Sfântului Antim în mijlocul credincioșilor din Ardeal dau mărturie nu numai scrisorile lui pastorale, ci „și un antimis cu semnătura lui, din anul 1713, care se află și azi la parohia Râșnov”¹¹⁴.

Facem cunoscut acum și faptul că potrivit *Cronicii lui Radu Tempea*, la 26 ianuarie 1713, după ce „s-au pristăvit pop(a) Radu Tempea [n.n. tatăl], (...) rânduiri

¹¹⁴ Preasfințitul Vasile Coman, „Răspândirea cărților de cult de la Râmnic în parohiile din Țara Bârsei”, în rev. *Mitropolia Olteniei*, nr. 9-10 / 1971, p. 628. Textul românesc imprimat cu caractere chirilice este următorul: „Acest dumnezeesc jertvelnic pre carele se săvârșaste dumnezeiasca cea fără de sânge și sfințită slujbă/ s-au tipărit și s-au sfințit cu mâna preasfințitului mitropolit kyr Antim în zilele prealuminatului și de XC iubitor domn Io Constandin Basarab voevodul a toată Țara Rumânească leat 7221 [1713] au[gust]”. Vezi și la Conf. univ. Irimie Marga, „Antimisul brâncovenesc de la Râșnov”, în ziarul *Lumina* al Patriarhiei Române din 17 septembrie 2014.

orașanii pe diaconul Ion sin [fiul] pop(ei) Pătru Cărăușu să fie preot și s-au preoțit la București” de către mitropolitul Antim. De asemenea, tot Antim i-a hirotonit diaconi, pe rând, pe dascălii „Todor sin pop(ei) Florea și Radu sin pop(ei) Radu Tempea” care „ține bisereca și orașul și de treaba dascăliei”¹¹⁵.

Prin scrisoarea din 15 februarie 1713, Sfântul Antim Ivireanul îi înștiința pe clericii și credincioșii „aflați la sfânta biserecă a Șcheilor Brașovului”, că potrivit rugămintilor lor din cele două scrisori¹¹⁶ ajunse la București, au fost hirotoniți „diaconul și grămăticul ce i-a trimis”. Tot acum, ca să-i întărească în dreapta credință pe brașoveni, mitropolitul le promite că le va trimite o altă scrisoare și o carte de apologie ortodoxă contra latinilor: „Iar pentru supărarea ce aveți de cătră vlădica de acii și de către ceialalți papistași¹¹⁷, să mai fie îngăduială, că peste puțințele zile vă vom trimite altă scrisoare, întru carea pre larg vă vom scrie pentru toate lucrurile¹¹⁸, ce veți face și vă

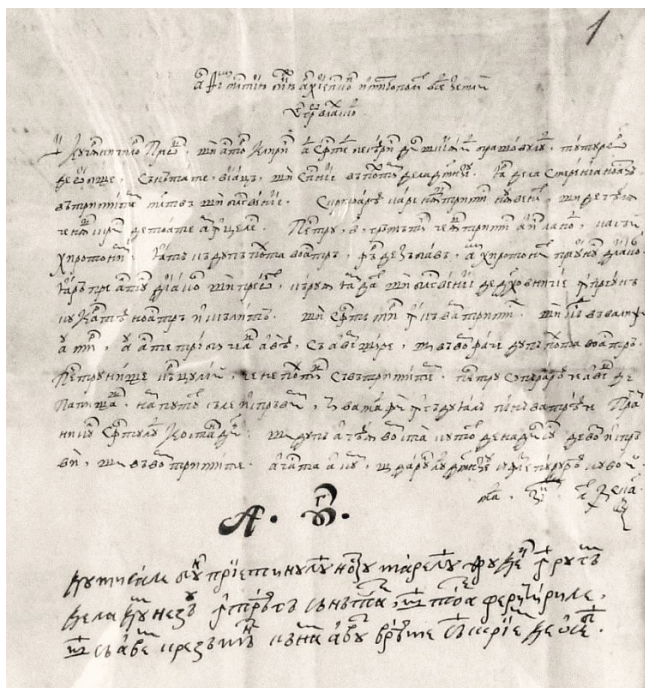
¹¹⁵ Sterie Stinghe, *Istoria bisericeii Șcheilor Brașovului*, pp. 44-45.

¹¹⁶ Nici aceste două documente nu s-au mai păstrat până azi, dar este vorba, probabil, de cererea de hirotonie a celor trei clerici amintiți și de prezentarea situației confesionale care devenise destul de grea datorită propagandei și chiar violențelor unițiilor.

¹¹⁷ Termenul este mult mai elocvent decât „catolici”, întrucât arată nu răspândirea lor globală, ci dependența de papa de la Roma, conducătorul unei organizații omenești care folosește credința (eretică) în Hristos ca metodă propagandistică a influenței lui politice pe tot mapamondul.

¹¹⁸ Nici această scrisoare cuprinzătoare nu s-a păstrat în nici o arhivă.

vom trimite și cartea aceea¹¹⁹, ce am pus de o face, cu carea să vă puteț apăra”¹²⁰.

În același an, pe 17 mai 1713, mitropolitul Antim Ivireanul a confirmat clericilor brașoveni, ca răspuns la o altă scrisoare a lor (ce nu s-a păstrat), că pe cei „doi grămățici, ce i-aț trimis aici la noi, ca să-i hirotonim, iată că

¹¹⁹ Nu știm care este acea carte cu lămuriri teologice împotriva ereziilor papistașe. Ar părea că este una nouă, pregătită de curând pentru tipar, căci Sfântul Antim zice despre ea că este „cartea aceea, ce am pus de a (se) face”. Dar Pr. Vasile Oltean susține (în „Antim Ivireanul și românii ortodocși...”, p. 329) că ar fi vorba de tratatul apologetic *Carte sau lumină* (1699) dedicat în special combaterii prozelitismului catolic.

¹²⁰ Sfântul Antim Ivireanul, *Scrisori*, pp. 94-95.

după pohta voastră, far(ă) de zăbavă, am hirotonit, pre unul diacon, iară pre altul diacon și preot, căruia i-am dat și blagoslovenie de duhovnicie împreună cu cartea¹²¹ noastră iscălită”. Mai mult, le-a dat și Sfântul Mir pentru botezurile ce se vor face, iar „când vă va lipsi, au mir, au alte trebi, ce aț avea, să avem știre și vă vom face după pohta voastră”. Însă cărțile necesare combaterii prozelitismului catolic nu au putut fi tipărite, „ci va mai fi îngăduială, până va trece praznicul Sfântului Costandin și după aceeaia vom sta cu tot (den)adinsul de vom isprăvi și vă vom trimite”¹²². Trebuie să amintim acum că în anul 1713 au fost reeditate, în variante îmbunătățite¹²³, *Liturghierul* și *Molitvenicul* care au ajuns și în Transilvania, mai ales în zona Brașovului, care era o enclavă de rezistență fermă ortodoxă.

Ultima scrisoare a mitropolitului Antim către clericii și epitropii șcheieni este un răspuns (datat 18 noiembrie 1715¹²⁴) la o cerere a acestora (din 6 noiembrie)

¹²¹ Pesemne cartea canonică ce atestă că are preoție lucrătoare ortodoxă (că a fost hirotonit după toată rânduiala și nu e oprit de la slujire).

¹²² Sfântul Antim Ivireanul, *Scrisori*, pp. 99-100.

¹²³ Vezi Antim Ivireanul, *Dumnezeieștile și Sfintele Liturghii, Târgoviște, 1713*, Ediție îngrijită de Alina Camil, Editura Basilica, București, 2015, p. 25.

¹²⁴ Sterie Stinghe (*Documente...*, p. 52) datează greșit scrisoarea la 16 noiembrie 1716, întrucât atunci mitropolitul Antim Ivireanul nu mai trăia, greșeala fiind corectată de Prof. Aurelian Sacerdoțeanu (în articolul „Un autograf al lui Antim Ivireanul”, p. 986) și Pr. prof. Mircea Păcurariu (în *Legăturile Bisericii Ortodoxe Române din Transilvania cu Țara Românească și Moldova în secolele XVI-XVIII*, p. 50). Facem și acum cuvenita corectură a greșelii noastre (de datare a

de „ertăciune de (sub) legătura, ce v-am fost făcut”. Nu știm pe ce motiv și cu ce legătură arhierescă i-a oprit de la slujbă mai înainte, dar Sfântul Antim le dă iertare și binecuvântare ca „să faceț căzutele [n.n. cuvenitele] slujbe făr de nici o sfială, ca și mai nainte”¹²⁵. Fără îndoială, corespondența și relațiile lui Antim cu brașovenii au continuat, deoarece în „Dumineca Pravoslavnică” [n.n. a Ortodoxiei] (19 februarie) din anul 1716, vlădica Antim l-a hirotonit preot pe diaconul Radu Tempea¹²⁶, autorul cronicii *Istoriia sfintei besericei a Șcheilor Brașovului*.

Dar numele, autoritatea și purtarea de grijă a mitropolitului Antim Ivireanul față de creștinii ortodocși români erau răspândite și în alte părți din Transilvania, lucru confirmat de următoarea mărturie: prin anul 1710, vicarul catolic Mihai Kebel căuta să-i convingă pe românii ortodocși din Bihor să treacă la catolicism, dar acești i-au spus să aducă mai întâi scrisoare cu aprobarea de la mitropolitul Antim al Țării Românești (dacă acceptă) și abia apoi se vor supune și ei episcopului catolic¹²⁷.

Tot legat de circulația cărților tipărite de Antim sau a manuscriselor lui (*Didahiile și Chipurile Vechiului și*

scrisorii) prezente în vol. Sfântul Antim Ivireanul, *Scrisori*, ed. 2014, p. 101.

¹²⁵ Sfântul Antim Ivireanul, *Scrisori*, p. 101.

¹²⁶ Sterie Stinghe, *Istoria besericei Șcheilor Brașovului*, p. 45.

¹²⁷ Vezi Nicolae Fîru, *Biserica Ortodoxă Română din Bihor în luptă cu unirea (1700-1750)*, Tiparul Tipografiei și Librăriei Diecezane, Caransebeș, 1913, p. 47.

Noului Testament) în toate provinciile românești¹²⁸, trebuie să menționăm acum și un lucru mai puțin cunoscut: la biblioteca Mănăstirii Neamț există un *Liturghier* românesc, tipărit cu binecuvântarea Sfântului Antim Ivireanul în 1713 (dăruit Mănăstirii Pocrov în anul 1716 de către Sfântul Cuvios Pahomie de Gledin (1660-1724), episcop de Roman între anii 1707-1714), pe care a fost adăugată această mică însemnare de mână: „*Această preasfântă și dumnezeiască Liturghie rumânească este a mea, Pahomie – me-a dăruit-o sfinția sa Antim Mitropolitul din Țara Rumânească și eu o dau la Sihăstria la Pocrov ca să fie acolo în veci.*”¹²⁹. Asta arată că Sfântul Pahomie îl cunoștea pe Sfântul Antim Ivireanul¹³⁰ și că a primit cartea înaintea zilei de 10

¹²⁸ Lipsa unor mărturii istorice clare nu înseamnă că mitropolitul Antim n-a dezvoltat relații personale cu ierarhi și clerici români din afara Ungrovlahiei, ba, dimpotrivă, noi avem îndrăzneala să afirmăm că Antim era destul de cunoscut și apreciat între românii moldoveni și ardeleni pentru demnitatea, munca și cultura lui.

¹²⁹ Biblioteca Mănăstirii Neamț, Fondul de *Carte Veche*, nr. 456, f. 6v. Vezi și Pr. prof. N. Feier, *Cuviosul Ierarh Pahomie de la Gledin*, Editura Renașterea, Cluj-Napoca, 2007, pp. 101-102.

¹³⁰ Este știut faptul că mitropolitul Antim, fiind bătrân și bolnav de gută, nu a plecat deloc din București după anul 1712, deci se poate ca Sfântul Pahomie să fi venit el în București sau să fi trimis ucenici. Totuși, după unele cercetări mai noi, „se pare că acest *Liturghier* i-a fost dăruit prin Mihail, ucenicul său, pe care l-a trimis la București pentru a aduce *Mineele* și alte cărți dobândite pentru mănăstirea Neamț, în urma rugăminții sale, de la Nicolae Vodă, din Țara Românească, iar însemnarea o va fi făcut după moartea tragică a Mitropolitului, impresionat de aceasta” (<http://www.crestinortodox.ro/sfinti/viata-sfantului-pahomie-la-gledin-73075.html>). Oricum, Sfântul Pahomie a primit și alte cărți tipărite de Sfântul Antim, dintre care amintim

septembrie 1716, când eruditul mitropolit al Ungrovlahiei a fost întemnițat de Nicolae Vodă Mavrocordat.

O altă mare realizare în domeniile tipografiei și școlii, prin care Sfântul Antim a contribuit la întărirea Ortodoxiei și a conștiinței naționale prin cultivarea limbii române și a culturii în popor, a fost, precum el însuși învăța, **formarea de ucenici destoinici** care i-au continuat lucrarea misionară. Dintre ei enumerăm pe ipodiaconul Mihail Iștvanovici, Gheorghe Radovici, ieromonahul Dionisie Floru, preotul Stoica Iacovici, preotul-dascăl Ivan Făgărășanul, Sava ieromonahul și alții; ar fi nedrept să-i trecem cu vederea pe ceilalți, necunoscuți (de noi, dar cunoscuți de Dumnezeu), tipografi, gravori, iconari, dascăli și copiști de manuscrise (popa Nicola notaresul, popa Stanciu, Efrem grămăticul ș.a.), care au trudit în mănăstirile, tipografiile și școlile conduse de strălucitul Ierarh Martir, ținând aprinsă mai departe făclia Ortodoxiei și a românismului în popor.

De asemenea, ca artist polivalent și ca ierarh mai apoi, Sfântul Antim Ivireanul a contribuit la întărirea credinței creștine și a identității naționale prin susținerea celorlalte arte frumoase (arhitectură, sculptură, pictură,

Octoihul (1706) și *Antologhionul* (1705), dăruite în anii 1711, respectiv 1712, mănăstirii Neamț. Pe *Octoih*, Sfântul Pahomie (pe atunci episcop de Roman) scria așa: „L-am dat eu mănăstirii Neamțului din mila lui Dumnezeu și a maicii Precista. L-am agonisit eu cu a mea osteneală ca s(ă) fie în veci stătător să fie de treaba sfintei biserici.” (<http://www.crestinortodox.ro/sfinti/viata-sfantului-pahomie-la-gledin-73075.html>).

broderie, caligrafie și muzică) și a meșterilor (mai mult sau mai puțin cunoscuți) care au lăsat în cultura română importante monumente și documente ale epocii brâncovenești cunoscute prin sinteza originală dintre grandoearea barocului apusean, finețea orientală și simplitatea (înțeleasă ca esențializare a) tradiției populare românești. Mănăstirile Cozia, Strehaia, Surpatele, Fedeleșoiu, Hotărani, Ostrov, Hurezi, Govora, Snagov și Antim sunt doar câteva dintre lăcașurile de cult unde Antim a coordonat lucrările de construcție și restaurare ajutat de meșteri români, imprimând elemente de artă cu specific românesc.

Totodată, printre alte realizări artistice supravegheate de Sfântul Antim Ivireanul, facem pomenire de *Epitaful* afierosit de Mitropolitul Ungrovlahiei Mănăstirii Tuturor Sfinților¹³¹ în anul 1714 și primul manual de *Psaltikie rumânească* alcătuit în anul 1713 de ieromonahul Filothei Svetagorețul, fiul lui aga Jipa¹³².

¹³¹ Aflat în Colecția de artă medievală a Muzeului de Artă al României (nr. inv. 77b). Pe trei laturi ale lui este scris în românește cu majuscule brodate „Mântuitorului Dumnezeu și Tuturor Sfinților și această / pogrebanie, împreună cu altele, cu cucerie să închină de smeritul Mitropolit al Ungrovlahiei / Antimu Ivireanulu spre mântuire sufletească; leat 7222, martie”.

¹³² Foarte puține lucruri se știu despre afinitățile sale muzicale ale Sfântului Antim. Și totuși, faptul că ierarhul ivireano-român avea în preajma sa la mitropolie pe renumitul protopsalt și dascăl al Academiei Domnești Filothei ieromonahul, fiul agăi Jipa din județul Ilfov, ne arată că Antim avea cultură muzicală și voia să răspândească muzica psaltică (potrivit specificului limbii noastre) în rândurile credincioșilor români.

Textele din această carte, bine traduse în limba română și potrivite glasurilor, au devenit normative în Biserica românească, iar transcrierile muzicale ale cântărilor grecești au articulat în mod magistral „melosul bizantin la prozodia și topica limbii române”¹³³. Astfel,

¹³³ Ion Gavrilă, „Filothei sin agăi Jipei, colaborator al mitropolitului Antim Ivireanul și rolul său în românirea cântărilor bisericești”, în vol. *Antimiana, II*, Editura Babel, Bacău, 2012, p. 116.

lucrarea lui Filothei¹³⁴ ce a făcut accesibile cântările bisericești în limba poporului s-a integrat în planul lui Antim de naționalizare a cultului spre folosul de obște al credincioșilor români. Amintim acum și faptul că în *Așezământul mănăstirii Tuturor Sfinților*, mitropolitul Antim a rânduit ca în biserică să fie „doi ieromonași greci în strana cea mare să cânte slujba grecéște” și „doi preoți de mir în strana cea mică, să cânte slujba rumânește”¹³⁵.

Trăitor și mărturisitor al Ortodoxiei universale, **Sfântul Antim Ivireanul a întreținut relații apropiate cu întâistătătorii Bisericilor Ortodoxe Surori din Răsăritul creștin** aflat sub stăpânirea turcească (Alexandria, Antiohia, Ierusalim, Constantinopol), ajutând la consolidarea învățaturii creștin-ortodoxe și a identității etnice a creștinilor în acele țări. Astfel, în anii 1701-1702, la Snagov și București, ieromonahul Antim a tipărit primele cărți (*Liturgierul și Ceaslovul*) în variantă bilingvă greco-arabă) pentru creștinii ortodocși din Siria, unde a trimis și **o tipografie cu caractere arabe** (la Alep în 1705). Apoi, în anul 1708, mitropolitul ivirean a trimis **o tiparniță în Georgia**, țara sa natală, unde, la Tbilisi, ucenicul său, Mihail Iștvanovici, a scos la lumină primele 10 cărți

¹³⁴ Filothei se afla la mănăstirea Hurezu (Vâlcea) pe când Antim era episcop la Râmnic, deci este posibil ca el să fi predat muzică bisericească în limba română (trecută în programa de studiu) la școala din Râmnic, pregătind manualul din 1713. Asta demonstrează că prietenia și colaborarea dintre Antim și Filothei pentru românizarea slujbelor liturgice era mult mai veche.

¹³⁵ Sfântul Antim Ivireanul, *Scrieri*, p. 84.

liturgice și catehetice (1709-1711)¹³⁶. De asemenea, în 1714, mitropolitul Antim i-a trimis patriarhului Hrisant Notara litere turnate în plumb, necesare **tipografiei grecești a Patriarhiei Ierusalimului** (de la Mănăstirea Sfântul Sava din București). Însă Sfântul Antim a imprimat nu numai cărți necesare în Țările Române și în Răsăritul creștin, ci și antimise, pregătind matrițele pentru tipărirea lor în lemn sau în bronz și dăruindu-le ierarhilor din Georgia natală și Patriarhiei de Ierusalim.¹³⁷ Cărțile bisericești trimise sau tipărite în afara Țării Românești au reprezentat nu numai un important pas înainte al culturii din țările respective, ci și o cale de întărire a conștiinței ecleziale și naționale în acele neamuri creștine vechi, aflate sub ofensiva musulmanilor și a apusenilor (catolici și protestanți) care căutau să-i dezbine și să-i dezhădăcineze.

¹³⁶ „Cuvântarea Mitropolitului Firmilian al Olteniei în Solemnitățile comemorării a 250 de ani de la moartea martirică a mitropolitului Antim Ivireanul”, în rev. *Biserica Ortodoxă Română (BOR)*, nr. 9-10/1966, p. 958.

¹³⁷ Vezi Sfântul Antim Ivireanul, *Scrisori*, pp. 30-32.

SFÂNTUL MITROPOLIT ANTIM IVIREANUL – OM POLITIC ȘI PATRIOT MARTIR

Pe lângă aceste eforturi depuse în activitatea sa pastoral-misionară ca om bisericesc responsabil (mitropolit al Ungrovlahiei și exarh al plaiurilor) și om de cultură, ca **om politic**¹³⁸ mitropolitul Antim al Ungrovlahiei „s-a atașat cu toată inima de patria sa adoptivă”¹³⁹, împărțâșind atât greutățile, cât și idealurile ei de afirmare demnă în lumea sud-est europeană.

Atitudinea fățișă și implicarea social-politică a lui Antim în mersul societății românești mai ales după anul 1710 au sporit odată cu creșterea popularității și a autorității lui ecleziale și politice datorită meritelor cultural-misionare ale ilustrului ierarh. Evaluarea legitimității acțiunilor lui politice¹⁴⁰ a balansat între două extreme: unii dintre

¹³⁸ Antim Ivireanul se identificase deplin cu poporul pe care-l păstora și, deși nu era implicat în partizanele boierești, dorea ca din punct de vedere social-economic poporul să trăiască demn și liber de presiunile turcilor și de birurile exagerate puse de vasalii turcilor (boieri lacomi și voievozi servili).

¹³⁹ Émile Picot, „Notice biographique sur l'imprimeur Anthime d'Ivir, métropolitain de Valachie”, p. 525.

¹⁴⁰ Studii valoroase pe acest subiect avem la I. C. Chițimia, „Antim Ivireanu, scriitor și om politic”, în vol. *Probleme de bază ale literaturii române vechi*, Editura Academiei RSR, București, 1972, p. 339-349, Alevandru Duțu, „Politica și cultura la Antim Ivireanul”, în rev. *Buridava*, II, Râmnicu Vâcea, 1976, p. 89-90 și dr. Dragoș Boicu, „Activitatea politică a mitropolitului Antim Ivireanul”, în vol. *Epoca*

contemporani¹⁴¹ l-au condamnat cu multă patimă pentru acest „amestec” în afacerile seculare, iar alții¹⁴² au apreciat vocația profetică a mitropolitului care suferea împreună cu poporul păstorit umilințele păgânilor și ale conducătorilor trădători și jefuitori.

Putem afirmă că în trei direcții principale s-a făcut remarcată activitatea politică a Sfântului Antim Ivireanul: 1. Cunoscând credința, originea, limba și valorile lor comune, **mitropolitul Antim a susținut unitatea românilor din cele trei principate istorice** (Ungrovlahia, Moldova și Transilvania), trimițând pretutindeni cărți de cult și de cultură creștin-ortodoxă în limba română spre consolidarea identității și unității lor naționale; 2. **Eruditul ierarh nu și-a ascuns antipatia față de politica asupritoare a Imperiului Otoman** care căuta să-și extindă

lui Constantin Brâncoveanu în context sud-est european: Biserică, societate, geopolitică, Editura Andreiana/Astra Museum, Sibiu 2014, p. 175-193.

¹⁴¹ Cronicarii români Radu Greceanu și Radu Popescu (simpatizanți ai fanarioților), precum și grecii Dimitrie Iuliano și Antonie Spandoni de la Constantinopol au lăsat mărturie scrise criticându-l pe mitropolitul Antim pentru imixtiunea lui în aranjamentele politice ale vremii. Însuși Nicolae Iorga a afirmat la un moment dat că Antim a fost „mai bun meșter și luptător politic decât arhiereu și episcop creștin” (*Istoria Bisericii Românești și a vieții religioase a romanilor*, vol. II, Vălenii de Munte, 1909, p. 51-52), idee susținută și de alți istorici din secolul trecut.

¹⁴² Ucenicii direcți, boierii, clericii și credincioșii români sufocați de abuzurile grecilor și turcilor, precum și unii clerici, cărturari și negustori greci l-au apreciat mereu pe Sfântul Antim Ivireanul.

stăpânirea agresivă și în Țările Române, dând „un exemplu rar de patriotism românesc”¹⁴³, implicându-se curajos în două evenimente importante¹⁴⁴ (războiul ruso-turc din 1711 și revolta contra fanarioților din toamna anului 1716); 3. **Mitropolitul Antim al Ungrovlahiei a apărat independența și patrimoniul Bisericii Țării Românești** într-o vreme când mulți ierarhi greci (în special patriarhii Ierusalimului și ai Alexandriei), infiltrându-se în cercurile înalte ale Curții Domnești, ajunseseră să abuzeze de generozitatea domnitorilor și dregătorilor români, arogându-și prerogative de „hipermitropolit”, subminând astfel autoritatea canonică a mitropolitului țării și căutând să acapareze putere și bunuri materiale care nu li se cuveneau. Din acest motiv, „în contra lui Antim erau intrigi multe din partea grecilor care lucrau ca el să fie alungat din țară, din cauză că el, deși era străin de neam, totuși se identificase întru toate cu interesele românilor și lucra din toate puterile sale pentru înaintarea literaturii române și pentru românizarea bisericii și a cărților bisericești”¹⁴⁵.

Nu știm care au fost motivele lăuntrice, informațiile și relațiile personale sau diplomatice cu rușii și austrieicii ale

¹⁴³ Émile Picot, „Notice biographique sur l'imprimeur Anthime d'Ivir, métropolitain de Valachie”, p. 515.

¹⁴⁴ Din nefericire, ambele evenimente istorice, încheiate defavorabil românilor, au generat consecințe nefaste pentru Antim, fiind acuzat de trădare atât de Constantin Vodă Brâncoveanu, cât și de Nicolae Mavrocordat.

¹⁴⁵ PS Episcop Melchisedec, „Cuvântare despre mitropolitul Antim Ivireanul” în plenul Academiei Române din 18 martie 1886, în *Analele Academiei Române*, Seria II, Tomul VIII, 1885-1886, p. 80.

ierarhului ivireano-român, de aceea este greu să evaluăm, la trei veacuri distanță, atitudinea și acțiunile Sfântului Antim Ivireanul în conjunctura social-politică a vremii lui, dar, pe baza puținelor mărturii istorice rămase, putem „întrezări un sistem coerent sau o *teologie politică* în virtutea căreia ierarhul acționează și se implică într-un spațiu care, în mod formal, depășește competențele sacerdotale. Chiar dacă mentalitatea postbizantină îngăduia amestecul¹⁴⁶ domnitorilor români în viața Bisericii – alegând și numind ierarhi în fruntea acesteia în calitate de patroni și susținători ai ei –, amestecul clericilor în problemele de stat nu era perceput tocmai ca un act de normalitate”¹⁴⁷. Cu toate acestea, asumându-l pe domnitor ca pe un fiu al său duhovnicesc pentru care va da seamă înaintea lui Dumnezeu, mitropolitul Antim și-a permis uneori să dea sfaturi domnitorului sau să intre în sfera de acțiune a lui, mai ales când domnitorul era sub presiunea fricii obediente față de turci și-și neglija poporul care-i susținea domnia.

Fără să vorbească explicit în predici (ca și cum ar instiga în mod violent lumea) împotriva lor, mitropolitul Antim îi numără pe turci între „lupii cei văzuți”¹⁴⁸ care au

¹⁴⁶ Anormală din punct de vedere canonic, această practică devenită tradiție a condus la multe abuzuri în istoria tronurilor patriarhale și la compromiterea legitimității și a autorității celor care au ocupat astfel tronurile respective.

¹⁴⁷ Dr. Dragoș Boicu, „Activitatea politică a mitropolitului Antim Ivireanul”, pp. 176-177.

¹⁴⁸ Sfântul Antim Ivireanul, *Didahii*, p. 191.

supus unui greu tribut (haraciu) pe români. Iar aceștia, „fiind încungiurați și îngrădiți între hotărâle celor striini de fel și împresurați de atâta nevoi și scârbe ce vin totdeauna, neîncetat, de la cei ce stăpânesc pământul acesta”¹⁴⁹, cu greu suportau „jugul păgânului și (...) nevoi multe și supărări de toate părțile”¹⁵⁰, „înfricoșările vrăjmașilor, supărările, necazurile ce ne vin de la cei din afară, jafurile, robiile, dările cele grêle și nesuferite, carele le lasă Dumnezeu și ne încungiură, pentru ca să cunoască credința noastră și să ne vază răbdarea”¹⁵¹. Cinstit cu sine și cu Dumnezeu, Sfântul Antim recunoștea, așadar, că greutățile jugului turcesc erau spre încercarea credinței și a răbdării creștinilor, dar el nu suporta pasiv și în mod fatalist asupra țării turcocrăției, ci căuta să-i încurajeze pe oameni la trezirea și afirmarea demnă a conștiinței naționale românești, la o viață liberă și independentă.

Deși politica externă a lui Constantin Vodă Brâncoveanu era de echilibru, prudentă și pace cu toți vecinii, totuși boierii Cantacuzini insistau agresiv pe crearea unei alianțe militare cu rușii împotriva turcilor¹⁵²,

¹⁴⁹ Ibidem, p. 55.

¹⁵⁰ Ibidem, p. 180.

¹⁵¹ Ibidem, p. 58.

¹⁵² Simțirea suferinței poporului încărcat de atâtea biruri și a obedienței fățarnice a domnitorului Constantin Brâncoveanu în fața turcilor asupritori l-au făcut pe mitropolitul Antim să caute sprijinul altor boieri români (Cantacuzinii, Brezoienii, Bălenii, Goleștii, Bălăcenii) în vederea realizării unei alianțe militare cu rușii (în anii 1710-1711) pentru înfrângerea mândriei otomane și eliberarea românilor (și din Țara Românească și din Moldova) de sub ocupația turcească. Vezi și

lucru care l-a făcut pe voievodul muntean să se îndepărteze de familia Cantacuzinilor și să-l demită din funcția de spătar pe Mihai Cantacuzino, în 1706, înlocuindu-l cu nepotul lui, Toma Cantacuzino¹⁵³. Invidioși că avea domnia asigurată pe viață de la turci, boierii Cantacuzini au început să-l defaime pe Constantin Brâncoveanu și către ruși și către patriarhul de Ierusalim (Hrisant Notara), dar chiar și către turci. În anul 1709, rușii, biruindu-i pe suedezi la Poltava, se orientează apoi spre Țările Române, Petru cel Mare încheind cu domnitorul Constantin Brâncoveanu un tratat de alianță militară contra turcilor¹⁵⁴. Peste scurtă vreme, în anul 1710 turcii se pregătesc și ei de război cu rușii, instalându-l pe Dimitrie Cantemir domnitor în Moldova cu mandatul expres de a-l prinde viu pe Brâncoveanu, pe care îl suspectau de neloialitate (și din cauza părelor Cantacuzinilor)¹⁵⁵.

Paul Cernovodeanu, „Coordonatele politicii externe a lui Constantin Brâncoveanu - vedere de ansamblu”, în colecția de studii Paul Cernovodeanu, Florin Constantiniu, *Constantin Brâncoveanu*, Editura Academiei RSR, București, 1989, p. 130.

¹⁵³ Vezi Radu Ștefan Vergatti, „Din relațiile domnului Constantin Vodă Brâncoveanu cu țarul Petru I cel Mare”, în vol. *Brâncoveneshti. Sfinții Martiri Brâncoveni. Culegere de studii*, Editura Arhiepiscopiei Argeșului și Muscelului, Curtea de Argeș 2014, p. 117 și Ștefan Ionescu și Panait I. Panait, *Constantin Vodă Brâncoveanu*, Editura Științifică, București, 1969, pp. 233-234.

¹⁵⁴ Vezi Ștefan Ionescu și Panait I. Panait, *Constantin Vodă Brâncoveanu*, p. 244.

¹⁵⁵ Vezi Ion Neculce, *Letopisețul Țării Moldovei și O samă de cuvinte*, Ediție critică de Gabriel Ștrempel, Editura Minerva, București, 1982, p. 510.

Turcii au declarat război rușilor la 20 noiembrie 1710, iar ostilitățile au început abia în primăvara lui 1711. Constantin Vodă Brâncoveanu, prudent, dar și înfricoșat de turcii tot mai bănuitori, stătea în așteptarea rușilor care, alături de moldoveni¹⁵⁶, înaintau greu dinspre nord, el nevrând să le dea turcilor de înțeleș că nu era de partea lor, astfel încât aceștia (turcii) să cucerească Muntenia și să-l detroneze. Atunci, din tabăra valahă de la Albești (lângă Urlați, pe valea Cricovului)¹⁵⁷, spătarul Toma Cantacuzino (fără voia domnitorului, sfătuit de stolnicul Constantin, de mitropolitul Antim și de alți boieri¹⁵⁸ care vedeau în ezitățile voievodului Constantin Brâncoveanu un act de lașitate) a plecat într-o noapte cu alți 40 de călăreți la Iași

¹⁵⁶ Dimitrie Cantemir trecuse între timp de partea rușilor.

¹⁵⁷ Vezi Ștefan Ionescu și Panait I. Panait, *Constantin Vodă Brâncoveanu*, pp. 255-256.

¹⁵⁸ Dornici și grabnici să înlătore jugul turcesc ce oprima poporul român. „Acolo la Urlați fiind vlădica Anthim și toți boiarii, văzîndu pã Costandin-vodã cã iaste cu îndoialã despre moscali, au fãcut sfat între ascunsu vlãdica cu o seamã de boiari: Toma spãtarul Cantacuzino și cîțiva din ceialalți nenumiți ca sã se uneascã cu moscalii și sã pîrascã pã Costandin-vodã, socotîndu-l cã-i iaste gîndul ca sã înașale pã moscali, vãzîndu cã nici unele, dintru care sfat ce fãcusã și fãgãduisã, sã le dea ajutori, zãhãrele, bani, oaste, și nu le dã, s-au ales Toma spãtarul Cantacuzino și s-au dus la țariul cu cîțiva ai sãi și împreunîndu-sã la Iași cu țariul, i-au cerut oaste sã meargã la Brãilã sã o ia. Și i-au dat oaste cît i-au trebuit, cu un ghinãral anume Reni, și viind la Brãilã o au bătut între 3 zile și o au luat.” – Radu Popescu, „Istoriile domnilor Țării Românești”, în vol. *Cronicari munteni*, I, Ediție îngrijită de Mihail Gregorian, Editura pentru Literaturã, București, 1961, p. 480. Probabil cã s-au gãndit sã scape de împresurarea turcilor inițîind un alt front de luptã, așã încât turcii sã se deplaseze între-acolo.

să-i spună țarului de trădarea lui Brâncoveanu. Dar Vodă Brâncoveanu știa că șansele de izbândă ale rușilor și ale românilor în fața turcilor erau minime¹⁵⁹, de aceea nu s-a implicat în luptă, ci doar a așteptat. Bătălia finală s-a dat la Stănilești, în județul Vaslui, pe malul Prutului, între 7-11 iulie 1711, unde turcii au ieșit învingători¹⁶⁰, impunând apoi regimul fanariot în Moldova și un mai mare tribut lui Constantin Brâncoveanu¹⁶¹. Acesta, ca să înlăture bănuielile turcilor (că ar fi știut de fuga lui Toma Cantacuzino la ruși și că s-ar fi aliat cu rușii contra Porții Otomane), a îndepărtat definitiv de la Curte pe cei doi unchi ai lui (stolnicul Constantin și Mihai Cantacuzino) și a confiscat întreaga avere a lui Toma Cantacuzino și a tovarășilor săi pentru trădare¹⁶².

¹⁵⁹ Armata turcilor și a tătarilor era de șapte ori mai numeroasă (270.000 față de 38.000), aveau 470 tunuri, față de numai 130 cât aveau rușii și moldovenii la un loc. Vezi la Gheorghe G. Bezviconi, *Călători ruși în Moldova și Muntenia*, Editura Monitorul Oficial și Imprimeriile Statului, București, 1947, p. 99.

¹⁶⁰ Armata ruso-moldovenească a fost înconjurată de oastea otomană și masacrată, așa încât „să făcuse putoare foarte groaznică și nesuferită dă mortăciuni”. – Radu Greceanu, „Cronica”, în vol. *Cronicari munteni*, II, p. 185.

¹⁶¹ „Țarul, cătrănit în urma acestei înfrângeri, l-a acuzat pe Brâncoveanu pentru insucces, numindu-l Iuda, iar sultanul, nemulțumit de victoria parțială, l-a declarat pe domnul Țării Românești hain.” - Radu Ștefan Vergatti, „Din relațiile domnului Constantin Vodă Brâncoveanu cu țarul Petru I cel Mare”, pp. 123-124.

¹⁶² Vezi Radu Ștefan Vergatti, „Constantin Vodă Brâncoveanu și familia Cantacuzino”, pp. 231-232 și Gabriel Ștrempele, *Antim Ivireanul*, p. 248.

Cronicarul oficial Radu Greceanu scrie despre amestecul mitropolitului Antim în fuga lui Toma Cantacuzino spunând că această răzvrătire contra celui „carele în stăpânirea și cinstea vlădiciei l-au adus și l-au înălțat” a fost „lucru foarte neplăcut și lui Dumnezeu și oamenilor”¹⁶³. Domnitorul s-a supărat tare pe mitropolit și s-a abținut vreme îndelungată (5-6 luni) să-i ceară socoteală pentru tulburarea în care, ca om, Antim s-a lăsat antrenat¹⁶⁴. Și Antim a fost afectat de această îndepărtare, întrucât în perioada decembrie 1710 – vara 1712 nu a fost tipărită nici o carte¹⁶⁵. Pe de o parte, domnitorul nu aprecia legăturile apropiate dintre mitropolit și Cantacuzini, mai ales că ei s-au aliat împotriva deciziei lui de a sta în așteptare la Stănilești. Pe de altă parte și domnitorul s-a compromis în ochii mitropolitului prin lăcomia lui de a acumula averi (și

¹⁶³ *Cronicari munteni*, II, p. 184.

¹⁶⁴ Antim a vrut ca țara să iasă de sub robia turcească (pe care o critica adesea în predici), de aceea nădăjduia într-o alianță creștină antiotomană, însă armata creștină era puțină, iar trădătorii erau mulți. „Așadar, motivul real al conflictului dintre mitropolit și domn atât în cazul lui Antim, cât și în acela al moldoveanului Dosoftei, și el depus ca urmare a unei acțiuni antiotomane, poate și în celelalte pe care le cunoaștem mai puțin, a fost de ordin politic. Criticile aduse de cei doi prelați amintiți conducerii domnești și demersurile lor față de antiotomane au provocat depunerea lor.” - Andrei Pippidi, *Tradiția politică bizantină în Țările Române în secolele XVI-XVIII*, Editura Academiei RSR, București, 1983, p. 108.

¹⁶⁵ Există unele presupuneri că prin anii 1711-1712, Antim s-ar fi retras la mănăstirea Aninoasa din județul Argeș, dar nu avem documente istorice credibile în sprijinul acestui fapt, mai ales că mitropolitul nu-și părăsise turma niciodată.

aprecieri de la principii Europei) și prin servilismul față de turci și greci (luându-și, după moartea mitropolitului Teodosie, duhovnic și predicatori greci și protejându-le interesele¹⁶⁶ lor, uneori în mod exagerat).

Dar relația dintre mitropolitul Antim Ivireanul și domnitorul Constantin Brâncoveanu s-a deteriorat și mai mult din cauza bârfelor și intrigilor mai vechi și mai noi făcute de „niște obraze mari bisericești și mirenești pline de zavistii și de răutate”¹⁶⁷ împotriva lui Antim care vreme de câteva luni l-au tot instigat pe domn „cu vorbele lor cele otrăvicioase”¹⁶⁸. Sfătuit să-l alunge din scaunul mitropolitan pe Antim, la începutul anului 1712, Vodă Brâncoveanu îi ceru mitropolitului lămuriri referitoare la toate acele bârfe (legate de întreg parcursul său eclezial, nu doar de sfătuirea lui Toma Cantacuzino), producându-i multă suferință sufletească bătrânului mitropolit. Astfel, conlucrarea lor în promovarea Ortodoxiei s-a întrerupt vreme de alte câteva luni.

¹⁶⁶ În conflictul eclezial dintre Antim al Ungrovlahiei și Hrisant al Ierusalimului din anii 1709-1710 referitor la pretenția lui Hrisant de a prelua și jurisdicțional cât mai multe dintre marile mănăstiri din Țările Române, Vodă Brâncoveanu se pare că a înclinat mai mult spre Hrisant, deși trebuia să protejeze în primul rând Biserica neamului său. Oricum, Brâncoveanu avea nevoie de susținerea grecilor la Poarta Otomană, mai ales a lui Hrisant Notara care avea trecere înaintea sultanului Ahmed al III-lea.

¹⁶⁷ Sfântul Antim Ivireanul, „Scrisoarea la leat 7220, în luna ghenarie, în 13 zile”, în vol. *Didahii*, p. 213.

¹⁶⁸ Sfântul Antim Ivireanul, *Didahii*, pp. 215 și 217.

Despre acest conflict avem mărturii în cele două scrisori de apărare adresate de mitropolitul Antim Ivireanul domnitorului Constantin Brâncoveanu în 13 ianuarie și 3 februarie 1712 păstrate în manuscrisul 3460 al *Didahiilor*¹⁶⁹. Acuzele aduse lui Antim (24 la număr) erau legate mai mult de socoteala banilor și a averii, de vorbirea de rău a domnitorului, de „necinstita” lui evoluție în cariera eclezială și doar vag de unele lucruri făcute cu îndemnul mitropolitului. Aceste acuze au fost, însă, demontate punctual, sistematic, de Sfântul Antim, prezentarea clară și convingătoare oferindu-ne detalii importante din viața lui și din activitatea lui în țara noastră și în Biserica Ortodoxă Universală.

După cum scrie însuși Antim în *primul său cuvânt de apărare*, evenimentele s-au petrecut astfel: episcopul Mitrofan de Nyssa¹⁷⁰, duhovnicul familiei Brâncoveanu, îl vizitează duminică seara (13 ianuarie 1712) pe mitropolitul Antim și-i cere (pe un ton ultimativ) să demisioneze de bunăvoie, căci altfel, peste 15 zile, îl va scoate domnitorul cu sila și va scrie la patriarhia de Constantinopol ca să fie caterisit. Antim redactează imediat *Scrisoarea la leat 7220, în luna ghenarie, în 13 zile*, și merge marți (15 ianuarie)

¹⁶⁹ Republicate și de noi în volumul *Didahii*, la pp. 213-218.

¹⁷⁰ Alături de Hrisant Notara și alți clerici greci și români pripășiți pe la Curtea Domnească, invidioși pe realizările lui Antim și grabnici a-l defăima și a-l detrona ca să-i ia locul și presupusele averi, Mitrofan era unul dintre inițiatorii calomniilor. După caterisirea nedreaptă a lui Antim în 1716, Mitrofan avea să devină mitropolit al Țării Românești, dar niciodată nu s-a putut ridica la strălucirea ilustrului său predecesor, el neavând nici o realizare importantă.

seara la Curtea Domnească, unde are o întâlnire de taină cu voievodul Constantin Brâncoveanu, pe care-l roagă să citească pe îndelete, cu judecată dreaptă și blândețe, cele 12 capete justificative. Astfel, Constantin Vodă se va putea convinge, din mărturiile doveditoare ale mitropolitului, că acesta nu a urmărit niciodată, din lăcomie și viclenie, parvenirea sa și nici defăimarea domnitorului Constantin Brâncoveanu - binefăcătorul său.

Încă de la începutul scrisorii, Antim „nu tăgăduiește implicarea lui în viața politică, ci neagă trădarea pusă pe seama lui”¹⁷¹, arătând că tot ce a spus în public către și despre Brâncoveanu au fost cuvinte de folos rostite sincer, „nu cu vicleșug”, ca păstor sufletesc al tuturor, iar toată osteneala lui a fost spre binele Bisericii și al poporului, nicidecum spre parvenirea sau îmbogățirea lui. Apoi, mitropolitul face o retrospectivă a activității întreprinse „cu osteneala și sudoarea feței”¹⁷² lui, arătând că nu de voia lui a venit „aici, în țară”, nici n-a ajuns „cu de-a sila”, „cu mite sau cu rugăciuni”¹⁷³ egumen la Snagov, episcop la Râmnic și mitropolit la București, infirmând acuzele de viclenie, vanitate și necanonicitate¹⁷⁴ aduse împotriva lui. Ba mai

¹⁷¹ Dr. Dragoș Boicu, „Activitatea politică a mitropolitului Antim Ivireanul”, p. 180.

¹⁷² Sfântul Antim Ivireanul, *Didahii*, p. 214.

¹⁷³ Ibidem.

¹⁷⁴ Antim era acuzat că era străin de neam și că ar fi dat bani ca să fie instalat egumen, episcop și mitropolit. Dar aceste acuze se întorc împotriva calomniatorilor lui Antim care erau învățați cu asemenea proceduri prezente în patriarhiile răsăritene, unde patriarhii și

mult, îi cere lui Brâncoveanu o înfruntare directă cu dușmanii lui (pe care nu îi numește, dar arată că sunt știuți de toată lumea) înaintea domnitorului și a poporului¹⁷⁵. De asemenea, mitropolitul îi arată că este necanonic să-și dea demisia (să facă paretisis), întrucât „păstorul cel bun își pune sufletul pentru oile sale” și nu-și părăsește turma „până la vărsarea sângelui”¹⁷⁶.

Deoarece Brâncoveanu s-a oprit din pornirea sa și, pesemne cercetând bine argumentele lui Antim și faptele acuzatorilor lui, nu l-a mai demis pe mitropolit. După trei săptămâni, pe 3 februarie, Antim îi scrie din nou domnitorului (*Duminecă la februarie 3 zile, răspunsul ce am dat a doua oară*), promițându-i și că se va retrage din scaun, dar cerându-i să aibă milă de bătrânețile lui și să nu-l lase să iasă umilit, pierzând și turma și ostenele tinereții, ci să se ferească a judeca iute și fără chibzuință: „*Iară Măria ta fă ca un domn creștin și milostiv și nu mă lăsa să ies obidit și cu lacrămile pe obraz, că va fi păcat. Și precum nu te pripești la cele politicești a face răsplătire pentru cinstea domniei, așa nu te pripi nici la cele bisericesti, pentru cinstea lui Dumnezeu; că răul a să face este lesne, iar a să desface este cu nevoie. Îți mai ia seama de aceasta și Dumnezeu să te lumineze să faci ce ar fi mai cu cinste și*

mitropoliții se schimbau foarte repede, după cum interveneau cu bani la sultan familiile boierești care-i susțineau.

¹⁷⁵ Dacă ar fi fost un om drept, Vodă Brâncoveanu ar fi organizat această confruntare spre lămurirea tuturor, însă consecințele unui scandal public l-au făcut să refuze această cale de stabilire a adevărului.

¹⁷⁶ *Didahii*, p. 216.

mai de folos, a căruia nespusă milă rugăm să fie pururea cu Măria ta.”¹⁷⁷.

Înțelepciunea și frica de a păcătui împotriva unui om al lui Dumnezeu care s-a ostenit fără zăbavă vreme de peste 20 ani în ogorul Bisericii l-au oprit pe Constantin Brâncoveanu de a-i face rău mitropolitului Antim, atrăgând asupra lui Vodă neîncrederea, resentimentele și chiar răzburarea acuzatorilor lui Antim care au fost lăsați de rușine. Totuși, prețuirea și recunoștința lui Antim față de Brâncoveanu au rămas neschimbate, deși relațiile dintre ei s-au mai răcit după acest episod iar, timp de doi ani, ieșirile în public ale mitropolitului Antim (chiar și la slujbe sau predici) alături de domnitor au fost mai puține...

În primăvara anului 1714, noul vizir turc, Silahdar Damat Ali pașa (om lacom, viclean și crud, cumnat al sultanului Ahmed), a hotărât exterminarea pe rând a familiilor Brâncoveanu și Cantacuzino¹⁷⁸. În ziua de 24 martie 1714, în urma unor denunțuri acuzatoare¹⁷⁹ ale Cantacuzinilor invidioși¹⁸⁰ și ale altor boieri greci la Curtea sultanului, evlaviosul voievod Constantin Brâncoveanu, denumit și „prințul aurului” (Altîn Bei)¹⁸¹, a fost mazilit

¹⁷⁷ Idem, p. 218.

¹⁷⁸ Vezi Del Chiaro, *Revoluțiile Valahiei*, p. 108.

¹⁷⁹ Ibidem, pp. 111-112. Erau formulate 24 de capete de acuzare contra lui Brâncoveanu.

¹⁸⁰ Del Chiaro, *Revoluțiile Valahiei*, p. 119. Peste nici doi ani, însă, vor avea și ei aceeași soartă, fiind spânzurați din ordinul sultanului în ziua de 7 iunie 1716 la Constantinopol.

¹⁸¹ Del Chiaro, *Revoluțiile Valahiei*, p. 108.

(depus din tron prin decret al sultanului), arestat și dus la închisoarea „Șapte turnuri” (Yedikule) din Constantinopol¹⁸², împreună cu cei patru fii ai săi și cu sfetnicul său, logofătul Ianache Văcărescu, unde li s-au tăiat capetele în ziua praznicului Adormirii Maicii Domnului (15 august 1714), când Vodă Brâncoveanu împlinea 60 de ani. Toate averile lui Brâncoveanu au fost confiscate de turci, iar unii boieri simpatizanți ai lui au fost și ei persecutați de noul domnitor impus, Ștefan Cantacuzino.¹⁸³

Mai târziu, la 21 ianuarie 1716, văzând instabilitatea și dezbinarea boierilor români care nu mai prezentau încredere (loialitate și obediență), sultanul Ahmed al III-lea (1702-1730) l-a numit pe boierul Nicolae Mavrocordat¹⁸⁴ primul domnitor fanariot¹⁸⁵ din Țara Românească. Intrarea acestuia în București și instalarea sa pe tron au avut loc la 10 februarie 1716, când lumea aștepta cu nerăbdare o revigorare a țării care, „de la detronarea lui Brâncoveanu, decăzuse cu totul din situația ei înfloritoare”¹⁸⁶. Trebuie menționat aici că familia Mavrocordat fusese implicată în instigarea sultanului și a vizirului împotriva domnitorilor

¹⁸² *Ibidem*, p. 120.

¹⁸³ Vezi „Cronica anonimă”, în vol. *Cronicari munteni*, II, pp. 343-344.

¹⁸⁴ A fost domnitor întâi în Moldova, de două ori: 17 noiembrie 1709 - noiembrie 1710 și 1711 - 5 ianuarie 1716, și apoi în Țara Românească tot în două perioade 21 ianuarie 1716 - 25 noiembrie 1716 și martie 1719 - 3 septembrie 1730.

¹⁸⁵ El era deja domnitor în Moldova, dar a „sărit” imediat la sultan cu bani grei ca să preia noul tron domnesc. Evident, prin biruri mărite luate de la popor, el urma apoi să-și recupereze în timp „investiția”.

¹⁸⁶ Del Chiaro, *Revoluțiile Valahiei*, p. 132.

români din Ungrovlahia, tatăl lui Nicolae Mavrocordat, Alexandru Mavrocordat Exaporitul¹⁸⁷, fiind unul dintre uneltitorii mazălirii și uciderii lui Constantin Vodă Brâncoveanu.¹⁸⁸

Prieten bun al lui Hrisant Notara cu care a schimbat o bogată corespondență¹⁸⁹, Mavrocordat a torturat și jefuit pe boierii români, înlocuindu-i în dregătorii „cu rude și prieteni care se îmbulzeau din Constantinopol să strângă avere. [...] Grecii, mai cu seamă cei din Constantinopol, au fost totdeauna fatali Valahiei ori de câte ori dețineau frânele guvernării. Ambiția și orgoliul unora din ei n-au slăbit deloc. Vrând nevrând țara suferea. Jalba la Poartă ar fi înăsprit situația, căci domnitorul se bucura de toată încrederea turcilor”¹⁹⁰. Mai mult decât atât, boierii români l-au urât pe Nicolae Mavrocordat „atât pentru neconținutele dări și încasări de bani, cât și din cauză că punea pe cei cu mari boierii în boierii mai mici și dimpotrivă”¹⁹¹, dezbinându-i și întărâtându-i la invidii și certuri tot mai mari între ei.

¹⁸⁷ Mihai Țipău, *Domnii fanarioți în Țările Române (1711-1821). Mică enciclopedie*, ed. a 2-a revăzută și adăugită, București, 2008, p. 128.

¹⁸⁸ Del Chiaro vorbește despre „uneltirile lui Mavrocordat” care era unul dintre „dușmanii săi neîmpăcați” în cartea sa, *Revoluțiile Valahiei*, p. 102.

¹⁸⁹ Colecția *Hurmuzaki*, vol. XIV, partea I, p. 344 și următoarele.

¹⁹⁰ Del Chiaro, *Revoluțiile Valahiei*, pp. 134-135.

¹⁹¹ Mitrofan Grigoras, „Cronica Țării Românești pentru anii 1714-1716”, în vol. Demostene Russo, *Studii istorice greco-române*, tomul II, București, 1939, p. 441.

Schimbarea violentă a domnitorilor și dregătorilor români cu boieri greci fanarioți a creat tulburare și dezordine crescânde în Țara Românească atât în plan politic, cât și economic, social și cultural. Astfel, pe fondul dezbinării românilor și al îndepărtării lor de la o viață curată, „după păcatele oamenilor a adus Dumnezeu urgia Grecilor asupra acestei țări, care mai totdeauna a fost în suferință împreună cu locuitorii săi. Dar spre și mai rea dărăpănare s-a dat pe mâna fanarioților”¹⁹². Așa încât „împreună cu decadența politică a urmat, sub acești domni străini de aspirațiunile naționale, și decăderea culturii românești”¹⁹³, care începuse a înflori sub domnia pământenii. (...) În legătură cu aceste rele, răul cel mai mare ce domnia fanarioților l-a adus Țărilor Române a fost însă stricarea moravurilor, corupția morală în stat și în societate”¹⁹⁴.

Mitropolitul Antim era îngrijorat de această răsturnare de regim, dar și de atitudinea noului domnitor vasal turcilor și ostil față de boierii și clericii români. Pentru aceea, trebuie să facem acum următoarele precizări: 1. Domnitorul Nicolae Mavrocordat, deși părea cult și

¹⁹² „Istorisirea morții Mitropolitului Antim Ivireanul tradusă după cea scrisă în grecește în 1737 de strămoșul meu Nicolae Cușaclăul”, în vol. *Literatură și artă română*, IV, București, 1899, p. 773.

¹⁹³ Realizările culturale valoroase (mănăstiri, biserici, cărți, diverse obiecte) sunt relativ puține în perioada fanariotă (1716-1821) comparativ cu epoca brâncovenească.

¹⁹⁴ Dimitrie Onciul, *Din istoria României*, Atelierele grafice Socec & Co, București, 1906, p. 50.

evlavios, era un supus devotat¹⁹⁵ al Porții Otomane, iar Antim nu s-a sfiit niciodată a-și arăta resentimentele față de turci. 2. Antim era un bun prieten al boierilor Cantacuzini (români în general), deci era expus în continuare bârfelor vanitosului și intrigantului Mitrofan de Nyssa, care s-a instalat rapid în vecinătatea lui Mavrocordat. 3. De asemenea, Nicolae Mavrocordat era de mult timp prieten cu Hrisant Notara al Ierusalimului, căruia mitropolitul Antim i-a tăiat elanul și pretențiile de a poseda cât mai multe dintre mănăstirile din Țara Românească (nu doar cele închinat Sfințelor Locuri – vezi disputa lor din anii 1709-1711). Toate aceste trei erau importante motive de îngrijorare pentru Antim, care nu prea a fost simpatizat de mulți greci aciuțați pe la Curtea Domnească din București¹⁹⁶.

¹⁹⁵ Conform C. Dapontes, *Éphémérides daces*, Ediția Émile Legrand, vol. 2, Editura Ernest Leroux, Paris, 1881, p. XXI, Nicolae Mavrocordat îl învăța în 1727 pe fiul său Constantin cu ce atitudine umilă și obedientă să facă temenele în fața demnitarilor turci: „Aduceți-vă aminte că trebuie să fiți în fața turcilor stăpânii voștri, supuși, generoși și elocinți; că este trebuincios, ba încă folositor să fiți tot astfel îndatoritori și umili către persoanele curții lor. Când intrați în casa unuia din pașii cei mari ai Imperiului, faceți mai întâi o metanie; ajunși în mijlocul camerei, mai faceți una, descriind un semicerc pentru a nu masca ușa. Apropiându-vă de Luminăția Sa, veți îngenunchia și luând pulpana hainei sale o veți săruta și o veți duce la frunte în semn de supunere. Luminăția Sa va preîntemina poate câteodată această onoare. Atunci veți lua ciucurii sofalei și îi veți săruta ducându-i pe urmă tot la frunte.” (Marc-Philippe Zallony, *Essai sur les Phanariotes*, Marseille, 1824, pp. 202-203, Apud G.I. Ionescu Gion, *Din istoria fanarioților*, București, 1891, p. 93).

¹⁹⁶ Vezi și la Gabriel Ștrempel, *Antim Ivireanul*, p. 354.

În acest context, manifestând răspunderea profetică a Bisericii înaintea lui Dumnezeu și a oamenilor, mitropolitul Antim Ivireanul, văzând chinurile poporului român sub asuprirea turcocrăției și a prigoanei lui Nicolae Mavrocordat (și a fanarioților lui) împotriva boierilor pământeni, căuta momentul propice pentru trezirea și afirmarea conștiinței naționale românești și dezrobirea poporului de sub tirania străinilor. Trebuie să menționăm faptul că ierarhul Antim era un om luminat care, văzând cum domnitorii români au fost omorâți și eliminați de la conducerea țării, cum ierarhii greci¹⁹⁷ erau favoriții domnitorului și ai boierilor fanarioți, a înțeles că, după moartea lui, și Biserica Românească urma să fie preluată de străini care vor jefui tot ce se mai poate din Principatul Ungrovlah. De aceea, fuga lui Vodă Mavrocordat peste Dunăre prilejuită de înfrângerea turcilor de către austrieci la Petervaradin (5 august 1716, după calendarul nou) a fost socotită de mitropolitul Antim Ivireanul ca șansa unică prin care poporul român se putea scutura de sub jugul asupritorilor străini. Astfel, în ziua de vineri 4 septembrie

¹⁹⁷ Dacă se făceau alegeri canonice, atunci unul dintre ierarhii români de Râmnic sau de Buzău ar fi fost întronizat ca mitropolit al Ungrovlahiei, ei reprezentând poporul român, dar caterisirea și omorârea lui Antim au facilitat un nou abuz: instalarea pe tronul mitropoliei Ungrovlahiei a unui ierarh grec (Mitrofan de Nyssa) care de mult timp rămnea la această demnitate, dar care nu avea deloc experiența pastorației pe meleagurile noastre. Dimpotrivă, Mitrofan de Nyssa s-a arătat și el în cârdășie cu fanarioții, un jefuitor lacom al averilor bisericesti, inclusiv a Mănăstirii Tuturor Sfinților ctitorite de Antim.

după calendarul nou (c.n.), seara, în urma strigătelor alarmiste lansate pe străzile din București de boierii antifanarioți, Nicolae Mavrocordat, înfricoșat de apropierea austriecilor, a părăsit în mare grabă orașul fugind către Dunăre în căutarea protecției turcilor, însoțit de familie, de câțiva boieri fideli (greci în majoritate), de mitropolit și de garda de ostași care-l păzea și care transporta bagajele. Nicolae Mavrocordat era îngrozit de perspectiva pierderii tronului și chiar a morții. Avea nevoie de mitropolitul Antim lângă sine și ca să-i fie avocat în fața sultanului la Constantinopol (referitor la realitatea invaziei și la gravitatea situației), dar și ca nu cumva Antim să ungă un alt boier român ca domnitor în locul lui. Totuși, în urma unei dispute verbale cu Mavrocordat în satul Odaia¹⁹⁸, Antim s-a întors în noaptea aceea la București. Dimineață, sâmbătă 5 septembrie c.n., Antim a convocat la reședința mitropoliei o întrunire a boierilor români anti-fanarioți. Aceștia au acceptat propunerea mitropolitului care-l vedea pe marele vornic Pătrașcu Brezoianu cel mai destoinic dintre toți, capabil să preia funcția și scaunul de domnitor al Țării Românești. Deși acesta lipsea de la adunarea

¹⁹⁸ Noi avansăm ipoteza că pe drumul spre Odaia, Antim a căutat să-l convingă pe Mavrocordat că trebuie să revină ca păstor în mijlocul turmei sale și că pentru stabilitatea țării este bine ca măcar mitropolitul să fie în capitală pentru a calma spiritele și pentru a preîntâmpina o altă război și revoltă a boierilor români (pe fondul invaziei străine) contra fanarioților rămași în țară. Pe de altă parte, Mavrocordat căuta să-l convingă pe Antim să rămână cu el, la început făgăduindu-i că-i va oferi tot confortul (trupesc) necesar, iar în final amenințându-l cu moartea, cu reprimarea sângeroasă a complotului și distrugerea țării.

boierilor, Brezoianu a fost ales de majoritatea boierilor care nădăjduiau că vor scăpa de Mavrocordat. Au fost redactate și câteva scrisori și propuneri de alianță cu austriecii care, deși fuseseră chemați și așteptați, nu au apucat să vină la timp în capitală¹⁹⁹. Prin implicarea sa în aceste acțiuni, „distanțându-se de crezul simfoniei bizantine, Sfântul Antim acționează, cel mai probabil, dintr-o acută conștiință pastorală cu o autonomie sporită rămânând fidel agendei politice desfășurate până acum și caută să ducă mai departe eforturile de constituire a unui front comun antiotoman, orientându-se de această dată spre Imperiul Habsburgic”²⁰⁰.

Fără să aibă sprijinul armatei austriece care a întârziat intrarea în București, revolta boierilor români (la care Antim s-a implicat activ) a fost înăbușită cu cruzime de către Mavrocordat care a revenit mândru cu oaste turcească din Rusciuc și s-a răzburat pe toți care i-au subminat autoritatea: „[Vodă] *au șazut acolo (la Rusciuc) câteva zile, apoi iar au venit cu grecii lui la București și ieșindu-i boierii cei de țară înainte la Fântâna Radului Vodă, iar el ca o hiară sălbatică, îndată au tăiat pe*

¹⁹⁹ Mitropolitul Antim „au început a strînge pã o seamã de boiari mazili la Mitropolie și făcea sfaturi împotriva domnului și îndemna ca să se alcătuiască cu nemții” (Radu Popescu, *Istoriile domnilor Țării Românești*, p. 500). Mitrofan Grigoras afirmă că „Antim, după fuga domnului la Giurgiu, a ales ca domn (după cum se svonise) pe Pătrașco Brezoianu, mare vornic, care n-a fost de față la alegere, nici n-a știut de acest lucru nimic” (*Cronica Țării Românești pentru anii 1714-1716*, p. 443).

²⁰⁰ Dr. Dragoș Boicu, „Activitatea politică a mitropolitului Antim Ivireanul”, p. 189.

*Pătrașcu vel dvornic Brezoeanul acolea în drum și iar au început a pune boieri la opreală*²⁰¹. Așadar, după ce a executat și a întemnițat grabnic pe câțiva boieri români, Vodă Mavrocordat a ajuns în aceeași zi (joi, 10 septembrie 1716 c.n. / 30 august c.v.), la amiază la Curtea Domnească, plasând soldații turci în punctele unei apărări strategice a palatului și continuându-și răzbunarea împotriva „dușmanilor” răzvrățiți²⁰², ordonându-i mitropolitului să vină de urgență la el să-i dea socoteală²⁰³.

Cronicarul Radu Popescu prezintă astfel ce s-a petrecut cu mitropolitul Antim Ivireanul, dar a omis să arate felul în care a fost omorât: „*Însă fiind în scaun și cerându lucrurile pe amărunt, au aflat toate cîte au grăit și le-au meșteșugit vlădica că sînt minciuni. Aflat-au și toate sfaturile ce făcuse cu o seamă din boieri împotrivnici și toate ponturile ce le așăzasă împotriva domnului. Ci după nestîmpărarea lui Antim vlădica*²⁰⁴, făcând sfat cu toți

²⁰¹ „Cronica anonimă”, în vol. *Cronicari munteni*, II, p. 351.

²⁰² Pentru cruzimea lui, un istoric apusean îl numește pe Nicolae Mavrocordat „Nero al Valahiei” (Ignaz Stephan Raicevich, *Osservazioni storiche, naturali, e politiche intorno la Valachia e Moldavia*, Napoli, 1788) „care a stins ultima rămășiță de libertate și care le-a luat boierilor odată cu averile și viața” (Gabriel Ștrempel, *Antim Ivireanul*, p. 365, n. 30). Vezi și Mihail Kogălniceanu, *Histoire de la Valachie, de la Moldavie et des Valaques transdanubiens*, Librairie de B. Behr, Berlin, 1837, p. 378.

²⁰³ Evident, Mavrocordat era instigat și de clericii greci de la Curte, în special de Mitrofan de Nyssa care l-a invidiat mereu pe Sfântul Antim Ivireanul.

²⁰⁴ Cronicarul sugerează că atitudinea lui Antim față de Mavrocordat (din 1716) este în continuitate cu cea a mitropolitului față de Vodă

boiarii, au trimis la Țarigrad, la patriarhul, de i-au spus toate răutățile și amestecăturile lui, și cum au făcut sfaturi rele împotriva domnului și a țării, și de acolo i-au venit caterisis²⁰⁵ și au ales mitropolit pe Mitrofan, care mai înainte au fost Nisis²⁰⁶. Anton Maria Del Chiaro relatează următoarele²⁰⁷: „Întors la Curte, porunci să fie chemat Mitropolitul Antim care, de frica turcilor, se hotărâse să asculte de ordin și era gata să fie ucis de aceștia în momentul scoborârei din rădvan pentru a sui scările palatului. Nu fu dus în fața Domnitorului, ci fu închis²⁰⁸ sub pază strașnică împreună cu preotul Giovanni Abrami, venețian de rit grec și predicator la Curte, și cel ce

Brâncoveanu în timpul războiului ruso-turc (1710-1711), arătând că Antim ar fi fost un „veșnic răzvrătit”, care căuta mereu alianțe politice și militare contra turcilor. Oricum, după moartea lui Brezoianu, Mavrocordat l-a numit vel vornic chiar pe Radu Popescu, autorul *Cronicii*, deci este explicabilă atitudinea lui obedientă și evaluarea părtinitoare a persoanelor și a evenimentelor descrise.

²⁰⁵ Nu s-a păstrat în original *Actul de caterisire* a lui Antim, ci doar în copia din *Condica Sfântă a Mitropoliei Ungrovlahiei*, (ediția Ghenadie Enăceanu, 1886), pp. 111-114.

²⁰⁶ *Istoriile domnilor Țării Românești*, p. 501.

²⁰⁷ Faptul că Del Chiaro menționează atâtea detalii (date cronologice, fapte și evenimente, persoane implicate) referitoare la pătimirile și moartea lui Antim dovedește încă o dată atât acribia de istoric a cărturarului italian, cât și admirația pe care o avea secretarul domnesc față de eruditul mitropolit pe care avea să-l omagieze în cuvinte foarte frumoase.

²⁰⁸ Se pare că Antim a pățimit în temniță cel puțin 23 de zile, între 10 septembrie c.n. / 30 august c.v. și 3 octombrie c.n. / 22 septembrie c.v. 1716 – când Antim a semnat o listă cu datoriile sale față diverse persoane care l-au ajutat la ridicarea Mănăstirii Antim.

anunțase pe Mitropolit de sosirea Principelui Gheorghe Cantacuzino. (...) Mitropolitul Antim închis la Curte a fost constrâns prin amenințări să renunțe²⁰⁹ prin scris la Arhiepiscopat și în locul său a fost ales de către Domn și miniștri Arhiepiscopul Mitrofan, fost duhovnic al lui Constantin Brâncoveanu. Fu apoi despopit, acuzat de vrăjitorie și înșelăciune și i se puse potcap roș în locul celui de mitropolit. I se ridică și dreptul de a purta numele de Antim, dându-i-se numele său laic, Andrei. I se ceti apoi sentința²¹⁰ de închisoare pe viață în mănăstirea Muntelui Sinai²¹¹ și, pornit în miez de noapte cu carul, sub paza câtorva turci, ajunse în Galipoli, lângă râul Dulcia²¹², care trece prin Adrianopol, unde fu ucis și aruncat în râu.”²¹³. Mitrofan Grigoras afirmă și el că „pentru toate acestea

²⁰⁹ Nu s-a păstrat acest act (dacă l-ar fi scris Antim) și nici nu este amintit de alți cronicari, contemporani sau cercetători ai vieții Sfântului Antim. Fiind nevoie de caterisirea patriarhală pentru schimbarea mitropolitului (ceea ce voia Mavrocordat), tindem să credem că Antim nu și-a scris actul de renunțare la tronul de mitropolit (παραιτήση).

²¹⁰ Nu s-a păstrat nici originalul, nici vreo copie a acestui act împărătesc de condamnare a lui Antim la exil. Este foarte probabil ca toate actele originale referitoare la condamnarea lui Antim să fi fost distruse atunci, în zilele acelea, împreună cu majoritatea obiectelor, cărților și documentelor personale ale lui Antim, din ordinul lui Mavrocordat.

²¹¹ Locul exilului este menționat și în documentul instalării lui Mitrofan de Nyssa pe tronul Mitropoliei Ungrovlahiei (după 10 septembrie 1716 c.n.), pomenindu-se și cauza condamnării lui Antim: „pentru comploturile lui în contra Domnitorului Nicolae Voevod și pentru alte culpe politice” – *Condica sfântă a Mitropoliei Ungrovlahiei*, p. 117.

²¹² Sau Tungia, un afluent al Mariței, un râu mai mare care trece pe lângă Adrianopol și se varsă în golful Enos din nordul Mării Egee.

²¹³ *Revoluțiile Valahiei*, pp. 139, 142.

[intrigi și viclenii] Antim a fost maltratată de soldați și a fost osândit prin porunca împărătească la surghiun. Când intra la Curte în rădvan, ca de obicei, ca să se întâlnească cu Domnul, soldații turci l-au oprit, l-au dat jos din rădvan, și smulgându-i barba și părul capului și târându-l jos, l-au închis într'o căsuță a Curții ca să-și aducă aminte de tot ceea ce făcuse. Și de acolo după puțin timp²¹⁴ luându-l în primire oamenii cari erau rânduiți să-l ducă în surghiun, au și pornit. Însă porunca, prin care era osândit la moarte²¹⁵, a întârziat pe drum. Până la Enos mai era în viață nenorocitul Antim, dar după aceea, cum se spune, a fost aruncat în mare și a fost acoperit de valul îutunecos²¹⁶.

Condamnat grabnic și ilegal (pentru revoltă și magie) de către Sinodul Patriarhiei Ecumenic la caterisire²¹⁷, apoi condamnat la exil pe viață în afara Țării

²¹⁴ Nu știm cât înseamnă acest „puțin timp”, dar știind graba cu care Mavrocordat dorea să încheie socotelile cu Antim, tindem să credem că după 23 zile, „în miez de noapte” (după Del Chiaro), Antim a fost urcat în căruță și dus spre Giurgiu.

²¹⁵ Această condamnare la moarte a lui Antim a fost hotărâtă de sultan printr-un ordin secret, iată, necunoscut arhivei documentelor oficiale de la Curtea Domnească, de aceea este menționată doar de Mitrofan Grigoras, nu și de ceilalți contemporani care au scris despre moartea lui Antim.

²¹⁶ „Cronica Țării Românești pentru anii 1714-1716”, p. 443.

²¹⁷ Principala acuzație adusă lui Antim este trădarea, uneltirea și răscoala față de Imperiul Otoman și față de sluga lui obedientă, domnitorul fanariot Nicolae Mavrocordat, ierarhii judecătorești aducând ca temei al condamnării lui Antim cuvintele Sfântului Apostol Pavel (din *Epistola către romani* 13, 1-7). După părerea lor, mitropolitul

Românești de către sultan, și iarăși condamnat la moarte și executat printr-un alt ordin (secret) al sultanului (dat în urma insistențelor și banilor lui Nicolae Mavrocordat), Sfântul Mitropolit Antim Ivireanul și-a încheiat viața pământească prin martiriu pentru credința creștină și pentru

Antim ar fi trebuit să-și manifeste totala supunere²¹⁷ față de „puternica stăpânire” turcească, făcându-se că nu vede abuzurile, împilarea și umilirea la care era supus poporul creștin român. Iată cum, de frică și slugărnicie, ierarhii greci se dovedeau apărători obedienți ai Porții Otomane aducând ca teme citate biblice interpretate discreționar și discriminatoriu. De ce grecii care au făcut revoluția din 1821 (și chiar alte revolte mai timpurii) împotriva stăpânirii turcești sunt numiți eroi, iar Antim, care voia și el independența și afirmarea demnității poporului său, este numit „ticălos” și „urgisit de Dumnezeu”?

neamul românesc, primind din partea multor contemporani și urmași o neștersă recunoștință²¹⁸. „Sfântul Antim s-a împotrivit, cu o statornicie netăgăduită, tristului regim pe care otomanii îl exercitau de veacuri în Principatele Române”²¹⁹ și din pricina căruia poporul român nu s-a putut dezvolta etnic, economic și spiritual. Căci prin acțiunile sale pastorale, culturale și politice de ridicare a conștiinței creștine și etnice, mitropolitul Antim „nu s-a făcut cu nimic vinovat nici față de credința și morala ortodoxă, nici față de îndatoririle lui canonice de păstor, nici față de interesele și năzuințele legitime ale poporului pe care-l păstora”²²⁰.

²¹⁸ În ciuda spectacolului sinistru al batjocorii în public atunci când i s-a citit sentința de caterisire de la Patriarhia Ecumenică și condamnarea la exil pe viață hotărâtă de sultanul Ahmed al III-lea (la sugestia lui Nicolae Mavrocordat), în ciuda campaniei de denigrare, chiar și după moarte, a mitropolitului cărturar și martir Antim Ivireanul, poporul cel binecredincios (nu doar român, ci din întreg Răsăritul creștin-ortodox), care s-a luminat prin cuvintele, lucrările liturgice și cărțile tipărite de el, nu doar că i-a păstrat amintirea frumoasă la fel de vie, ci a și sporit recunoștința față de el din generație în generație. Și pe măsură ce au fost descoperite, în timp, alte și alte detalii din viața și activitatea ilustrului ierarh ivireano-român și ecumenic (universal) totodată, evlavia credincioșilor s-a îmbogățit progresiv, iar numele lui a devenit tot mai prezent pe buzele și în inimile dreptcredincioșilor creștini (academicieni, teologi și simpli credincioși).

²¹⁹ Prof. Alexandru Elian, „Antim Ivireanul ca luptător împotriva opresiunii otomane” în vol. *Sfântul Antim Ivireanul – Un Ierarh misionar și Martir*, Editura Basilica, București, 2016, p. 178.

²²⁰ Iorgu Ivan, „Nulitatea actului de caterisire a mitropolitului Antim Ivireanul”, în vol. *Sfântul Antim Ivireanul – Un Ierarh misionar și Martir*, p. 284. Caterisirea sinodală nu demonstrează decât complicitatea ierarhilor greci la planul lui Mavrocordat (susținut și de

Deși la început îngrozit de tragicul lui sfârșit, poporul român dreptcredincios, acoperind cu iertare și uitare acest complot ucigaș împotriva „smeritului mitropolit al Ungrovlahiei Antim”, și prelungind peste timp cinstirea plină de evlavie față de el, a păstrat mereu vii în memorie chipul, viața plină de virtuți și osteneți, martiriul și meritele uriașe ale Sfântului Antim Ivireanul pe tărâm bisericesc, cultural și politic. Domnitori, boieri și negustori au continuat să facă multe danii mănăstirii ctitorite de el²²¹, iar „unele din cărțile lui Antim se vor tipări în secolul al XVIII-lea cu numele său; nimeni nu s-a gândit că erau operele unui vrăjitor și ale unui caterisit. El n-a fost exclus nici din pomelnicul mitropoliților²²² și sfințenia lui n-a putut fi niciodată pusă la îndoială în mod serios”²²³. Tipăriturile și *Didahiile* lui Antim au circulat și au fost utilizate în toate teritoriile locuite de români (Țara Românească, Moldova, Transilvania, Dobrogea, Basarabia, Maramureș, Banat) încă din vremea lui Antim, unele chiar în manuscris, fiind o dovadă atât a aprecierii unanime și generale a operei Sfântului Antim, cât și a unității de

sultan) de eliminare a ultimului stâlp de rezistență românească în fața cotozirii fanariote. În cele din urmă, „moartea lui Antim n-a fost decât un act de răzbunare grecească împotriva unui bărbat demn, care se opunea tiraniei și ridica glasul și lucra în favoarea celor asupriți” (Ștefan Dinulescu, *Vieța și activitatea mitropolitului Țării Românești, Antimu Ivireanul*, Tipografia Arhiepiscopală, Cernăuți, 1886, p. 96).

²²¹ Vezi la Arhivele Statului, *Fondul Episcopiei Argeșului*, XLVIII – 28, 38; XLIX – 21; LI – 22, 23, 24; LVI – 20 și altele.

²²² Colecția Bibliotecii Academiei Române, *Manuscrisul nr. 2101*, f. 12.

²²³ Gabriel Ștrempel, *Antim Ivireanul*, p. 371.

credință și de limbă a neamului nostru în Evul Mediu târziu (anii 1700-1850)²²⁴.

Făcând o comparație, „prin nedreapta și nelegala condamnare cu care a fost lovit, prin sfârșitul martiric pe care l-a avut, pentru apărarea credinței ortodoxe și pentru dragostea fierbinte față de noua sa patrie și față de poporul român, Sfântul Antim Ivireanul se apropie, până la identificare, cu marele mitropolit Sava Brancovici²²⁵ al Ardealului”²²⁶ care a păstorit între anii 1656-1680, în vremuri de aprigă propagandă catolică și calvină împotriva ortodocșilor români transilvăneni.

În mod cert, anvergura duhovnicească și culturală încununată de martiriu a Sfântului Mitropolit Antim Ivireanul a atras de peste 300 de ani pe mulți intelectuali români și străini, înrâurind asupra lor o influență covârșitoare. Arhieriei, monahi, preoți și mireni deopotrivă, toți au văzut lumina lină a Mântuitorului Iisus Hristos strălucind cu putere în Sfântul Antim Ivireanul, în cuvintele și în faptele lui, și au format în timp obștea duhovnicească și culturală ocrotită de ilustrul ierarh. Putem afirma că nu doar obștea de monahi a mănăstirii ctitorite de el a purtat făclia credinței ortodoxe și a valorilor naționale sub acoperământul Sfântului Antim, ci toți creștinii ortodocși din neamurile românesc, georgian, grec, arab și slav care

²²⁴ Doru Bădără, *Tiparul românesc la sfârșitul secolului al XVII-lea și începutul secolului al XVIII-lea*, pp. 44-46.

²²⁵ Canonizat și el în anul 1955.

²²⁶ Iorgu Ivan, „Nulitatea actului de caterisire...”, p. 285.

I-au cunoscut cumva au primit și primesc mereu ajutorul și inspirația lui întru sporirea râvnei pentru Dumnezeu și pentru Biserica lui Dreptslăvitoare Universală (Catholică și Apostolică). În acest proces îndelung de luminare și vindecare a sufletelor oamenilor Sfântul Antim continuă să lucreze cu răbdare și perseverență până la sfârșitul veacului acesta. Dar noi, la Mănăstirea Antim din București, am primit mărturii de la mulți credincioși că Sfântul Antim Ivireanul a intervenit în viața lor în chip minunat, pe unii aducându-i la Ortodoxia mântuitoare de pe căile rătăcite ale unor ideologii străine²²⁷ de gândirea sănătoasă, de viața Bisericii și de valorile tradiționale românești, iar pe alții vindecându-i de boli trupești, unele foarte grele sau chiar incurabile.

²²⁷ Precum variatele forme de gnosticism și pietism, iubirism ecumenist și sectarism zelotist, filozofii orientale și superstiții locale, sexualism și ocultism new age, etc.

Așadar „duhul și puterea” (râvna credinței și mărturisirea convingătoare a) Sfântului Antim s-au arătat și în lucrarea duhovnicească a unor ierarhi care au viețuit în obștea Mănăstirii Tuturor Sfinților (Ilarion al Argeșului, Irineu Mihălcescu ș.a.) și părinți ieromonahi – membri ai mișcării isihaste *Rugul Aprins* (ieroschimonahul martir Daniil Sandu Tudor, arhimandritul Sofian Boghiu, ieromonahul Adrian Făgețeanu²²⁸, arhimandritul Benedict Ghiuș, arhimandritul Vasile Vasilache, arhimandritul Arsenie Papacioc ș.a.) – duhovnici erudiți și artiști apreciați, teologi apologeți și predicatori experimentați, gospodari cumpătați și lucrători neobosiți în câmpul pastoral-misionar și filantropic al Bisericii Românești în vremea de grea încercare a comunismului agresiv și prigonitor²²⁹. Revigorarea duhovnicească a Mănăstirii Antim din vremea lor (1940-2000), cuprinzând și organizarea Bibliotecii Sfântului Sinod, a reprezentat un centru de iradiere spirituală și culturală în întreaga cetate a Bucureștilor și un stâlp de rezistență a întregii Românie creștine în fața cotropitorilor străini și necreștini (ba chiar antiromâni și anticreștini).

²²⁸ Părintele Adrian a trecut la cele veșnice la 27 septembrie 2011, chiar în ziua prăznuirii Sfântului Antim Ivireanul (pe care-l cinstea mult, de altfel).

²²⁹ Vezi și Lect. univ. dr. Carmen Ciornea, „Antim Ivireanul în memoria corifeilor Rugului Aprins”, în vol. *Sfântul Antim Ivireanul. Cultura și spiritualitatea europeană și caucaziană de la sfârșitul secolului al XVII-lea și începutul secolului al XVIII-lea*, Ediție coordonată de Pr. prof. Nicolae Dură, Editura Praxis a Arhiepiscopiei Râmnicului, Râmnicu-Vâlcea, 2016, pp. 219-236.

Și suntem convinși că și astăzi, la arătare sau în ascuns, Sfântul Antim Ivireanul continuă să reverse înrâuriri puternice în viețile multor români spre întărirea lor în credința ortodoxă și în conștiința națională – rădăcinile noastre spirituale adânci care ne leagă de strămoși și ne dau stabilitate într-o lume mișcătoare²³⁰, aflată într-un proces vizibil de descreștinare și de structurare, de secularizare cosmopolitistă și globalizare relativistă totodată²³¹.

Legătura strânsă cu Sfinții Români și cu personalitățile istorice și culturale care au strălucit înaintea noastră ne ajută să rămânem demni și fermi în credința ortodoxă și în valorile sănătoase ale neamului românesc, rezistând valurilor propagandistice inițiate de diverși agenți bine „antrenați” (în laboratoarele neoliberalismului și

²³⁰ Din nefericire, astăzi, procesul islamizării Europei (cucerirea prin înmulțire demografică și prozelitism violent) nu reprezintă doar un motiv de îngrijorare pentru mulți, ci și o variantă sumbră de viitor foarte apropiat, pe fondul secularizării și descreștinării globaliste care are ca urmare pierderea identității creștine și naționale a europenilor. Biserica Ortodoxă trebuie să lupte în continuare pentru apărarea credincioșilor ei și a societății civile cu rădăcini creștine în primul rând prin educația copiilor și catehizarea continuă a tuturor, ca să poată stăvili valurile de prozelitism ale indiferenței, imoralității și idolatriei de toate felurile.

²³¹ Provocările lumii și culturii secularizate (cu pronunțate accente anticreștine și chiar împotriva firii) trebuie să ne mobilizeze pe toți creștinii ortodocși de pretutindeni ca să ne apărăm și să ne afirmăm credința într-o mărturie simfonică, nu haotică, ajutându-ne unii pe alții, nu încurcându-ne și tulburându-ne reciproc. Pentru că lupta cu forțele întunericului nu se face la întâmplare, ci strategic și unitar, cu multă trezvie, înțelepciune și bună comunicare între noi, evitând extremismele de tip rasist, filelist și xenofob.

neomarxismului cultural) și bine promovați mediatic, în pofida mentalității și tradiției preponderent conservatoare ale poporului creștin.

Modul de gândire politică și de implicare în societate a Sfântului Antim Ivireanul, cu teme în teologia biblică și patristică, reprezintă pentru clericii de pretutindeni un model de jefelnicie și responsabilitate asumate cu seriozitate și demnitate pentru mântuirea poporului creștin păstorit²³². Sigur că, în condițiile laicizării (mai corect descreștinării) postmoderniste a instituțiilor statului, colaborarea dintre dregătorii politici și păstoria bisericești este mult mai greu de împlinit (dar nu imposibil).

De asemenea, trebuie să remarcăm că astăzi, în misiunea sa pastoral-misionară, aproape orice ierarh sau preot ortodox are de înfruntat calomniile și batjocurile, unele intens mediatizate sub un val de ură ce amintește de rasismul criminal al bolșevicilor²³³. Este și aceasta o cruce pe care clericii români o au de purtat cu răbdare, curaj și nădejde în purtarea de grijă a Mântuitorului Iisus Hristos – Dumnezeu care a spus: „În lume necazuri veți avea; dar îndrăzniți. Eu am biruit lumea. [Și] Eu sunt cu voi în toate zilele până la sfârșitul veacului. Amin.” (Ioan 16, 33 și Matei 28, 20).

²³² „Păstorul cel bun își pune sufletul pentru oile sale” (Ioan 10, 11).

²³³ Creștinismul a înlocuit nobilimea de sânge cu nobilimea de suflet (dată de prezența Duhului Sfânt), iar vechii și noii bolșevici au vrut și încă vor cu mânie proletară dărâmarea acestei nobilimi (care a luminat neamurile și culturile lumii) și reeducarea tuturor în plutoane de sclavi ai patimilor și idolatriei, răzvrățiți împotriva lui Dumnezeu și a firii.

CONCLUZII

Multe încă se mai pot spune despre fascinanta personalitate a Sfântului Ierarh Martir Antim Ivireanul, neputându-ne ascunde atitudinea noastră de evlavie și recunoștință sfântă înaintea lui Dumnezeu pentru acest mare dar făcut poporului român și Bisericii Ortodoxe Universale. Pentru că Sfântul Antim, prin înțelepciunea harică și rugăciunea sa tainică, prin erudiția teologică și talentele sale artistice dobândite cu răbdare și smerenie în ani mulți de grele osteneli, s-a dăruit și el, la rându-i, lui Dumnezeu, Bisericii și neamului românesc ca slujitor care a adus roade multe în via Domnului.

Prin expunerea de mai sus am încercat să arătăm cât de adânc și de responsabil s-a integrat Sfântul Antim Ivireanul în poporul român (asumându-și valorile și idealurile lui tradițional-creștine, apărându-le și promovându-le ca pe ale lui proprii) și cât de mult s-a străduit el să păstreze și să îmbogățească patrimoniul cultural (material și spiritual) al țării sale adoptive care l-a primit ca pe un om al lui Dumnezeu. Învățăturile teologice variate (dogmatice, liturgice, pastorale), îndrumările morale și politice, monumentele de carte și de arte, toate aceste reușite impunătoare ale strălucitului ierarh ivireano-român dau mărturie despre frumusețea sufletului său împodobit cu toate virtuțile creștine.

Trebuie să evidențiem, totodată, faptul că în întreaga lui activitate culturală, socială și politică pentru Ortodoxie

și românism, mitropolitul cărturar și martir Antim al Ungrovlahiei nu a trădat nici Biserica Ortodoxă, nici poporul român în mijlocul căruia a trăit și pe care l-a păstorit, ci a cultivat idealurile cele mai nobile de libertate și unitate în Hristos la toate nivelurile: om, familie, cetate, popor. Doar prin armonizarea vieții personale și sociale în lumina Evangheliei lui Hristos, românii pot trăi frumos ca popor și pot spera la un viitor demn între națiunile lumii.

Păstor duhovnicesc exemplar, Sfântul Mitropolit Antim al Țării Românești a strălucit în vremea sa și continuă să strălucească de peste trei secole în poporul lui Dumnezeu ca un om de rugăciune, de acțiune și de comuniune, care a îmbinat filocalia, filantropia și politica, chemându-ne și pe noi să-l urmăm spre propășirea neamului nostru în demnitate, libertate și unitate. Căci „unitatea Duhului întru legătura păcii” (Efeseni 4, 3) este nu doar un ideal vrednic de dorit, ci și binecuvântarea cerească în care putem înainta duhovnicește la nesfârșit ca popor creștin și aici vremelnic pe pământ și veșnic în Împărăția lui Dumnezeu.

**CATALOGUL TIPĂRITURILOR ROMÂNEȘTI
REALIZATE SAU COORDONATE
DE SFÂNTUL ANTIM IVIREANUL**

Nr.	Titlul cărții	Orașul și anul	Limba
1	<i>Dumnezeiasca și Sfânta Evanghelie</i>	București, 1693	greacă și română
2	<i>Psaltirea</i>	București, 1694	română
3	<i>Psaltirea</i>	București, 1694	română și slavonă
4	<i>Orânduiala slujbei în 21 a lui mai la ziua Sfinților slăviți și de asemenea cu Apostolii mari Împărați Constantin și Elena</i>	Snagov, 1696	română și slavonă
5	<i>Dumnezeiasca și Sfânta Evanghelie</i>	Snagov, 1697	română

6	<i>Acatistul Maicii Domnului și alte rugăciuni</i>	Snagov, 1698	română
7	Maxim Peloponesianul, <i>Carte sau lumină</i>	Snagov, 1699	română
8	<i>Învățăături creștinești</i>	Snagov, 1700	română
9	<i>Floarea darurilor</i>	Snagov, 1700	română
10	<i>Noul Testament</i>	București, 1703	română
11	<i>Ceasoslov slavo-român</i>	București, 1703	română și slavonă
12	<i>Acatistul Maicii Domnului și cu alte rugăciuni de folos</i>	București, 1703	română
13	Antim Ivireanul, <i>Învățătură pre scurt pentru Taina Pocăinții</i>	Râmnic, 1705	română
14	<i>Antologhion</i>	Râmnic, 1705	română

15	<i>Sfânta și Dumnezeiasca Evanghelie</i>	Râmnic, 1705	română
16	<i>Slujba Adormirii Născătoarei de Dumnezeu, cu Paraclisul cel de obște</i>	Râmnic, 1706	română și slavonă
17	<i>Evhologhion (Liturghier și Molitvenic)</i>	Râmnic, 1706	română
18	<i>Octoihul</i>	Râmnic, 1706	română și slavonă
19	<i>Gheorghe Maiota, Cuvânt la mântuitoarea Patimă a Domnului nostru Iisus Hristos</i>	Râmnic, 1707	română
20	<i>Antim Ivireanul, Învățătură bisericească la cele mai trebuincioase și mai de folos pentru învățătura preoților</i>	Târgoviște, 1710	română

21	<i>Psaltirea</i>	Târgoviște, 1710	română
22	<i>Rugăciuni în toate zilele săptămânii</i>	Târgoviște, 1712	română
23	<i>Octoih</i>	Târgoviște, 1712	română
24	<i>Dumnezeieștile și Sfintele Liturghii</i>	Târgoviște, 1713	română
25	<i>Pilde filosofești</i>	Târgoviște, 1713	română
26	<i>Catavasier</i>	Târgoviște, 1713	română, slavonă și greacă
27	<i>Evhologhion, adecă Molitvenic</i>	Târgoviște, 1713	română
28	<i>Alexandria</i>	Târgoviște, 1713 ?	română
29	<i>Antim Ivireanul, Capete de poruncă la toată ceata bisericască</i>	Târgoviște, 1714	română
30	<i>Ceaslovul slavo-român</i>	Târgoviște, 1714	română și slavonă

31	<i>Catavasier</i>	Târgoviște, 1714	română
32	Ștefan Vodă Cantacuzino, <i>Hrisov</i> <i>pentru abrogarea</i> <i>văcăritului</i>	Târgoviște, 1714	română
33	<i>Ceasoslov</i>	Târgoviște, 1715	română

LISTA ILUSTRĂȚIILOR

1. pag. 9 - *Sfinții Martiri Constantin Brâncoveanu și Antim Ivireanul*, icoană (autor Gina Maria Pilipovic)
2. pag. 14 - Mărturisirea credinței ortodoxe a Sfântului Antim ca episcop al Râmnicului (*Condica Sfântă*, 17 martie 1705)
3. pag. 33 - Pagina de titlu: *Învățătură besericească* (Târgoviște, 1710)
4. pag. 42 - Pagina de titlu: *Sfătuiri creștino-politice* (București, 1715, limba greacă)
5. pag. 43 - *Sfântul Antim ctitor*, frescă din clopotnița Mănăstirii Antim, București (autor Daniel Codrescu)
6. pag. 46 - Pagina de titlu: *Așezământul Mănăstirii Tuturor Sfinților* (1713-1716)
7. pag. 47 - Emblema Sfântului Antim în *Așezământul Mănăstirii Tuturor Sfinților* (1713-1716)
8. pag. 48 - *Hrisovul arhieresc* referitor la Mănăstirea Tuturor Sfinților (1715)
9. pag. 61 - Scrisoare a mitropolitului Antim al Ungrovlahiei către clericii din Șcheii Brașovului (17 mai 1713)
10. pag. 67 - Pagina de titlu: *Psaltikie rumânească* (1713)
11. pag. 95 - *Martirizarea Sfântului Antim*, frescă din clopotnița Mănăstirii Antim, București (autor Daniel Codrescu)
12. pag. 99 - *Canonizarea Sfântului Antim*, frescă din clopotnița Mănăstirii Antim, București (autor Daniel Codrescu)

CUPRINS

PREFAȚĂ.....	1
INTRODUCERE	5
SFÂNTUL ANTIM IVIREANUL – IERARH MISIONAR ȘI OM DE CULTURĂ	13
SFÂNTUL MITROPOLIT ANTIM IVIREANUL – OM POLITIC ȘI PATRIOT MARTIR	70
CONCLUZII.....	103
CATALOGUL TIPĂRITURILOR ROMÂNEȘTI REALIZATE SAU COORDONATE DE SFÂNTUL ANTIM IVIREANUL	105
LISTA ILUSTRĂȚIILOR.....	110
CUPRINS	111